

С.Ковалів.

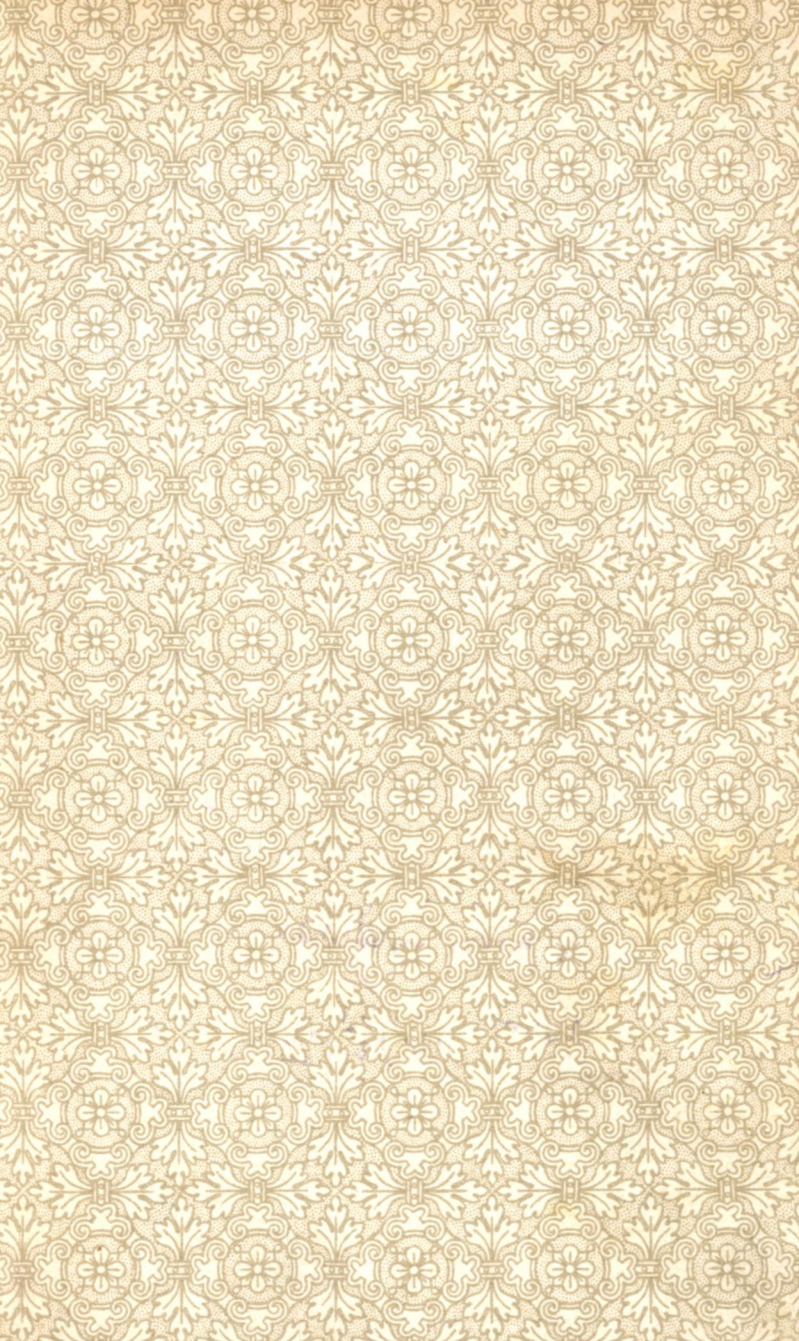
ОБРАЗКИ
з Галицької Каліфорнії

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00983860 (Y)

K2.50

2012

В. 1334

Стефан Ковалів.

ОБРАЗКИ З ГАЛИЦЬКОЇ КАЛІФОРНІЇ.

З портретом автора.

Дванадцять ілюстрацій

У ЛЬВОВІ, 1913.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

2р 40к.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-35680

И-2812

З М І С Т.

	Стор.
1. Добрий заробок	1
2. Сорокаті штани	53
3. Хто винен?	67
4. На Дріймаловім пустарищу	96

Стефан Ковалів.

Добрий заробок.

I.

Вернув Гринь Клин із війська, попрощався на загуменку з побратимом Пилипом Суком і пішов до себе.

За три роки багато змінило ся: отець небіжчик, мати позавивана стогне, стіни голі, — й грабіжник нічого не знайшов би; одна яма під запічком на сто кірців бульби, а тут про один злупок годі. На подвірі плоти пообпадали, стріху секретареві голуби понищили, світить ся на під до сінний, треба пошивати як стій, та щож із того, коли на цілім обістю не знайдеш стебла, аби зуб видовбати. Потреба конче щось радити, але як? Оженити ся. Де? У сусіда Сука. В нього добра солома, ні, не тільки солома, але старий Сук хлоп сильний, а п'ястук його такий, що з ним у селі щось значить; Сучиха жінка добра, щира й відважна, уже не на однім тягнивереті поломила коцюбу. Пилип також добрий на швагра, а Феська, донька, стане за двох хлопів; буде родина аж мило. Дасть Сук за донькою кільканайцять околотів соломи, пообіцяє піврічну теличку, платву на стодолу, зайде чоловік світа; багато докаже, коли хату пошиє і дачку заплатить за неї. Оженив ся Гринь Клин у сусіда Сука, привів ма-

тери невістку, принесли бояри пропійці стару скриню з одної хати до другої при відгомоні скрипки, баса й ситка, розвалили дружба з хорунжим іще кусень припічка на нове господарство молодій газдині, віднесли Мендльови до коршми якогось когута на дарунок і закінчило ся весіле.

Оженив ся Клин, мов на льотерії виграв: тесьь зі швагром помогли пошити хату, підважили стоділчину, заложили два стовпи, а Фесуня кожного дня носила від мами до свекри, що запопала: то бульбочку, то капустицю, як то кажуть, і варене й печене, поки стало. Перейшла Пилипівка, минули й м'ясниці, настав і великий піст, коло Суків стало також круто. Вернула раз Феся до дому стуліруч, розплакала ся молодиця. Пригнав у погоню за нею і брат Пилип, рада в раду зі швагром, здекуційник стоїть у селі, треба доконче йти на роботу; зароблять на дачку, а може й на паску святу принесуть, середопісте, найвисший час подумати про святий хлібець. Добрій гадці при-такнув навіть старий Сук із Сучихою, треба спробувати.

Поладили собі оба швагри порядні бесаги, заосмотрили ся на цілий тиждень у хлібець, вибрали ся на роботу, але куди? Туди, де всі люди йдуть, у Борислав! ¹⁾ Куди чоловік не потелепав би за тими крейцарищами, аби тільки дерунам як гортанку загатити й у хаті трохи посидіти. Пішли. Идуть один день, переночу-

---

¹⁾ *Борислав* — місто Дрогобицького повіту в Галичині, славне своїми копальнями земного воску (озокериту) та нафти. При останній конскрипції (1910 р.) обчислено людність Борислава на 15.136 мешканців; що до віри було: греко-католиків 2.661, римо-католиків 7.052, членів євангелицько-лютеранської церкви 12, мойсеєвого віроісповідання 5.410, безвіроісповідних 1.

вали, йдуть другий день, знов переночували — ізза Комарна є куди тріпати до Губич — встали рано, уйшли кусник, аж от і Борислав перед очима, бовдурить ся з нього, смердячі дими, сопухи запирають віддих.

— Стривай, не лети так, як би ніс уже паску святити! — крикнув Гринь Клин із до-садою. — Ратуй, бо душу ся... Ади, повний писок болота... Надїхав трьома звірюками й на десять кроків за фосою чоловіка обмерзив, обхляпав від ніг до голови, світа божого не бачу... Ігі, Жидище поганій! А скільки їх там їхало на однім возі, не почислити мари, до півкопи може двох іще бракувало... Се правдива жидівська балагула... Ох! трясте нехай бє!... Вивалив сліпаки на нехристів і в рів втарабанив ся. На, Пилипе, тягни за руку, бо не вилізу.

— Мені також не ліпше — відозвав ся Пилип, витягнувши швагра зі старого закопу¹⁾. — З капців обцаси несуча за пазухою, гуню якийсь Жидище захляпав, аж тече з неї патока; чоловік вирядив ся мов на Кальварію²⁾, а тут заліз у такі гноїща, прийдець ся ними до судного дня смердіти.

— Чому чоловік не лишив ся в Боснії? Був би лазив по кучах, шукав праведників, а так тебе ось дусять за ріжну ганьбу, з села виганяють.

— То правда... Але, але погадав собі — таже тут десь живе Гаврило Хома, наш капраль із Фочі, тямиш його?

— Чому не тямлю? Він десь тепер іще більший пан, як при війську. З фірером Відміною тільки по роздобендах ходили й гроші

---

¹⁾ *Закін* — те саме, що й яма — шахта.

²⁾ *Кальварія* — славне відпустове місце.

складали. Я приніс Відміні до Самбора три сотки, а ти Хомі багацько?

— Також щось стілько... Ет! нехай Бог його ратує за такі гроші. Тямиш того старого Босняка в кучці? Ми прийшли, він розклав огонь серед кучі, козлятину дусить. Відміна до нього: Давай гроші! А сей бігме, бігме, жибонить, молить ся... Бач, не признав ся, аж почув посторонок на руках і кінець багнета понизше лівої пахи... Віддав цілу калиту тих лямпольондрів. Він тепер десь чвертками уже їх міряє...

— Смолу горячу в кіблях¹⁾, і то не за всігди міряє — відозвав ся осмолений, з по підбиваними очима дрантивий жебрачище, який що-йно вийшов із шинку. — Де Відміна або Хома коли що мали, або при душі задержали? У Жида на *lenung najlepsza kriegstasza*.

— Абож ви їх знаєте? — спитали оба хлопи зачудовані.

— Загладило вам обом? Ви *sztruzaki*²⁾ дїраві! — захрипів волоцюга. — А хтож перед вами? Уже навіть свого капраля з Фочі не пізнаєте? Гринько Клин, Филип Сук, на *kleinu thuru rechtsum — marsz!* Лупіть сваху, їсти будем!

Хлопи здурніли в першій хвили. Їх пан капраль у такій предивецькій ліберії й то в місци, куди вони йшли на заробок, йшли шукати спасеня й відроди від гнетучої біди; такий обшарпаний, обчужений, пізнали його по голосі, як закомендерував марш! Вони зрозуміли, до чого відносили ся слова „лупіть сваху“; то до сеї вівці, що її в ночі під турецькими шанцями спекли й до рана зіли.

---

¹⁾ *Кібель* — бляшане ведро, що ним витягають із ям віск, леп та каміне.

²⁾ *Штрюзак*, з нім. *Strohsack* — сінник (соломяник).

— А куди *ibungsmarsz*? — спитав капраль, обцілувавши обох „інфантеристів“, аж їм мазь потекла губами. — Певно на Кальварію, або до гольки?

— Ні одно, ні друге — поясняв Клин за себе й за швагра. — Біда нас вигнала з хати, йдемо на заробок до Борислава, а не знаємо, куди крінути ся. Може би ви нараїли нам яку роботу?

— В лиху пору вибрали ся ви, людоньки, сюди — сказав господар, укладаючий на го-стинци каміне в стоси. — Краще вертайте мерщій до дому, бо тут нема що робити. Дивіть, я тутешній господар, не пішов би на сї заробітки, хоч би золоті гори обіцяли.

Капраль Гаврило Хома змірив оком опанчі, сорочки, шапки обидвох, заздрість у нїм закипіла: за се дав би Латка не одну півлітру, щоби так схотіли мудї з себе добровільно стягнути. Щож, коли він не капраль, »*dienstrekłama*« не pomoже, хиба одна хитрість!...

— Не слухайте дурного цивіля! Він нічого не знає, тут робота є, ще й яка — відозвав ся Хома по хвили. — Одначе, коли ви на роботу прибули, то мусите, важаєте, перебрати ся. *Cywilski munderunek*, важаєте, ні на що не здав ся. Ямарі висміяли би вас. Тут усе мусить бути так, як при цугу¹⁾, важаєте, *podług forszryftu*, важаєте. Підемо до Йойлика Латки, *to sem dobryj cywil*, важаєте, не тільки дасть *munderunek*, але й поборгує на то конто, важаєте. Я й Гикавий Петруняк із Волянки маємо у нього велику віру.

Оба хлопи гляділи на свого пана капраля недовірливо; змінити своєї одяги вони не гадали, бо се не був ніякий нарокунок, але по-

---

¹⁾ *Zug* — четверта частина компанії.

становили піти до Латки. Пообтиравши мазь, позісталу з капральських поцілуїв, розмазали її по лицях іще гірше; уже були, як то кажуть, із грубшого обтесані й подобали дрібку на бориславських ріпників¹⁾.

Запровадив Хома Гаврило своїх „цивілів“ між море насипів лепу, заліз із ними до пивниці свого милого учителя й потішеньки усіх скорбящих, пана Латки.

Станули наші хлопцї у порозї, загар, сопух почав дусити, їдкий дим гриз в очи, чесне товариство зложене з хлопів, жінок, дївчат, забавляло ся весело, цілком по бориславськи; усе тут належить до звичайних і необходимо потрібних річий при забаві, що світ уважає неприличним, а з чим навіть німіна мимовільно криєть ся. Тут був шинок і трактїєрня не для кого будь, але для ямарської громади; се не була школа, що творила учений пролетарїят, а таки дійсний заклад виховавчий, мати самостійних учителїв нової правди й науки!... Крім незавидної духової поживи можна було тут дістати флячків, бульбяних пирогів і „виборнійших“ напоїв.

Для Клина й Сука се нового рода кантина²⁾. Вони такої не видали ні в Сараєві, ні в Банялюці, ні в Фочї, ні на жадних скалах герцеговинських; під стелею один плїт завішений поземо гей на буджінки „підра“, на нїй ямарі спочивали по тяжких трудах, сушили ся в душній парі й димі наче сливки, а деякі з них забавляли ся „решетки“. Під сим плотом о метер низше другий такий плїт, „підра“ низша, а на нїй знов ямарі з музикантами, якийсь Чех

---

¹⁾ *Ріпниками* звать ся робїтники при копальнях земного воску.

²⁾ *Кантина* — шинок.

грав на гармонії, а два Бойчуки валили немилосердно кулаками в бляшаний кібель, додаючи скакунам охоти предивним вівкотом. Цікавійші скакали — не памятаючи на великий піст — *»trambolam polki«* по кістки у болоті без опам'ятаня; під стіною у вмурованих у землю двох кітлах варили ся страви для гостей: в однім волова кров, у другім ріжні охлапи з бараболями. Від насіlostий і пари капало зі стелі на розпалені голови скакунів.

Хома струтив із лавки двох безсильних ямарів на землю, попросив „цивілів“, щоби собі сідали й розгостили ся як дома. Отворив у стіні віконце, шепнув слівце господареві трактієрні й зараз в отворі показало ся руде, обголене головище; двоє рухавих котячих сліпенят цікаво гляділо на біленькі опанчі прибутнів, мож було догадати ся, що Хома сим разом і без великого торгу дістане на „борг“. І дійсно Хома за хвилю одержав бляшанку з покріплюючим напоєм, наляв перше собі, розтворив пищище на три пяди здалека від чарки з такою жаждою, що здавало ся піде з брагою і чарка в безодню, але видно Хома руководив ся певними зглядами „камратської“¹⁾ гостинности, виляв тільки гоючий смалець, подержав у роті, похлюпав у зубах, знов розтворив губи, тепер іще ширше від уха до уха, виражаючи своє задоволене словами: А—а—aaa! Так тільки я знаю з моїм кумом Гикавим Петрусяком із Волянки коло келішків ходити!... То все *»cywili pylistry«*, важаєш. Практика, важаєш...

Хлопи не відмовили почесної, пізнали ся на чести, сказали й свою, випили одну, другу, аж приємнійше їм стало в сім купяку запропа-

¹⁾ *Камратський*, з нім. Kamerad — товариський.

щених душ. Хома став налягаги, щоби конечно перебрали ся за ямарів, бо в сїм одіню дуже відріжняли ся від інших, або по його слову не пасували. А був уже час іти на площу, куди робітники спішили під вечір вести кроваву борбу задля насущного.

— Гей, Йойлусь Латкусь! — гукнув Хома й тарахнув п'ястуком о стіл, аж бляшанки з келішком відозвали ся. На сей поклик вилетів із ванкирика рухавий, мов на дроті зроблений Жидище, що чистотою одежі не грішив так само, як і його гості, хиба тільки тим ріжнив ся, що обголений лоб червонів ся, як розжарена головня, був завсїгди тверезий і замість рота й носа мав три дїрки злучені в купу та незвичайно великі пейси.

— Слухай, Йойлусь Латкусь — говорив Гаврило Хома — ті люди, важаєш, то мої хлопці, „цїсарські діти...“ Вони прийшли сюди на роботу, бо по селах біда, друкть „*лєцту фец*“, важаєш, потреба завести їх на пляц „під Гору“, рекрути не знають куди що... Потреба їм дати ямарський *munderunek*, але добрий, Латкусь, такий, як би для мене самого, важаєш, або для мого кума Гикавого Петруняка з Волянки. А то *cywilskie szmacie* поховай, важаєш, до *kriegsmagazynu*, щоби миши або щурі не погризли. Розумієш, Латкусь?

— Розумію, ще й як розумію — відповів цікавий Жид, усміхаючись глумливо. Як же не мав його розуміти, коли бачив добрий інтерес перед собою, держав у руках нові жертви легковірности, котрі можна було з останньою рубаткою¹⁾ розв'язати. Зрештою на що придав би ся їм упір? Що раз попаде у Латкусьові кігті, то так, як би й самому — дух св. при

¹⁾ Рубатка — сорочка.

нас хрещених — рогатому, мусить пропасти. Хома колись також не був таким ревним прихильником Латкуся, але з часом змінив ся. Тутешній краян, військовий, багатир, мав маєток, гроші, всякого добра подостатком, тільки одної річи не доставало йому до роскоши, земних, с. є. процесів, а тих достарчив йому Йойлусь Латкусь, розв'язав його з цілим майном і зробив його своїм крепаком! Хома нині вабив других у вир страшної пропасти, він був тільки насланем для своїх власних братів!...

Клин і Сук підхмелили собі більше, ніж було треба; на добре позагрівали голови. Анї на гадку не прийшло жадному по таким почеснім опирати ся капральській воли, та не дати добровільно новісенських опанців ¹⁾ Жидови на запропаченє. Якось, бачите, не випадало піднимати против Хоми „субординації“, щоби пізнійше зістати на ціле жите бунтівником, а примірів подібного роду бачили вони чимало при війську; така погана примха ще жадному „ребелєнтови“ не вийшла на здоров'ячко. Зрештою чого мали бояти ся, коли Латкусь написав на двох червоних картках великими буквами Гринь і Филип, щоби зараз до опанців приклеїти каруком. Пішли оба до цюпки ²⁾, перебрави ся в рудничу ліберію, або яснійше сказати: в мерзенні лахи, котрі Бог вість з яких бідаків погибших поздирано, оглянули себе, общупали, такі з них ріпники, аж мило, один другого не може пізнати, немов родили ся у Бориславі. Йойлусь Латкусь поховав також торби з насущним хлібом до паки, замкнув ретельно на колодку, мов своє. Оба хлопи пішли з Хомою глядати за зарібком. На

---

¹⁾ *Опанці* — вовняна свита.

²⁾ *Цюпка* — комірчина.

дворі Хома поштуркав пальцем у чоло, розважив, куди ліпше піти, чи деревляним хідником, чи дорогою? По докладній розвазі вибрав послідну й закомендерував: *Doppelreihen marsch-rit auf! Direction — Propination!!!* На сю команду пустили ся оба самою серединою дороги по пояс болотом, проваджені гурмою Жидівні аж на площу торговельну білих Муринів. Вправді наші хлопи, опинивши ся у болотнім озері, троха стали маркітнувати, вони воліли дошками перейти ся, як другі люди, але щож було робити? Хома, колишній капраль, закомендерував так і справа покінчена. Станули наші на площі „під Горою“ коло пропінації. Сотки білих Муринів ждали вже божого змилування: чи не візьме який пан касієр¹⁾ на цілу ніч на роботу, та може дасть хоч шістку²⁾ задатку на хліб.

Глота людей збільшала ся з кожною хвилиною. З сусідних сіл понасходило ся чимало господарів, подібних Клинови чи Сукови, глядати зарібку; тим господарям либаки³⁾ та кучиніри коїли ріжні пакости: штуркали, били, проклинали, прозивали. На додаток повилазили з шинків баби водоноски, стали й собі докоряти чесним господарям, а в кінці посвящували їх на ямарів. Кожного хлопа в поряднійшій гуні⁴⁾ брали жидівські невільниці поміж себе й клали на-силу у найбільше болото при відголосі пекольних сміхів та віватів. Сеї штуки навчила своїх водоносок пануюча тут кліка,

---

1) *Касієр* — той, що доглядає роботи коло ями.

2) *Шістка* — 20 сотиків.

3) *Либакми* звали ся давнійше Жиди, що згортали кінськими хвостами або віхтями соломи з води по ровях та калюжах „кипячку“, яка збирала ся поверх води, й продавали її на смаровило до возів.

4) *Гуня* — свита.

щоби тим скорше використати робучу силу; вона опісля уймала ся за потовченим, стратованим у болоті, вела до кошари¹⁾ й там заставляла до корби або веліла лізти в яму²⁾). Клини і Сук були тепер вдячні Хомі за те, що не потребували піддавати ся такій операції, лише стояли на боці й приглядали ся дивним дивам.

Якийсь Бойко, чоловік горячійшої крови, опер ся бабам, станув коло телеграфічного стовпа й ані суди Боже не хотів добровільно в новісенськім кожусі класти ся в болото. Хитрі водоноски взяли ся на спосіб: постановили упертого обметати болотом разом із телеграфічним стовпом і забрали ся кріпко до діла. Чоловік, доведений до крайности таким поступком, обернув ся два рази довкола й в одну мить кільканайцять баб лежало у болоті. Кучиніри уймили ся за водоносками, розпочали бійку найперше з Бойком силачем, а потім усе на суміш катувало ся на забій. Місцева поліція втекла, жандарм пішов також чогось шукати за пропінацію, вони знать памятали на пословицю: „Не пхай пальці межі двері“; замішанина була велика й страшна. Кількадесять живих стовпів з болота з червоними вершками бродило у болоті; се були люди з попровалюваними головами, замарані від стіп до голови, били ся поляпанними руками о першенство, котрий з них має перше запродати жите нехрестови за пять шісток! Так звані „малахи“, се є люди, що світили грішним тілом, понабиравши до своїх торбин каміня, гатили ся ним взаїмно. В миг ока перемінилася ся площа свобідного гандлю крепацького в огидну різницю; людська кров мішала ся з болотом, а болото се перекабу-

---

¹⁾ Кошара — будівля над ямою, шопа.

²⁾ Яма — шахта.

жене, перемяцкане брали Жиди й затикали ним водяні нори під землею.

Перегула борба, поволікли ся одні, понесли других то до уряду громадського, то до жандармерії, знайдуть там справу, не хочу про неї чути. Що дістали, то хиба сам Бог їм відійме. Тепер зявив ся і жандарм, став шарити позісталих тростинкою, прийшла з великим криком і місцева поліція, скували першого Бойка, котрий не хотів класти ся в болото, повязали ще кільканайцять дурнійших, повели... Гринь Клин і Пилип Сук остали на місці, цілий час заслонювали своїми грудьми капраля Хому, котрий дрімаючи за лавкою, не мав охоти придивляти ся звичайній борбі, яка з-часта вела ся про хліб насущний.

Вони належали до позісталих борців на побоевищи. Вправді тільки придивляли ся сему неймовірному гайдамацтву, не брали участи в кучинірській баталії, але все щось обірвали. Клин від жандарма тростинкою межі очи, Сук від інспекційного фірера кольбою під бороду. За сю прочуханку ждала їх велика надгорода, вони мали надію заробити протягом дванайцятьох годин вісім шісток, із котрих по потрученю касієрного, харчового, почесного і т. д. позіставало ще дванайцять шісток на будучу шихту¹⁾ — довгу!

Проглотило ся, прорідло, попит за невільниками настав великий; акції, які перед хвилею не мали найменшої поруки, піднесли ся нагло з нічого аж на вісім шісток, бо вже було по війні! Сим разом морд бідного люду приніс шпічасцікам страху...

---

¹⁾ *Шихта* — 8—12 годинний час роботи під землею.

Надійшов маленький панцьо в протертій мисливській бурці, в шапці з двома дашками, з вивоскованим, витягненим у тоненькі дротики вусом, суковатим костуром у руці — став вербувати на роботу.

По запалих котячих сліпаках, напухлім лиці й спалених від браги губах, можна було відразу пізнати судину з верху й з середини.

Був то згаданий уже повисше фірер Відміна, що вернувши з війська до дому, продав передовсім свій декрет дідицтва Жидови за старі офіцерські пантальони й за уланську блюзу та пустив п'ятьох своїх братів на облуду...

Чепив ся двора, а з панської ласки отримав писарку аж у трьох селах, бо вмів добре в суді та в старостві чернити мужиків; у кінці змилосердив ся Бог і освободив бідні громади від сеї паршивої вівці. Відміна помігши Жидови зліцитувати своїх братів, викинути їх на вулицю, пообкрадав громадські каси, й пропав, як камінь у воду: втік до галицької Каліфорнії. Стежні листи шукали за ним світами, а він у Бориславі волочив ся по шинках так довго, поки не став нічним касієром у жидівського касієра, де міг під прибраним назвиском до смерті проживати спокійно, бо жандармерія його не чіпить.

— Пане фірер! — крикнув пробудившись із просоня капраль Хома Гаврило — двох ординансів до корби або до ями, все одно, важаєте, будуть *fest szwicować*, важаєте, хвацькі хлопи, з здоровими сліпаками на замороку, важаєте, а то інфантеристи з нашого цугу, важаєте!

Відміна поглянув на обох і пізнав їх відразу. Здивував ся, чому їх перше ніколи не бачив, хоч вони мусіли вже довший час тут

позіставати, судячи по їх заталапанім лиці й гірничім убраню.

Хома Гаврило вияснив одначе фірерови злуду. Сказав йому, що се перебрані „кадетифрайвіліхи“, лише що нині прибули — свіжа сила робуча. Забрав Відміна всіх трьох із собою, прилучив їх до громади хлопів, баб, дівчат, загнав усіх мов худобу до кошари й став приділювати кожному роботу.

В кошарі було щось аж п'ять шибів¹⁾. Багато хлопів, покінчивши шихту, вилазило з під землі на світ божий, позіставивши там протягом дванадцятьох годин кілька літ життя й найкращі сили животні; на їх місце лізли тепер нові ворохобники засмакувати їдкої замороки, що пече, золить очі гірше, ніж сок із терпібиди або вовчого молока. Деякі остали ся на верху, а до сих належав Клин, Сук і капраль Хома; всіх трьох заставлено до корби. В сій ямі сидів лише один робітник; уже другу добу не хотів вилазити, бо довідав ся, що мати, жінка й троє діточок прийшли його просити, щоби змилував ся над ними та йшов зараз до дому; хатище облітає, отець слабий, коровиця послідна зліцитована за податок, а нема такої душечки, щоби дещо зарядила. Не допомгло ніщо: лиха доля, вітрениця, яка покинула також свого чоловіка й дрібні діти, віднесла побіду над сльозами нещасливої жінки. Бідна стара мати не могла плакати очима за пропавшим сином, але за те серце її плакало гірко, біль розпирив груди, коли глянула на своїх трьох унуків, що рвали свою маму за полотнянку, щоби не плакала з розпуки й не біла головою о камінь!

---

¹⁾ Шиб — рудокопна яма, шахта.

Стали наші Трояни крутити корбою то в право, то в ліво, подивляють Відміну, як сидить у своїй канцелярії та залицяє ся до бабиного дівчати; сама стара трохи вже підпита обертає млинком, а молода з паном касієром і фірером радять про весіле.

Відміна прикликує часом стару від млинка до комірки на почесне, часом сам вийде з костуром, перейде ся по кошарі достоту так, як колись при війську, потягне дурного по плечах і знов йде на параду. Пек йому! Він видно вродив ся на те, щоби лиш панувати. Крутять Клин і Сук із капралем Гаврилом, роздивляють ся довкола, де вони зайшли, прислухують ся тому клекотови, шумови, не можуть освоїти ся з тим новим ладом людського житя, з тими дивоглядними образами, котрі що хвиля зміняють ся перед очима; їм здаєть ся, що їдуть на розірваній тратві бистрою рікою у незнаний світ, а довкола них усе танцює. Тут хлопи співають військової, там баби уносять ся над красою своїх Мойсічків, Гершочків, Срульочків, яких кормлять своїми грудьми, одалік на купі лепу при лямпі нагі обідранці ріжуть фербля, біля них знов помпують воду, за ними у болоті спочивають по труді, дзвінки дзвонять, млинки гуркотять, машини свищать, Відміна співає, — диво тай тільки. Де вони дістали ся, в яку пропасть залізли? Може прийдесть ся тут загинути?

Ех, так зле не буде, бодай Бог боронив. Та чогож бояти ся, коли один *przełożony*¹⁾ з ними киває ся при коловороті, а другий в канцелярії весело бавить ся з бабиною дочкою! Що бабі, то цілій громадї, коли стара обертає млинком, гадки не має, то чогож їм

---

¹⁾ Зверхник.

сумніти, торопити ся? Вони Босняки, жовніри, не боять ся чого будь...

Вибила дванайцята, північ залягла на весь мір праведний. Вся твар божа всюди спочиває, а тут клекіт, гук, тисячі людських рук у руху, тисячі людей жите на волоску, смерть несподівано до ранку не одного постигне, бо хтож може ручити за жите тих бідаків, хоч би приміром отсих на верху, що співають при помпі: „Памятайте христіяни!“ За хвилю можуть вилетіти у воздух разом із кошарою і пес по них не затрубить.

Крутять наші, крутять, будуть рано гроші, тільки до рана ще далеко, а тут уже навкучило ся раз-у-раз крутити, ба й уже витверезили ся, поголодніли. Клин витягнув із за пазухи кусень ощипка¹⁾ й так собі одною рукою піддержує і шишлає, а другою крутить. Вийшов кібель знов на верх. Сук отворив дверці оцимброваня, хотів притягнути кібель до себе й побачив диво: з новим кіблем вийшов на верх і подорожний. Ні один, ні другий хлоп не знав, що з тим діяти. Замість притягнути кібель до себе й на землі відіпняти, порадив капраль кібель зараз із линви відоймати. Послухав Сук мудрої ради. Взяв одною рукою за линву, другою за кібель, Клин нахилив ся над пропастию, став відоймати, в тім — брень! кібель полетів у долину, а з ним оба хлопви бідні в яму на 170 метрів глибоку, тільки за ними заклекотіло... Клин похитнувшись вхопив ся Сука за полу, щоби задержати ся і потягнув його також із собою.

— *Einzeln abfallen!* Почимчикували з Банялюки до Фочі, важаєш, Ковачевич певно покрутить їм там карки! — говорив капраль

---

¹⁾ *Ощипок* — корж із некислої вівсяної муки.

Вид копальні в перекрою.

Гаврило, а піднявши з землі кусень позісталого Клинового ощипка, став його смачно заїдати.

— Гей, пане фірер! — кликав Гаврило не-виразно, загативши рот коржом. — Ходіть сюда, бо тут „ребелія“, „райтерунок“ став ся, важаєте, Клин із Суком помаширували з Банялюки до Фочі, важаєте.

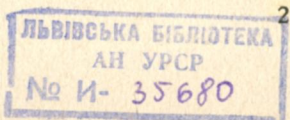
— Чого верещиш? Яка мара всадила ся тобі в гортанку? — репотів Відміна, вибігши гнівний з канцелярії. Капраль налякав ся палки, випростував, як міг, покульбачені ноги, говорив вояцьким язиком:

— Пане фірер, мельдуєм покорне, що два мужі зрайтерувалі з форгуту, пошлі пріч без облізунку і єдин кастроль (кібель) з собов зравбовалі, важаєте!

З сього войськового мельдунку¹⁾ не міг фірер доглупати ся трафунку, аж баба у своїм рапорті пояснила цілу річ докладно, що два волоцюги попадали разом із кіблем в яму, а ніхто сього не бачив, тільки вона й капраль. Свідків не було, касіер Жид був вільний від усякої вини й кари; та як суд міг дійти правди, коли дурних хлопів новиків лишено без усякого надзору при роботі. Відміна з Хомою муїли так свідчити, щоби касіер не замкнув їх обох до криміналу²⁾, де леже для них давно було приготоване. Надійшов Жид касіер. Урадили післати на інспекцію, завідомити, що два піяки муді волочили ся, хотів один другого кинути до ями й оба попадали. Гадка була чудесна: смерть обох нещасливих була певна; хтож інакше міг посвідчити, що не так було, як усі три виновники з бабою за добре узнали?

¹⁾ *Мельдунок* із нім. Meldung — повідомлене, оповістка.

²⁾ *Кримінал* — тюрма.

— Ти, фраєрко стара, щобишь, важаєш, добре цингльом швіцувала перед профосом... Скажеш, важаєш, що ті називали лецтою, кунірували й казали форвертс шпрінгунг робіць, важаєш. А щобишь фест плакала, важаєш — упоминав Хома бабу.

— Нема за ким плакати — сказала баба. — Абож то мій пан касір, чи мої пан фірер? Волоцюги, якійсь зайди прилізли сюди христїнонькам добрим хлїб із рук видирати.

— Так не буде рехт, важаєш, як не можеш плакати, то треба маркірувати, як наша зецерекляма каже.

— Розтеремтетував ся хлоп без потреби, менї не першина при таких трафунках скузувати ся. Так буде, як пан надкасір розкажуть.

Дійсно бабище угадала. Властитель кільканайцятьох запропашених душ, до котрих також належали Відміна з Хомою, полагодив цілу справу дуже розумно. Передовсім мусїв переконати ся про дійсну смерть Клина й Сука, до чого прибрав ся прибагливий Жид дуже осторожно. Став кричати крізь руру до ями, питати ся, що там чувати? Ци не потовкли ся може хлопи, як попадали в долину? Може їм чого потреба, приміром горівки, колачів, дреглїв, фляків або печінки? На сі питання ніхто не давав відповіді, що було найліпшим доказом, що й той третій потах або від замороки, або падаючі хлопи з кібльом убили його; інакше був би дав якісь признаки житя про себе й хоч дзвінком баламкнув. Обезпечивши себе на всі боки перед хамовим правом, вивчив пан надкасір бабу, як має при комісії „цингльом маркірувати“, почаствував її із більшої бляшаної чаші і велїв млинком обертати звільна, щоби не змучила ся. Рада була скінчена, шпічасцікова шкіра свобідна від усякої провини:

Від чотирьох майже літ до п'ятнадцятих учить ся без перестанку, як має формами закона засланяти ся проти самого закона.

Клин і Сук були небіжчики, а з ними правда й справедливість погребані на 170 метрів під землею! Думати про їх воскресенє, значило, жадати від тальмудисвіта безуслівного підданя себе під строгі параграфи закона, котрі виду-мав гой для гоя, але не для вибраного могу-чим Єговою народа. Зрештою нехай там!... Нехай собі дурний гой у своїй наївности й простоті духа гадає, що закон обов'язує усіх без виїмку, але недочеканє його, щоби так дійсно мало стати ся. Від чого практична наука? Від чотирох майже літ до п'ятнай-цятьох учить ся без перестанку, як має формами закона засланяти ся проти самого закона.

Полагодивши так совісно звичайні, щоденні справи, привязали на місце „зрабованого кастроля“ новий кібель, щоби усунути всяке підозрінє, засіли всі три до карт, стали „бесерувати“ для скороченя довгої ночі. Баба обертаючи з-провільна млинком затягнула мов під-різаний когут:

Ой дбай, мати, дбай,
та за-муж мене дай!

Відміна з Хомою аж зареготали ся, побачивши перед собою таку ненаглядну біжечку відданицю. Що їх обходила смерть двох нещасливих? Вони самі остаючи під опікою бориславського касієра, залежні від лютих примх свого хлібодавця, а не можучи навіть своїм власним житєм розпоряджати до волі, могли мати милосерде над другими? Стілько було їх приємности й щастя, коли бачили, як нещасна судьба ще й їх невинних братів переслідує і перед часом тащить до гробу! Що тут значать два невірні хами? Про них Борислав буде стояти, знайдуть ся тисячі ворохобників, що да-

дуть себе оволодіти гаспідській руці, полізуть шукати наглої смерті під землею, або по крайній мірі недолі, щоби остати дідом-калікою на цілий вік. Не великої різниці потреба поміж двома чоловіками, остаючими на ласці третього, щоби один із них зістав тираном, а другий невільником, попихачем і сліпим орудем до всяких злодійських проступків: оба можуть мати однакові поняття релігійні і політичні, т. є. жадні; оба можуть одержати однакове обриване, т. є. ніяке, тільки один із них нехай має повну пригорщу безстыдности й незвичайну вправу практичного числення, яке стоїть нині над усякими математичними доказами, а заволодіє легко своїм сусідом, очарує його й перемінить у сліпу жидівську кобилу.

Над ранком прийшла славетна комісія, зложена з приватного інспектора гірничого, асистента, касієра, кількох штигарів, поліцаїв; розпочато слідство дуже остро, оглядано найменшу дрібку, як кібель на посторонку, як баба над корбою дримає, чи багато міхів із воском стоїть у канцелярії, звичайно як практичні люди, котрі зуби зіли на таких інтересах.

Спустив ся в кінці сам асистент до шибу, витягнув одного чоловіка непокаліченого, тільки з розмяцканою головою. Був то робітник, який просидів другу добу під землею. Пішов на зарібок у Борислав, розкрутити який крейцар, тимчасом біда допитала ся: познайомив ся з доленькою, з житєм диким, гулящим, приляг до нього душею так сильно, що забув на горе своїх родичів стареньких, на гіркі сльози вірної жінки, на свої дрібні діточки, воював доти, доки не постигла його несподівана смерть від кібля, що упав із гори. Удар був так сильний, що з цілої голови телембав ся тільки кусень кости коло туловища. За других двох не

було найменшого сліду, пропали не що може, як під землею; спускали ся штигарі кілька разів, шукали по штольні, але все те було на дармо. Стали урядники гороїжити ся на Жида, тиснути його з усіх сторін, щоби дещо витиснути, але Жид не такий скорий до сього, щоби зараз дав собі на носі грати, й учепив ся Відміни, а Відміна знов став тягнути протокол із Гаврила, пощо наплів дурниць, набрехав, що хлопни попадали в яму, коли неправда. Хома Гаврило удав загноїваного, що фірер посмів посудити його про несправедливість, страх загриз ся.

— Я мельдував, що „зрайтерували“, вважаєте, але не попадали! — звиняв ся капраль прибравши міну наївного рекрута й штуркнув фірера, щоби шепнув бабі, як має „маркірувати“. Справа в одній хвили стала всім ясна як на долоні. Хома розповів, що його ні фірер, ні касієр видно не зрозуміли, бо він під словом „зрайтерували“ розумів, що повтікали! Розпочав ся новий протокол. Інспектор спитав баби:

— А що, кажи, як то було? Чи повтікали?

— А якже, паночку, повтікали на зломані голови, ще й як повтікали. На дві шихти від пана касієра гроші забрали, злодії камінь до ями кинули, такого хлопонька зо світа згладили й мені ноги покалічили. — Баба хотіла в доказ правди свого зізнання показати знаки з побитя, але делікатний касієр не хотів панів стидати, не дозволив на те.

— Чи повтікали? — питав один зі штигарів хлопів, що працювали при сусіднім шибі.

— А дивіть ся. Та може й повтікали — відповів один цікавіший. — Я там коло них не був.

Так покінчено на разі цілу справу, розіслано жандармерію, а небіжчика завезли до трупарні; там іще одна комісія в кілька днів пізніше покраяла грішне тіло, переконала ся, що голови не було й казала закопати.

II.

Деж діли ся Клин і Сук? Вони оставали в ямі, не вважаючи на зізнання свідків, що утекли з грішми, хапнувши за дві шихти наперед і мішок воску в додатку.

Бабище зуміла так докладно обох утікачів описати, яке мали одіне, які руки, ноги, як були засмаровані, що треба би було з виїмком бабиного касієра всіх інших поарештувати без пощади. Бідна поліція надармо собою отіпала по Новім світі, по Потоці, попід Дебру, по Мражниці, силуючись проникнути на скрізь один великанський пропінацийний заклад, зложений з шинків і підшинків, надармо жандармерія понишпорила кілька повітів. Успіхом першої було се, що зловила якогось Шкомбацького із Східниці з дїравим ключем, ніби пістолетом, набитим затроєними кулями й замкнула його на розказ своїх хлібодавців до арешту; друга власть була на стілько добра, що причинила ся до увільнення невинно обштурканого хлопа, віддала йому два кльоби якогось паздїря, котре після докладного розслідження було собі простим звичайним ключем, а не стрільною бавовною.

Так розшибали собою надзирателі публичного порядку по всіх закутинах за видуваними убійниками безголового ямаря покій-

ника, а тимчасом ті оба шукали під землею за питльованою паскою.

Річ мала ся так:

Як оба падали в безодню, попередник їх, кібель, потарахкотів простісенько на призначене місце, т. є на голову ямаря, що вийшов зі штольні; Клин затримав ся на першій підрі, завісивши ся на гаку, вбитім у цимбрину. Сук по його приміру також спочив, сперши ся якимсь чудом туловом на шваґрі, а ноги запхав поміж відстаючі цимбрини. Кричали ратунку, мимовільно силували ся продовжити хоч хвилинку сього нужденного житя, ніхто не біг ратувати. На гору було яких 70 метрів, у долину 100 метрів, жите висіло на волоску. Сук завважавши, що шваґер ледви що дише, пруднув собою задгусь із такою силою, аж цимбрина подала ся, а ноги геть десь полізли в бік мов до печи. Задумав ратувати ся: став цофати собою як рак до печери, запираючись руками о якийсь окап. Уже був вліз по пояс у бічну нору, коли ненадійно нове лихо завитало: хтось по ногах став колом гатити, випихати його назад звідтам. Що було діяти? Наматїркувати бодай іще раз перед смертю, иншої ради не було.

— Гей, не здирай живцем шкіри, гайдамако шлехтичу! — кричав Сук. — Не бий, лиха доля би тя... ми й так легимо у пропасть!

Слова сі, висказані в розпуці, зділали велике чудо: за хвилю Сук знаходив ся в печері, або яснійше сказавши, в злодійській штольні на першій підрі; затягнула його там якась помана й посадила в калюжі. Слабоньке бліде світло гірничої лямпи миготіло у вохкім просторі, перед Суком стояв дійсно шляхтич Панько Запавський, славний сурмач військовий, а ще славнійший кухар при компанії. Чоловік сей

зраджував великий талан до всего, вмів вишукати спосіб життя навіть у такому місці, де нікому й не снило ся, а по здекуції ходити то було його житєм, бо де прийшов у село, баби тремтіли перед паном, а швабщину святочну в комині скривали: хапко собі був на диво проворний. Перед роком вернув Запавський з Босні. В Самборі дарував свому товаришеви по ремеслу, тамборови Мошкови Брилянткранцови, ціле новісіньке одіне, роздобуте на тандиті дуже дешево й запросив ся до нього на роботу в Борислав. Мошко, гоноровий чоловік, додержав слова й дав Запавському, скоро той з'явив ся у нього з кільканайцятьма шнурками французьких коралів, найперше провізоричну посаду польового при дворі, а пізнійше наділив його сталою посадою під землею аж до смерті!

— Маєш щастє, велике щастє, що обізвав ся і пізнав, що то шляхтич пан по пятах тебе шкребче! — говорив задиханий Запавський. — Будеш тепер крутити корбою до судного дня. Я також тебе по голосі пізнав і зараз подумав собі: шкода такої доброї хлопської шкіри, щоби в сировици мокла, добра буде з неї до ціпа капиця... й бачиш витягнув тебе. Пізнай панську гойність!... А хтож сей другий, що висить на кульці?

— Йой, та же то Гринь Клин, мій швагер, ратуйте пане Паньку! — молив Сук.

— Но так же кажи! йому не багато належить ся... Кілька хвиль, а буде амінь...

При помочи друка, шнура відіпняли Клина з гака, на котрім завісив ся на півперік за ремінь, затягнули також до штольні.

Клин і Сук знали Запавського з війська. Познаййомили ся перший раз із ним у Герцеговині, коли зблудивши у лісі на Великдень із

Пояснюване тальмуда.

голоду вмирили, а він роздобув звідкись барана, сам опатрошив, спік і нагодував пять чоловіків до сита. Там мали нагоду переконати ся, що Запавський мав дуже довгі руки й свербячку в пальцях.

— Но диво, диво — говорив Панько, — будете сто літ воду носити. Яка вас мара сюди принесла?

— Або ми знаємо? Сам клопіт допитав ся... Мало чоловік мав його у своїй хаті — відповів Сук.

— А диви, завдаток на паску! — додав Клин, показавши два зуби, виняті з роздертого рота.

— Дурниця зуби — розумував дальше довбанюк. — Бульбу рідку будеш міг і яснами зрумегати, а на хліб зуби знайдуть ся. Дякуйте Богу, що на тім скінчило ся. Шляхтич пан із гаком разом жите вам спас: на долину звідси треба було 100 метрів фурделіти, а там певно ніхто подушок не підстелив. Є яма з суровицею, але то купіль не дуже приємна. Кажіть мені, хто там був такий мудрий, що вас так сюди вислав на „відети“? Бо тепер не знаю, з ким діло: з „пшияцельом, чи файндом“?

Сук, менше потовчений і покалічений, розказав усе як найдокладнійше. Запавський задумав ся: пустити їх туди до гори було неможливо, бо біда готова; хлопи дурні, необзнайомлені з тутешніми обрядками, могли дуже легко виговорити ся перед ким небудь, відкрити тайну, про яку тільки він з оберкасієром Брилянткранцом і вельможним Мушином знали. Тайна дотикала його нової обитації¹⁾, з котрої нори розходили ся у всіх напрямх, де тільки показав ся віск. Ділом Запавського було кри-

¹⁾ *Обитація* — помешканє, оселя.

тати підземною машиною в різні сторони, йти поза межу, вибирати з чужих шибів для настоятеля воски й подавати в відповідній порі на верх.

— Я вас так скоро від себе не пушу — сказав Панько, розваживши добре. — У мене хатище не одна для підданих, поміщу хоч цілу компанію, нагодую, напою, всего у мене знайде ся... Ходіть за мною до моєї пропінації, а схиліть ся, щоби котрий з вас не розбив камінь своєю хлопською головою!

Клин і Сук рачкували за шляхтичом Паньком вузенькою підземною вуличкою, ударяючи головою, не вважаючи на пересторогу, що хвилі о навислі відломки лупкової скали, аж дістали ся в простору, як найбільша панська горальня, печеру, в котрій з одної сторони продував звідкись слабонький вітрець і дозволяв свобіднійше віддихати. Се була резиденція — одна з богатьох — пана Панька Запавського, горожанина підземних дібр.

Панько повісив лямпу на дзюбак, опертий о руштоване, що підносило ся в виді комина під стелю, копнув ногою купу лахів під стіною, тлумак порушив ся, а з нього вилізла голова ще як макітра з пелехами, народив ся новий чоловік, розпочала ся музика: збуджений хомяк почав на розказ свого пана грати на дрімблї, на привитане своїх.

— Зовчак! — кричав Панько в сторону, звідки вітер віяв. — Гудаки грають!...

— На сей поклик прийшов іще один підземний мешканець. Крізь вікнище вліз із сусідного шибу з лямпою у руці незатроєний ще та незнищений заморокою і сільною ропою, присадковатий, крепкий чоловік, адютант Панька.

— А диви, диви, які нові гості прибули.

Що прикажете зробити? — питав на позір добродушно, хитрий і бувалий у світі Зовчак.

— Слухай, то побожні люди, богомольці, вертають із Кальварії. Не навикли ще з гори в долину летіти, вступили до нас по дорозі. Ти бував в Америці, знаєш, що таким людям належить ся.

— Чому ні? Треба їх приймати й з ними хоч по одній порції випити!

— Знаєш ся на чести, ходи за мною!

По тих словах став Запавський з Зовчаком спинати ся по згаданім руштованю в гору й зникли оба в ямі, викопаній з долини до гори. Так то веде ся гірниче діло й таких людей уживає ся до виконуваня злодійських плянів, коли ходить виключно про гріш, про хвилеве визисканє нашої кровавої землиці, а все инше жертвує ся запропащеню... Покаже ся віск із боку, копають у бік, покаже ся над головою, копають до гори, й у такій то ямі, викопаній до гори, пішли оба шукати за поживою для кальварійських богомольців. По певнім часі злізли з „горного сїдалища“ один із барилкою, другий з бесагами насушників і фляків та покладали усе те перед шановними гостями.

Запавському не збувало на їді; він надто багато вартував у Брилянткранца, щоби живив ся спліснілими насушниками, перемішаними зі стухлою мукою, а печеними по раз другий. За тисячі, які доставляв Мушинови, належав ся йому як шляхтичеви й колишньому властителеви одної коршми відповідний харч і світлиця на споді, де тільки собі сподобав.

Влізло ще двох смолюхів, також із лампами, оживила ся темна печера, засіявши більшим світлом. Всі були раді сему випадкови, ждали нетерпеливо розпечетаня барилки рукою Панька ватажка.

Клин і Сук, остаючи під впливом душно́ї замороки, дивили ся на все мов крізь сон; з гори струями стікала вода в безодню, перед ними стояв варстат із коловоротом такий самий, як на горі, тільки ставай до корби й крути.

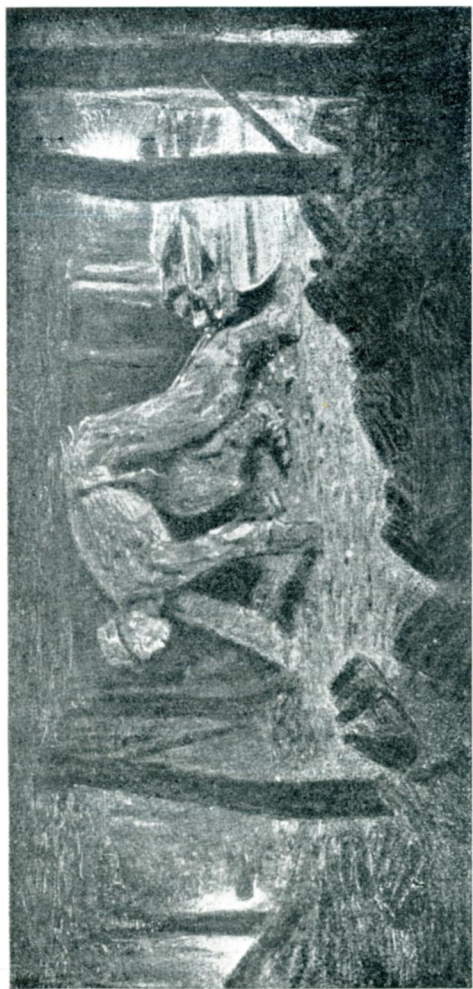
З горішної підри крізь віконце дув воздух, піддержував жите підземних хомяків; ялові бальки й дошки тріщали раз-у-раз під сильним напором рідкої землі, що хвиля можна було сподівати ся смерти.

Розпочав ся трактament. Обійшов куфличок рядом кілька разів, понапивали ся, поживили, нашим зарібникам по таких тарапатах стало відраднійше; забули свою біду, побачивши ще гіршу біду других. За хвилю усі порозходили ся, богомольців огорнула темрява, заснули сном праведних. Спали без опам'ятання, пітьма не хотіла уступити ся ясній днині. Коли збудили ся, стали дивити ся за небом, але нічого не могли побачити. Були тільки самі, всі забрали ся, одної лямпи не лишили, гріб темний окривав їх.

— Угадай же тепер, яка година! — мовив Сук. — Ні сонця, ні звiзд не видати, ні куриї не чути, угостив шляхтич по своєму, попраzen несогірший... Смерть нас не минула.

— Так зле не буде — успокоював Клин — довбанець не схоче нас живцем загребати без причини. Лізьмо в сторону, звідки вітер дує, вони десь там мусять щось млинкувати.

Полізли. Знайшли своїх знайомих при роботі; сім хлопів працювало в одній штольні. Пан Запавський не казав гостий будити, доки не поверне з гори, тимчасом вони самі встали. Забрали ся швагри й собі з другими до роботи, раді, що знайшли своїх товаришів, погодили ся з незавидною судьбою. Вернув із

Шахтер таскае лямку з воском.

гори Запавський і приказав зараз заметати резиденцію, де пирували, бо мала прийти комісія. Якийсь Тимко Маліцький заскаржив Мушина, що копає віск на його ґрунті. Провина була велика, претенсії Маліцького числили ся на тисячі, тільки довести Мушинови злодійства не легким було ділом, бо суд на комісію під землю не поїде. Одначе осторожність не зашкодила. Хлопи застановили роботу, стали будувати нову штольню, носити землю до згаданої печери, викопаної під хатою Маліцького, забивати її разом із четиною, котру касієри скидали з гори до шибу, щоби скорше йшла робота... Усе пішло мов на машині, злодійська штольня щезла, а на її місце побудували нову на Мушиновім ґрунті.

Зліз небавком і голова гірничої влади до ями, розглянув ся по закамарках, знайшов усе в найліпшій порядку. Маліцький шукав собі кулі. Учепив ся невинно так високоповажаного чоловіка, напастує п'яний гой, не знати на що і по що? А всеж так було дійсно; віск, котрий допоміг Мушинови вилабудати ся з мізерії, перемінити стан конокрада на великого добродія людськості, стати ся голосним у світі, був власністю сего бідного діда, котрого хата влізши по саму стріху в землю, свідчила найвимовнійше про підземну революцію Панька Запавського і його робітників.

Мушин виграв, касієри ликували, ямарі тішили ся надією доброї почесної і яким датком у готівці при будучій виплаті. Запавський вилазив частійше на верх, хлопи змінiali ся, тільки оба шваґри сиділи під землею мов закляті, надармо ждали визволу з каторги. Вправді Запавський доставляв їм хліба, омасти, щож з того, коли усе те не лізло в горло; хлопи зміркували, з ким тут діло, стали моле-

стувати Панька, щоби яким світом їх висадив на гору, дозволив їм з-раз святе сонічко оглядати. — Пождіть, — каже жартуючи шляхтич — чого спішити ся? Зазуля в лісі ще не закувала, там на верху пекло, студінь, мороз, а прийде час, я вас сам звідси вижену при першій ліпшій нагоді. — Щож було казати? Панько Запавський був у своїй хаті, мав право розказувати. Нова штольня була викопана вже на двацять кілька метрів. Запавський старав ся дістати ся нею з другого боку під хату Маліцького до воску; заморока стала добувати ся з під скали, Сук із Клином держали ся з другими кріпко, але Лемко ликнувши перед тим кілька келішків парухи став тепер банітувати світом: вязав дротяною линвою стовпи, бив кулаком по стінах, грозив, що сокирою всім голови постинає.

— Що вам таке, свату? — питав Сук.

— Жидівню путаю, бо не хоче пасти ся в Бескиді... Усе забрали... Напиши мені картку до жінки!... Посилаю їй цілу груду золота, найнапече пасок і багато яєць наварить...

Завели Зовчака силоміць під руку, щоби наликав ся трохи свіжійшого воздуха, прийшов до себе. Рівночасно докопали ся до сусідного шибу, або ліпше сказати, зійшли ся такі з такими... Не великої потреба було принуки, щоби аж прийшло до кулакованя. Перший Клин дістав від якогось Жида джаганом по голові, приголомшений повалив ся під стіну, бій розпочав ся горячий. Хлопи, що тримали Лемка при рурі, пустили його з рук, поспішили боронити своїх. Лемко почувшись свобідним, піймав близько стоячого Сука, повалив на землю і нуж колінами толочити, кулакувати попід ребра!...

— Ти, злодію, мою всю працю забрав! — ревів заморочений Лемко. — Мої поля, ліси вициганив, смерть тобі зроблю тепер, проклятий Юдо!

Лемко не так був заморочений, а радше дістав певний рід шальги, що остатними часами, як четвертий раз шинкарі його спалили, повтаряла ся дуже часто, особливо, коли калатнув собі два-три келішки на відраду; тоді не було з ним жарту; кидав ся на першого ліпшого немов скажений, а найліпше в таким разі виходив з ним той, що удав неживого. Витарабанивши ся на Сука, толочив його ногами, як баба капусту в бочці, або жвавий парубок сіно на оборозі, мотлошив бідака, що влізло ся. Він бачив перед собою не бідного брата, але нещасну свою судьбу, що перед часом скоротила його батькови житє, а тепер уже кільканацять літ переслїдувала його самого з родиною; не міг ніде скрити ся перед ненаситною пейсатою відьмою, ні в Америці, ні у Бориславі під землею, всюди заєдно привиджував ся йому живо колишній клапчастий димкар Срулько, а нинішній пан Людвик, заступець війта й завідатель громадського ліса, глузував із нього і казав йому носити воду до розпущення оковити...

Сук кричав ратунку, ніхто не спішив ся. Кождий був зайнятий собою, крив голову перед смертельними ударами, від котрих два борці уже були потахли, нуряли ся в калюжи власної крови. Дві ворожі компанії здибавши ся несподівано, одна під проводом шляхтича Панька Запавського, друга під проводом такого самого злодія Яцка Добжанського, кропили ся без пощади. Бій був горячий, завзятий. Жадна сторона не хотіла на волос попустити другій, загріваючи себе до бою звірячим ревом.

— Се нашого пана дідича віск! гати лахабундів, щоби їм ліхтарні кінські від разу попукали, злодії нелапшиві! — кричала одна сторона.

— Брешеш один із другим, як пес паршивий, бо се нашого вельможного пана всі шиби й закопи! — ревів Запавський. — Валіть багоїдів по храпах друками, щоби їм шпик очима вискочив! Нічого не бійте ся, ми на своїм ґрунті!

Котрийсь із молодших ямарів, не маючи охоти пхати здоровий лоб під жидівський топір, підкрав ся ницьки поміж каміне до рури, дав знати на гору, щоби хто зі старшини спустив ся на долину й погодив хлопів, що прийшли з чужої штольні та вчинили різню.

Спустив ся сам пан оберкасієр, сказав два слова, на млі ока мов зимною водою всіх обляв, святий мир запанував. Щоби так був вліз поміж них який чудака із багнетом, був би з певністю кількох положив і сам потах і згоди не зробив, а так инакше склало ся: обі ворожі громади переконали ся, що служили одному й тому самому панови — Мушинови. Непотрібна була така баталія, стілько гризоти за марний кусень воску, алеж мара там яка знала, що Мушин крім шляхтича Запавського має ще й другого такого західника під землею.

Добре, що хоч межі своїми стала ся така проказа, не поміж чужими, якось дасть ся усе красно заглаїти. Суперник Запавського погиб, ліхтарня — як звичайно називав голову — не видержала залізного обуха, мусіла розчерепити ся. Стало ся, то стало ся, ніхто не піде до суду суплікувати ся за небіжчиків. Три хлопи пішли перед часом сиру землю гризти, на Йосафатовій долині може нам щось більше розкажуть із підземного світа. Нема над святу згоду:

свої побили ся, свої поперепрошують ся, бо так Жид каже, т. є властитель обох невільничих таборів.

Розпочало ся під дозором оберкасієра нове важне діло: похорон погибших. Заволікли всіх трьох в одну бічну штольню, поклали рядом, стали забивати отвір дошками на вічну память. Всі наввипередки зносили палі, глину, дошки, щоби скорше гробниця була готова; один тільки Запавський не брав участі, бо конопадив ся зі своїм адютантом Зовчаком: стягнувши його з Сука, прив'язав дротяною ливою до стовпа, та зливав лоб сировицею, щоби його трохи шальга минула.

Сук лежав усе ще в болоті, не рухав ся, точив піну, харкотів, лемківські руки впялили ся були занадто глибоко в гортанку; в першій хвили хотіли його затягнути до покійних, щоби було округле число дві пари, та Клинище перешкодив. Вигребавши ся з під купи каменя, прирачкував до швагра, вирвав його з рук грабарів, заволік під руру, чи не дасть ся опам'ятати. Довго так із неживим мотикав ся, термосив за ніс, за голову, ніщо не помагало, води не було; начер у шапку сировиці, розімкнув Пилипови зуби, наляв йому в уста, захаркотіло, провидів небіжчик.

— То ти, Гриню? — глаголів Сук слабим голосом. — Скажи Запавському, нехай не бавить ся нами, бо ми не миши. Коли не зробить якого кінця сюди або туди, то при першій нагоді підпалю йому склад динаміту, а тоді полетимо всі до гори...

Клин успокоїв швагра й пояснив йому, що такою дорогою з шляхтичем на добрий кінець не вийдуть.

В своїй хаті своя правда, Запавський мав

їх у своїх руках, міг робити з ними, що йому подобало ся.

Тримаючи ся пословиці, що „ласкаве теля дві корови ссе“, благав Клин по доброму шляхтича, цілуючи його по колінах:

— Єгомосцуню наш ясний — жибонів — помилуйте сего бідака й мене грішного, вивольте нас із сеї каторги, а Бог наділить вас тим, що вам наймилїйше: коршмами, аренда-рями, як небо звїздами... Не забудемо вашої гостиноньки, хоч би нам прийшло ся і сто літ на ваших братів робити, молебні будемо наймати за ваше здоровлє, тільки пустїть нас іще раз на світ божий.

Дав ся Запавський вкінці намовити, переконавши ся уперед, що Сук цілком опритомнів. Йому маркотно було закопати живцем двох несогїрших хлопців, що спасли йому два рази жите: раз як зайшов був у Босні поміж турецькі жінки красти килими, а другий раз у лісі, де Герцеговинці повісили його були до гори ногами на ялицю овадам на розплодок, щоби не лазив їм більше по хатах в особі непрошеного здекуційника... Треба було й їх раз послухати, вчинити їм волю.

Поговорив Панько Запавський з оберкасієром по жидівськи, обмацїв, обшупав іще раз Сука, чи може ще оглядати ясність божу і тоді звістив обом вельми радісну новину, що оба полїзуть на гору, тільки перше мусять закласти ся всїм, що не зрадять місця його теперішньої столиці, в котрій так знаменито випразникували ся.

В хлопів вступив новий дух, прибула сила, не мали слів, щоби висказати подяку єгомосцеви.

Пилип перший отелив собою о землю, складав присягу, що борше в німе дерево його

сховають, ніж пальцем покаже на місце, де за життя мав бути погребаний.

Прощання великого не було. Ямарі все ще були заняті похороном, оберкасієр давав позір, щоби добре забили отвір гробу, в котрім і Сук мав спочити, що з певністю було би стало ся, коли би Клин був сему не перешкодив.

Запавський сам тільки падкував коло своїх гостеньків, поучав їх, що мають казати, коли би випадково який з тих висших голів мав охоту їх дещо випитати.

Пилип Сук перший станув коло гурту, сам убрав ся, всадив ногу в кібель і нетерпеливо ждав хвилі, коли його стануть тягнути в гору. Надія здійснила ся. Пилип став підносити ся в гору що раз висше, благаючи в дусі Бога, щоби знов яке лихо на перешкодї не стануло.

Гринь Клин ждав також нетерпеливо на гурт, обіцяючи Запавському золоті гори за його великодушність і добре серце. Прийшла черга й на нього, рушив і він у гору.

— Здоров бувай, хлопе! — кричав Запавський за уїзджаючим — коли котрий з вас пустить ся на легкий хлібець, пошиє ся добре коло якої каси, то тільки до мене на сховок, а волос вам із голови не спаде... Пану Маліцькому кланяйте ся від мене! Скажіть йому, нехай дасть спокій пану Мушинови, не нагабує чесних людей, бо нароблю йому колись такої саламахи, що цілий Борислав із Дрогобичем зачудуєть ся: щезне разом із хатою під землею, навіть не угадає інспекція, на котрім місці мешкав... В мене сего не купити, коли тільки не стямить ся...

III.

По таких приємностях побачили оба швагри знов ясність божу. Знайшли ся в кошарі, не в тій, де робили з Хомою і Відміною, а цілком в иншій: якась була вузка, темна, а піднесена високо на штандарах; усі признаки говорили, що тут перед трьома днями мусіла бути біжниця!

Обвіяні теплим горішнім вітром послабли, не мали в собі сили й за малу дитину; ноги угинали ся, дилькотіли, в очах тьмило ся, вічний сон огортав зболіле тіло та потовчені кости. Достаточо було положити ся й заснути на віки.

В кошарі робили самі Жиди. Вони запримітивши замлілих хлопів, вхопили обох на коркоші, поотіпали ними, погонили у воздуху, а вкінці винесли прокоріцманих попід підлогу на вулицю й заткали отвір лепом, щоби котрого не скортіло вернути ся по смерть до кошари. З трупом біда на верху: не дасть ся ні на віск перетопити, ні в кипячку, й ще видаток збільшаєть ся.

День був ясний, сонце підійшло під полудне, трефнії шили ся в ріжних напрямх до стогу, як ті мухи, коли прийдуть на рабунок до чужої пасіки й побачать, що господар немічний, не годен протиділати.

Гірняки, що несли собі на станцію воду, утікали по затінках, крили ся перед настирними Жидами, щоби уникнути нещастя на негладкій дорозі; щоби вам сотона напилася з коновки, то було би пів біди, але тут ціла біда: дай трефнієви напити ся, а він тобі за спаси-Біг обі руки талапне до конви, похлюпає, помуркоче, піде, а ти пий потому. А стрібуй не дати, то розвяжеш ся з коновками...

Робучий люд, ямарі заховували ся инакше, як у будний день; жаден не йшов „під гору“ на ринок шукати зарібку, се була хвиля, в котрій робітник чує ся морально сильнішим над своїм роботодавцем, особливо коли остатний скрие ся де в часі виплати або виїздить із дому... Ямарі стали громадами, творили під вікнами касієрів формальні облоги, а деякі сміховальці навіть і на комин звертали загадочно свої очи, сподіваючись звідтам прибутя „Зельмана“ з дрібними або, як тут инакше ще кажуть, цьвоками.

Виплата відбуває ся тільки в неділю, а часом і в свято; хто не допильнує свого пана, мусить ждати знов цілий тиждень на гроші.

Щасливіші отримавши частину своєї заплати, нараджували ся, де піти на добру малянку, борщ підбитий ометицею та на горячі друцкані бульби з чутним сиром. Вислужені військові і урльоповані, звичайно мудрійші люди, гонорні, кпили зі своїх братів цивілів, мастили їх болотом, тручали з хідника до рова, з чого мали й свої й чужі велику втіху.

Сук і Клин стояли серед дороги, не знали, в котру сторону крінути собою. Всюди ями непонакривані, необгороджені, отверті гроби, в котрих не одного сердягу, що вертав із роботи на спочинок до *»chyrłacej korzarzy«*, смерть несподівано постигла; се порядки тутешної річипосполитої, діло приватної власти гірничої, котра для себе гребла зеренця й позваляла за се невіжам броїти коштом форм установлених законів до волі. Куди діти ся, котрою з тих соток стежок пустити ся до Латки, щоби відобрати хоч свою працю, перебрати ся, та в щасливу годину залізти до дому; мара бери заробок.

Якогось ріпника в обідраній кожушині, без

рубатки, босого, витрутив касієр на вулицю й се спровадило їх на иншу гадку.

— А видиш його! — кричав викинений. — Го, го, го, в німе дерево не сховаєш ся передімною. Я би тебе на десять миль і в замороці занюхав!... Всі дурні казали, що тебе вирвало, а я тільки носом форкнув і знайшов ся в перинах. Трицять срібних належить ся мені; а він каже: „Ти злодій!...“ Неправда, брешеш!... Мій прадід, мій дід, мій тато не був злод... — Тут уже бідак не вимовив остатного слова: переходячий в червених панталюнах гончар із вивоскованими вусами, з фаворитами, у синій блюзі, трутив його з дощок до рова, аж пронурился в гноївці!...

Покривджений виноурился по хвили голову, спускав як кіт і кричав дальше:

— Ти жовнір, пан, медаль носиш за що? Я вже коло двох соток заморочених з ями витягнув і всі жиють!... А ти тручаєш, ти пане, ти, за що се так має бути! О Боже, Боже, де ти тих усіх надшиванців, здекуційників, гончарів там у себе подієш? Не памятай їм сего — тут затягнув: „Претерпівесь за нас страсти!...“

Се дало привід до глумливости нехристам і другим не ліпше до побожности настроєним водоноскам, тільки Клин і Сук стрепенули ся на ті слова, наче мурашки перейшли їм по тілі. Пригадали собі на великий піст, на трактамент у єгомосця Запавського під землею, зробило ся їм маркотно. В тій хвили — задзвонили... Оба пішли туди за голосом дзвонів, зайшли так аж під церков, дух вступив у них инший, лекше відітхнули. Дивлять ся, слухають, люди спішать, дяки співають всеночне, що се значить ся, чи нині свято? Так, іще й яке свято; Благовіщенє Пресвятої Діви, а вони робили в такий день торжественний! А чи тільки вони

робили? Там люди як ті мурашки нишпорять під землею, суєтять ся о насущний. А може там уже не гріх робити, бо на верху Жиди корбою крутили. Ні, нігде правди діти, згрішили: Запавський не належав іще до Рахманів... Вони цілісенький тиждень гостили ся під землею, мов у великі м'ясниці, нема що казати.

Переступили оба поріг церкви, станули одалік у передсінку, годі дальше ступати; на-рід ззирає ся мов на дивоглядів, сторонить від них здалека. Зрештою самі бачать, які нагі, бідні, обчуджені, збиті, змотикані, а з лахів щорком капає, аж під ногами мокро. Стоять таки у порозі, б'ють поклони, дякують Господу, що визволив із тяжкої неволі — єгипетської роботи.

По Службі Божій вийшли з святої церкви, якось цілком полекшало. Сонічко гріло, весняний вітрець потягав, жайворонки у воздуху щебетати, вода по лотоках разом із недонищеними лісами шуміла, усе те пригадувало обом шваграм їх рідну, мізерну, дорогу скибу, котру незадовго треба буде хоч чим небудь замести, щоби на сміх людям не стояла облогом; принесуть на засів, будуть його збирати: в таких обертасах не були, як живо...

— Ой до дому, Гринуню, до дому — зітхав Пилип Сук — щоби бодай раз побачити своїх.

— Перше відпитай одіне — відповів Клин. — чейже так не покажеш ся такий чудний публичний у своїм селі, щоби стати споруганим на цілий свій вік.

Умовили ся відшукати Латку з Хомою. Але до кого тут удати ся, кого просити о раду? Тут усе панове шляхта, без бука не приступай. Всі повіряджувані в якісь предивецькі юбки, куртки, гуньки, шпенцері, помальовані

ріжними красками; одного чоловіка не знайдеш, як Бог приказав дібраного: один якісь мотузки чорні пришив до гуні, другий убрав барханові красі ногавиці поверха, третій якісь червоні лахи, взув ся в ходаки з холявками, четвертий має кафтан із синіми вилогами, пятий зі швабщини кацабайку з жовтою кишеною, кождий надштукований, одним словом: надшиванці. Про жінок і мови нема: кажуть, що вони не селянки прості, ані бойчихи, але міщанки, кожда в швабщині сорокатій, аж в очах мигтить, усе ніби з панська; не знають, що господиня з села, чи то подолянка, чи підгірянка, чи гірнячка не дала би за весь той стрій одної порядної рубатки свого виробу в заміну. Все то світова тальма поперемінювала людий, порядних господарів і господинь, зайшлих сюди, в людські опуди.

Приступив до наших сердегів череватий панцьо з обвислими як торбинки по боках вилицями, з мутними мов у нафті вимоченими очима, з суковатим костуром, Чиченьковський та зашварготів до них по панськи:

— *A zkundeści przywandźyruwały, może teho oweho różnosity rozmaitosity — roboty potrembujecie?*

Хлопи зирнули по животі, страх, видно що не особа, але персона, пан цілою губою, бо й не розуміли його, що говорить, перед собою несе як кірцеві нецки, де, де хлопови до такого черева!...

Пилип зрозумів, що тут про трублене мова, каже: — Ой натрубіли нам, прошу пана, натрубіли, з тої роботи буде нас до смерти голова скіпати, обдерли нас до гиру гиреного.

— *Aha! obdzierli was, wy matachy, ganefy, przycielepaliście si, coby szczo potiahnuty, teho oweho, różnosity rozmaitosity —*

Вибух газів у копальні.

стеремкотів західниченько великого черева і погойдав ся до свого знайомого Абрумка випити *sznapury z polinom* (горівки з полином), щоби перестала грязь у гортанці докучати.

Хлопи вислухали терпливо панського слова, поклонили ся великому череву, замовкли. Де їм бідненьким із таким польським чи французьким графом ставати до розмови? Хоч язик собі, чоловіче, викрути, не вимовиш одного слова такого предивецького; шваркотить мара, мов капуста на огні підбита, і сам себе не розуміє.

Стали хлопи, роззирають ся по сих латанних панах, по тих сорокатих їхмосцях, панянках, не мають більше відваги ще котре нарушити. Бог дав побачити свого чоловіка, убраного по християнськи. Було то стілько свічки й воску, однісінький на цілу галицьку Каліфорнію чоловік, котрий і в школах був і панський двір для панів мав, а все таки не попускав ся хлопської верхнянки, держав її кріпко на своїм хребті, носив сорочку по-верха, любив рідну мову, хвалив Бога звичаєм своїх чесних предків. Стефан Тулюк звав ся.

Підійши наші сараки несміло до нього, пізнали ся відразу: вони бачили того самого хлопа ще на вступі до Борислава, занятого шутрованем дороги. Він сам відраджував їм, щоби не слухали Хоми, а вертали до дому без клопоту. Ліпшого порадника не могли знайти над мирного Тулюка. Взяв їх до себе, дав цебер із водою, щоби обхамрала лице, нагодував, вислухав усього з увагою і так пішов із ними шукати за Йойлусьом Латкусьом і капралем Хоною. Не першина то була Тулюкови займати ся такими ділами; чоловік із чутливим серцем мав жаль до давних бориславських вїтїв, що вправді зробили значний маєток, але

громаду запропастили, бо вязали ся з нехристами, позваляли Жидам за дарунки, побирані сотками — коли те можна назвати дарунками — красти живневідь, розбивати спокійних людей і відбирати їм їх батьківщину. В кождім діді каліці, в кождім водоносі, пянюзі бачив жертву бориславських запродавців і скінчених злодіїв. Усюди оказував ся оборонцем покривдженого, за що нераз приходило ся йому неправно відрабляти шарварок жидівському війтові, щоби на другий раз був обережнійший і не порівнував жидівську громаду до гнізда з шершенями.

Зараз на вулиці завважав Тулюк безроги в своїм обірнику, що навозив у зимі з під жидівських хайдерів і то згнівало його троха. Не можучи докликати ся пса, кинув каменем й обі поросні зрохкали, звели ся неохотно, а з ними і третя їх товаришка підняла голову, стала накликувати обох кум до спокою, називаючи їх „ребелентами“.

Підступили близше, дивлять ся, а то їх капраль Хома парить кости в людськім навозі, спочиває по нічній гулятиці поміж безрогами.

Глянув *przełożony* на своїх *fanterzystów*, віддув байдужно напухлі, глиняної краски губи, зареготав ся на-силу, аж оба його „шляфкамрати“ налякані стали втікати в поле. Клин і Сук своїм очам не вірили, здавало ся їм у першій хвили, що се тільки привид під напором гидкої замороки, тумани озерного — бодай спав як камінь — антипка, що чоловік так низько не може упасти, але капральський голос розвіяв і ті сумніви.

— Ви ще не в криміналі? — питав Хома кліпаючи червоними сліпаками. — Жандарми, важаєте, *zdurchstreifowali całe rajon*, важаєте, за вами.

— Пане капраль, опам'ятайте ся, протріть лїпше очи, а побачите, хто перед вами! Таже то ми до ями подадали, не пригадуєте собі? — толкував ся Сук.

— Ха, ха, ха! менї старому капралеви, важаєте, слїпими патронами під ніс пукати.... *Pieć miża* присягало, важаєте, *co zdezenterowali*, важаєте, *sztekbryfy wystano na wszystkie rychtungi* за вами, важаєте, а він каже, що упали в яму, важаєте... ха, ха, ха! а то рекрутське уxo, важаєте.

— Віддайте хоч одїж, бо такі чудні не можемо показати ся в своє село — просив Клиn.

— *Szmacie* ваше, важаєте, покидав в яму, щоби вас уратувати, важаєте, а ви самі мельдуєте ся профосови... *Wszystko* пропало, важаєте: стричок на вас рихтують, важаєте.

— А мою працю також пан кинули в яму? — питав із жалем Пилип Сук, побачивши свою слюбну гуню на своїм давнїм зверхнику, але в такїм нужденнїм станї, що стидно йому було до неї признавати ся...

— Гуню я лишив, важаєте, але троха оббаруцкав у болотї, *coby nie znać*, важаєте, а зложу в *grigsgerichcie*, важаєте.

Розпочала ся гарканина. Хома кпить собі з бідаків, сидячи в гною, каже, щоби йому дати знати, коли їх будуть вішати, то піде взяти кусень стричка для Латки.

Стали збігати ся Жиди, зразу малі хайдерники, дальше старі, вкінці й наша віра, ціле збіговище, сором чоловікови, що стоїть коло такої мерзи окаянної.

— Люди добрі, плюньте на все, ходіть, не слухайте баландія — сказав Тулюк по добрій розвазі, дорозумівши ся цілої справи. — Утікайте, від лихого полу врізуйте, коли ще

в вас дух живий товче ся. Я вас остерігав раз на вступі до Борислава перед надшиванцем... Він вам рідну матір видав Латці, щоби убили Жиди на зарінку, а ви жадаєте помилування від нього для себе? Ходіть, нехай його й без вас зідять безроги.

Роздумали хопи добре, зрозуміли своє трудне положенє; до нещастя, яке пережили, могли ще дешевим способом дістати ся за кратки, посидіти в криміналі до зелених свят, заки би суд переконав ся про їх невинність, а потім який з сього хосен? Ціле ніщо. Послідні останки здоровля довелось би лишити в сирих мурах і вийти звідтам натрудоватілим мов богуж надутий. З двох злих вибирати ліпше, втікати голим і без шматя до дому, бо як нещастє раз кого стріне, то йде одно за другим, одно другого хвостом держить ся.

Вернули всі три ні з чим до Тулюкової хати, відпочили, а на другий день пустили ся до дому. Сам Тулюк вивів їх аж за рогачку, хоче з ними попрощати ся, а тут пан Чиченьковський десь зявив ся — той сам, що коло церкви уже раз їх „погабував“ — та до них носовим голосом з панська:

— *A, co chałabundy, do kozarzy nie chcecie, tylko watensaci si, tego oweho, różnocy rozmaity, ja ich każu cimpasom nahonić!...*

— Дай спокій бідним людям, ти велебний надшиванче! Иди учепи ся яких свіжих ворохобників, он йде їх ціла громада від Опаки!... Тих уже навчили й без тебе плавати, аж їм ухами лєть ся, досить буде з них і сеї благодати.

Глянув Чиченьковський на Тулюка, свого давнього товариша дитинних літ, погрозив йому жартобливо від буракового носа своїм

Обвал у шахті.

костуром, сказав своє віжливе слово: *»ty stary chatabundo, teho oweho...«* і віддалив ся.

— Що се за пан, чесний господарю? — питав Клин. — То мусить бути якийсь із за-границі, уже другий раз нас напастує. Чи не схоче він нас іще де на дорозі переймити та замкнути до якої ями?

— Не бійте ся, ні, він вас уже не подибле — відповів Тулюк. — Кажете, що се якийсь пан... Ой пан! То цілий Іван, бо Іван зове ся. Мав гроші, проміняв за село, село за каменицю, а каменицю Жиди забрали, а ціла річ із ним мала ся ось так:

Свого розуму не мав,
Пані баби ся держав;
По французьки дівки вчив,
Все, що руське, палков бив!
А у дворі офіцири,
Гувернантки, вцікініри
Гостили ся, їли, пили,
Так довго в пани ся шили,
Аж не стало пану леню
На бовтавку отруб жменю.
Нині ловить трефніям
Руських хлопів, руський хам!

— От маєте цілу історію пропащого чоловіка, що вирік ся своєї народности, забаг шляхотського контуша, зійшов на діда й незадовго стане ся з ним те саме, що з вашим капралем Хомою — зрозуміли?

— Чому ні? — То він до себе на роботу не кличе?

— Також питаєте?... А деж би він до себе кликав робітників. Дайте йому один-два закови з воском, а інакше до вас не заговорить, як по жидівськи. Припустім, що в наших горах

іще один такий Борислав зявить ся, але з хлопцями мудрійшими, прозирливішими, то Жиди дадуть собі з ними раду; найперше ось того череватого Івана зроблять вйтом, обложать його сабашовими гуглями та полинівкою, і за його помочию проженуть у короткім часі всіх первісних хліборобів, заволодіють по просту розбоем цілою громадою, а навіть церковцю святу — Господи прости грішні мисли — переминять в який маґазин.

— Тепер розуміємо все — говорив Клин. — Дякую вам, чесний господарю, що справили нас бідаків на праву дорогу й визволили з клопоту. Оставайте в ласці божій!

— Йдіть здорові, нехай вас Бог щасливо до дому заведе.

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки Богу небесному й вам слава!

Так попрощавшись пішли Гринь Клин і Пилип Сук із добрим зарібком до себе.

* * *

Другий день по Благовіщеню. Вернула молода Клиниха з села, принесла від матери гарнець бульб. Зварила при скіпках, попросила свекру, щоби йшла їсти.

Встала стара з під куделі, взяла одну бульбу, обертає, щупає пушками, не може обтеревити: тверда, задубіла, лупа не пускає, видно не зварена.

Побачила се невістка, доміркувала ся, що свекруха натрафила на гнилий злупок, обібрала здорову, встромила їй у руки, взяла припрошувати, щоби за цілий день конечно чим теплим занесла грішне тіло, не морила ся так дуже тим святим постом.

Послухала свекруха, зіла одну бульбу, другу, загріла ясна, здохчила висушені уста; цілий день розскрубувала нелапшиві клаки, не стало слини, треба було в мищині пальці мачати. Перейшло тепло по цілім тілі, віджила бабуся, стала торкотати:

— Не видно нашого господаренька — говорила до невістки. — Тьфу! пек чи осина! якаж тота свята прегірка, не одна й стухла, чи придушена, аж у гортанці стискає.

— Бо ви, мамуню, заєдно гнилу берете... Натє вам ось ті втерєблені.

— Господь святий видить, не я... Тут більша половина гнилої... А гнилу хто поїсть?... Багато є?... За пліт не викинеш, а такого нема, щоби позбирав... Не мати його на своїм заході. От прийшло ми на гадку... Такий дивний сон плів ся нині з полудня, як ти пішла була з тими мішками до прірваного Боруха. Десь ніби ту, ніби в радниці, вибач мені, вїтгова безрога мій чепець зіла, а твоя мама запхала присяжному Погоді таку мерзенну жабище в писок, аж неприємно згадувати, а билаж його ожогом, била!... Щоби хоч що доброго прибило ся до хати.

— Тим разом, славити Бога, все добре: прірваний Борух віддав кацабай, обіцяв звернути й мою сукману, як нарядємо ще з три лікті лянного, а до свят чей другий раз грабити не будуть!... Тато розкопали копець, дадуть чвєртку бульб на свята, бураків на борщ, буде якийсь час гаразд у хаті. Погоді, хто знає, чи що не капне в гортанку: побіг недавно з польовими за ріку Циганів ловити. Десь хотіли в лозині татуньового сліпачища вкрасти, вже були навіть розпутали.

— Тяжко про нужду? Який сотона притече ся в село, зараз бере мов своє, а своїм

годі при хаті удержати ся. Не дають жити на світі. Ще не буде чим обвеснувати. Може де добре наших позамикали, коли доси нема за них слиху?

— Також щось... Красти коні не пішли, а змудрувати їх не так легко: босняки, на край світа ходили й вернули з цілими головами, аж тут мало би їх лихо стрінати, бодай Господь боронив... Я не то, що вони, а ще маю на стілько відваги показати голодранцям зуби. Я готова зараз летіти за ним, коб-йно дорогу знала. Скучно справді без нього... Але вже він так довго дурно не сидить: на засів принесе, паска буде, хоч не така, як у людей, бо пильована від Жида, але щож діяти? Колись може й на свою власну спроможемо ся.

Повеселіла свекруха. Слова невістки припали їй до серця, пригадала собі на своє за-муже; вийшовши колись за свого покійного, мала всего подостатком, їла тереблений біб, а не чула ся більше щасливою від невістки, не більше пропадала за своїм чоловіком. Втїшило ся її серце, що син дістав доленьку добру, душу чесну... Думає бабуся, шишлає, що Бог дав, у тім... поливаннію в сїнях щось вивернуло, старій бабі бульба з рук випала, до хати влетіли оба наші зарібники Глинь і Пилип; не розглянувши ся навіть добре по хаті, поскакали під запічок в яму, де за добрих часів містило ся по кількадесять корців бульб через зиму, а тепер сотки жаб та ропух вели там господарство.

— Феська! не пускай нікого до хати, змилуй ся! — говорив Гринь з під запічка. — Дурний Погода гонить за нами, мов скаженина його напала, а тато з мамою ще пособляють!

Молодиця аж гикнула здивована, побачивши свого мужа й брата таких спублічених.

Не знала, чи сміяти ся з їх дитячої хованки, чи плакати над їх нужденним виглядом. Пек за пек, а се що за лихо з хлопами? Голі, обмащені, простовосі, а яка задуха неприємна? Мов від заповітраних бють смроди на цілу хату, аж у носі крутить, дух запирає... Лихе хлопоньків посіло: пішли з дому христіянами, а вернули Циганами. То Погода так шарив за ними по зарінках, по вільшині із польовими, мало не запалив ся. Щож діяти? По такім намислі Феся хотіла спитати, чого криють ся, коли попід вікна здудніло мов зелізняця, поливанниця в сіннях знов затарабанила, до хати влетів старий Сук із жінкою, обоє злі, закукурічені, а до того всего затраскані, якби цілий тиждень пискорі ловили. Старий з держакком від ціпа, стара з вилами від гною, розчіпчена, розпатлана, обоє тільки відхлипували.

— Маю в руках!... — кричав старий Сук. Злодії сидять на поді, а вам і не в гадці... На задних дверех беріг, як котрий сульне тамтуди, на палю застигне, простромить ся; завтра рано здіймемо. Злодій Погода може добре сам їх спровадив сюди до моєї загати, той перевідник, той!... Нарочно побіг у поле... Отуманити хотів мудрагель злодійський... Го, го, сим разом не здуриш. Іще й тобі нашпікую цвяхів у пяти... Світи ліпше, Фесю! Конокради! Четвертий раз хочуть мене з працею розв'язати.

— Ні, Михайле, я кажу ще раз, тебе знов опанували курячі сліпоти. Вони там, де перший раз кум Валашайник із димкаром Наливайком бачили їх: під берегом у громадських бодаках. Я говорила: маєш имати, имай, а ні, дай спокій усему; а він поставив голопуца на задних дверех, сам всадив ся до загати, щоби мені вязи накрутити... Сеї ночі пустять нас із димом, не втечеш із душею.

— Цить, бабо, не решети ся!... Не пхай носа хоч тепер наперед, бо можеш знов дістати почесну: по потемки годї угадати, твоє, чи злодійське волосє, як чіпчище згубиш. Сиди в хатї, я й без тебе барашівників прочухраю, тільки ти, Фесю, за мною!...

Подразнена Сучиха скочила мов опарена до сїний, стала витраскувати вилами по станві, поливанниці, кричати: „Злодії, конокради, під руками менї сковязнете“. Феся все ще не знала, чи сказати родичам, що вони в блудї, чи слухати розказу мужа, коли сам Гринь став немилосерно хахикати в ямі.

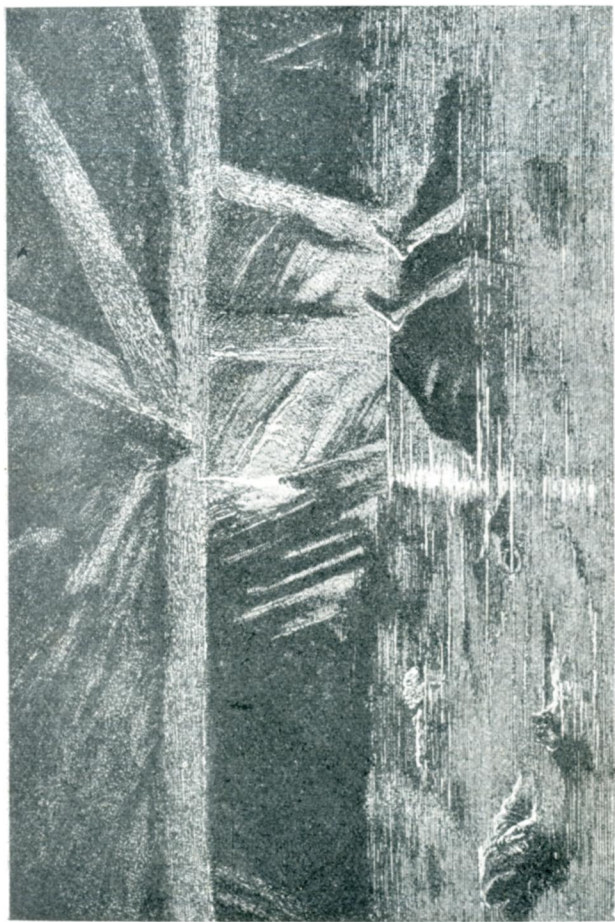
— Хто там кашляє? — спитав здивований батько дочки.

— Ваші конокради, за котрими так уганяєте — відповіла спокійно молодиця.

Вилїз рад нерад Гринь з ями, за ним Пилип, оба в тїй самїй лїберїї, в котрій балювали на гостинї у пана Запавського під землею, з додатком несчисленних драпаків, псячих вушей, що пооббирали ся, утікаючи сухими бурянами перед погонею громадської власти й своїх домашніх.

Старому Сукови стало маркітно. Шпурнув держак від ціпа під припічок, сїв, аж лава затріщала, зітхнув тяжко: сим разом помилив ся; сам був рад, що присяжний не слухав тих нісенїтниць, які виговорював на нього. Міг заскаржити до суду о обиду чести й на кілька днів замкнули би до притули. Сучиха вернувши з сїний з поломаними вилами, стояла в кочержнику, своїм очам не вірила, щоби ті хлопи, з котрими вона задумала цілий півланок терня викорчувати, так нужденно виглядали.

Клиниха стара сидїла мов біженька на приспї, спльовувала на все лихо, шептала — свят, свят, свят еси, Господи!...

Загнана шахта.

Річ у короткім часі була всім ясна. Оба хлопи стидали ся йти за дня у село, постановили пождати до смерку. Все пішло по мисли, тільки Пилип побачивши свого мізераку карого, звязаного за передні ноги, розпутав його й пустив у корчі. Хлопчище, не пізнавши свого молодого господаря, побіг до дому й сказав, що Цигани коня вкрали. Присяжний з польовими пігнав за ріку, уганяв по корчах, аж загнав їх до Сукової загати. Тут розпочала ся облава на конокрадів, що задними дверми втекли звідти до Клина. Старий не омилив ся, трафив на троп, а Погода з другими пігнав знов у поле.

— Ну, ну, ну! не ліпше було йти зараз до хати? — говорив старий Сук, споглядаючи сумно по зятю й сину.

— Коли мара таки нам на п'яти настигала, Погода аж язик вивалив, просто гнав до хати, як побачив нас коло оборога — поясняв Гриць тестеви. — Було би завтра ціле село говорило, що син і зять Сука вернули до дому з зарібку голі.

— То правда: будуть мати що говорити, такі хлопи, жовніри дали ся до сорочки обдерти — говорила Сучиха, не знаючи сама, на кого злити ся.

— О, мамуню — сказав Пилип — не думайте, що тут із Погодою справа; там діло зі збіговищем Жидів цілого світа. В нашім селі один Борух Прірваний, а не дуже вас боїть ся; робить сам, що хоче в громаді. Вони там вас із власної хати в ночі на двір викличуть і самі закватирують ся так, що й сто судів уже нічого не вдіє, не оборонить вас перед тальмою світа: контрактів доставлять і доведуть чорним на білім, що то їх, а вас засадять до притули.

Так говорив Пилип, а домашнім тільки стидно стало, що намавляли йти на заробок, а ще більше Фесї, що поклала собі велику надїю на паску. І щож іще сказати? Гринь і Пилип, перележавши дві недїлі, вернули ся від смерти, а коли перший раз на Великдень вийшли з церкви на цвинтар, не було на що дивити ся: люди страхали ся, так були змінені. Цїлий свій вік будуть пам'ятати бориславську екзецирку, а їх правнуки не раз згадають добрий заробок своїх предків.

Борислав, дня 2-го цвітня, 1881.

Сорокаті штани.

I.

На самого Івана Купала приїхав до Чудович секретар „видзяловий“ Гарасим Кишка, славний баришівник у контрактованю громадських ґрунтів під нафтяні шиби. Стащив ся при помочи сільських верховодів гейби переговорана п'ятсотнарова твар господня і розпочав зараз свою діяльність словами:

— Пане Пордес, ваші всі?...

— Вшисткі почебуйон чекач од годжіни — була відповідь асесора, череватого Мардохея Пордеса.

— А ваші, Гаврило, всі?...

— Вшицьке! — відрапортував Гаврило Пропасниця, заступник вїйта і славний на весь повіт агітатор при всяких виборах у хосен „видзялової“ власти.

— Согласно, прекрасно і концептово! — сими словами оказав видзяловий грубас із потрійним підбородком свій хороший душевний настрій зібраним чудовицьким верховодам.

— Нині чей змолотимо, провіємо, спитлюємо і пирогів напечемо — правда, начальнику?

Андрій Тихомир, начальник, ходячий образ чесноти, олицетворена легковірність галицького

хлібороба, похитав на сі слова загадочно си-
вою головою.

Гарасим Кишка прикликав Семена Сироїда, заприсяглого оглядача живого й мертвого скота, поштового післанця, сторожа церковного, дзвонара й грабара в одній особі, вручив йому кілька писем і телеграфічних депеш із докладними поясненнями адресатів.

— Той з одним хрестом на адресі, занесеш у „польський банк“, той з двома очками до французької фабрики, сей зі зіркою в гамарню з трьома найвисшими коминами, а депешу даш самому начальникови на почті, він уже знає, що зробити. Розумієш?

— Розумію, пане секретар — відповів Семен Сироїд.

— Повтори все, що я сказав.

Семен Сироїд повтаряв:

— Сей лист з одним хрестиком до того директора, що недавно їздив нирки чи селезінку реперувати там, де Фараонова дочка із ріки Мойсея витягнула; той лист із двома колічками віддам тому директорови, що говорить „турна руска мамалига“ й має фабрику одну в Варшаві, одну в Москві, а одну в Петербурзі; а се третє писанечко віддам тому сухому, довгоногому Американцеві, що возить ся на тій дивоглядній тарадайці...

— На якій тарадайці?

— А дивіть!... То ви ще не знаєте?... На такій чортопхайці з бензиновим мотором, — той з мільонами.

— Ага! розумію — перервав дальше поясненє Кишка. — Но гони! Як справиш ся гарно, дістанеш від мене за всі рази нагороду, достойну твого звання. Гони, свату, поза хрест, дай ногам знати!...

І Семен Сироїд справив ся по правді чу-

десно; не заліз у німий угол головою. Два верховинські діли, дві трясавиці й кільканайцять рвучих потоків туди й назад перемерив, гей птицею перелетів і то о вчерашній згірклій киселици. Ще трийцятьлітрову баню з бензиною всадили йому з мішком на плечі в дестилярни для „видзялового“ секретара; сам довгоногий Американець, цар галицького нафтярства, велів йому завдати.

Гарасим Кишка вірив і не вірив: стілький світ по безвісних дебрах опарити й ще з листами і депешами справити ся, оказалось йому неможливим.

— Я ще скорше вернув би — поясняв Семен Сироїд секретареві Кишці — та от у дестилярни біда допитала ся з тими вовчими собаками. Я на браму, а вони десь аж із другого кінця города збішені грізно залаяли й просто біжуть до мене. Дивлю ся, стоїть близько і машина нова і теліга на двох колесах і чортопхайка директорова; я на остатну гоп! і сиджу, жду смерти. Прибігли собаки, поотвирали пащеки, повивалювали язики, хлипають, але до мене не беруть ся. Наші, наші, говорю їм вічливо так, як тепер до вас і хочу вставати, а вони сказали ся: один із сего, другий із того боку лабищами мені на коліна, притиснули мене до подушки як таранами і знов тихо. Еге! гадаю собі, сиди тихо, Сироїде, не рипай ся, коли хочеш іще новою бараболькою по св. Петрі поскоромити ся. І сидів я. Десять разів змовив молитву Господню, заким надійшов директор. — Ай! ай! погляньте но, пане секретар, на мій палець великий на нозі!... Ноготь мало що держить ся, аж тепер чую, що болить; навіть не знаю, чи о пень, чи о камінь так сёрдечно ударив ся? То все через ту баньчище з тою бензиною, чи нафтою.

Гарасим Кишка слухав Сироїда, всміхався незаметно і з приємністю то щупав, то гладив свій потрійний гладко виголений підбородок. Колиж Семен показав йому свій обшкулений палець, Кишка зівнув на весь рот медвежим голосом, витягнув руки гей ковбиці з затисненими п'ястуками, одну простовісно над лисиною, другу косою просто під ніс Сироїдови і сказав:

— За те, що ти стільки набігав ся, я плачу від себе; говорю ще раз: від себе, не від громади. Я дарую тобі таку памятку річ, що твої діти, внуки, правнуки помянуть мене в соборній благодарственній літургії. Біжиж тепер домів до себе і переодягни ся в те, знаєш в те, що я тобі дарую. Нині буде багато і своїх і сторонських панів директорів, адвокатів, послів і сам пан маршалок приїде, отже ніяково такому громадському служителю, як тобі, носити ся по чудацьки й ще носити „по верха“ таку довгу сорочку по кістки. На!... бери, носи, сходи здоров!... — При сих словах дав Кишка Сироїдови клунок, позавиваний паперами і завязаний по торговельному шнурами.

Семен Сироїд прийняв дарунок із подякою, але в душі погадав собі: Добре дурити, коли приступає; добре тобі говорити „сховай в штани рубатку“, коли твоє „видзялове черево начинене Бог вість якими там пернатими птицями, мало не трісне, — а моє що? Порожня яма... ні, ані і ями ніякої... Петрівка висушила його на шкварок.

II.

Восьмеро дрібних діточок привитало Семена Сироїда в хижі на порозі з розпучливою окликом: „Татунцю дорогі, ми голодні!“ І обступили діти батька докоола, та кожде по своєму лебеділо: Татуню, їсти! А наймолодше, дев'яте, на руках матери також чогось негодувало, відвертало ся від материних грудий, знать уже розуміло, що на обглоданій кости дарма за кормом шукати. Девять здорових голодних їдців дев'ятьма голосами заявляло рішучо про своє існуванє. Свою „пайку“ з обіду давно зіли, а над батьківською спрятанною в прилавку сторожили, так сторожили, аж трясли ся і скілько разів мати приблизила ся до прилавка, вони просили, щоби бодай ложечку дала покушати. Сироїдиха так була перетомлена настирливістю малих „здекуційників“, що вже не могла сказати чоловікови: „Візьми собі обід, бо я — бачиш — рушити ся з місця не могу“, тільки показала рукою на прилавок.

Семен Сироїд отворив прилавок, не постиг іще витягнути горщик з оставленою для нього капустою, а вже окружило його вісім ротів із вісьмома ложками й шіснайцять голубих оченят так жадно, так щиренько гляділо на чорну, вищерблену, черевату судину, що Семена хопив корч за серце.

— Я вже обідав — сказав жінці і витряс капусту в миску.

Вісім ложок пірнуло у смачній страві, вісім їдців, кругом стоячи, приліпило ся до батьківської пайки, а девятого найменшого, без сорочечки, посадила мати біля миски; сей останній, безгрішний голячок, шубовснув у миску обома рученятами, набрав повні жмінки, повний ротик квасної зеленини й таку проворність по-

казав на ділі, що старшим братам завидно стало. Як батогом тріснув, так скоренько батьківський обідець потонув у діточих животинах і миску маленькі Сироїдики вилизали, та ще в горнець заглядали і' свому найменшому братчикови голенькому витягали з кулачків по пірцю капусти, а маленький осінний главосік Іван ховав п'ястучки за спину і передними зубками боронив ся.

Семен Сироїд порозв'язував обережно шнурки з клунка, розвинув один папір, другий, третій, добув у кінці якусь матерію звинену в трубу, держить у руках, розважає і відгадує: Що за диво? Чи сукмана жінці, чи мені капота? Розвиває, дивить ся; доле щербата! сира землице, розступай ся! Таже то ні сукмана, ні капота, лише з „видзялового“ секретара Гарасима Кишки проходжені старі штани! Барханові штани сорокаті з жовтою веліканською латою в „кроші“ і на сидженю, а такі просторі, що для цілої Сироїдової челяди місця в них доволі.

— А бодай же тебе лукавий, череватий „видзяловичу“ за такий даруночок — нарікав Семен Сироїд. — І не красше смоли горячої було мені налляти на мою дурну макітрище, що стілько набігав ся, ніж таким чудовищем мене обсмішити й обглумити? Іще смів мені казати, що мої діти, внуки, правнуки в соборній благодарственній літургії будуть його поминати. За що?... За сі „тельбухи“ сорокаті з жовтими латами? Пожди, видзяловий баришівнику, пожди... По святій землі не ходжу і і Семеном Сироїдом не пишу ся, як іще нині і тобі і всім грошелюбним верховодам не скажу крайне слово і не виллю вам межі очи все те, чим накіпіло моє серце.

З такими гадками затягав Семен Сироїд

старі штани на себе, по своєму уму-розуму втолочив у них і товсту, довгу по „кістки“ рубатку й міхову кацабайку й сіракову подягачку, словом усю свою некультурність похоронив у райтузах видзялового секретара і ледви ремем підперезав ся. Вся челядка Сироїдова заніміла на вид такої дивоглядної батьківської переміни, а найменший Іванцьо зажмурился, скрив пелехату головку під мамину запаску, а рученьки підносив у гору, щоби його взяти на руки.

Сироїдиха піднесла свого найменшого наляканого синка, а сама аж покрасніла з сорому, увидівши такого опуда перед собою. Страшні гадки стали її торопити і здавало ся їй, чи може, сохрани Господи, її Семенови не добре від тої вечірної згіркої киселиці з дурійкою, бо й її цілу ніч голова скипала і діти крізь сон прохоплювали ся та городили нісенітниці.

Помітив Семен Сироїд жінчину тривогу та став жартувати, хоча далеко було йому до жартів.

— Диви, Фрузю, який з мене видзяловий комісар — говорив з уданим сміхом, скриваючи невисказане горе в серци. — А вже що кишені, то кишені, дійсно „видзялові“, автономічні, і сі дві по боках і та третя десь ось аж за спиною, є де шарваркове похоронити. Істинно зло... чи хочу казати мудренні кишені. А ви, діти, капусточку зіли, хваліть Господа та біжіть на дяковий переліг збирати квасок, щоби була на вечеру друга.

— Ми там усе визбирали і лободу також — замітив найстарший хлопчик.

— То за рікою під лісом, на „холернім“ кладовищи, там сього тьма тьмуца; на перекопі при тій високій могилі такий дорідний, як лопуше. Спішіть ся!...

Так попрощав Семен Сироїд свою челядку і поспішив із горем у серці представити ся начальству в новій культурній одежі.

III.

Два літа тягнуло ся контрактоване громадських лісів і пасовиск у Чудовичах під копальні нафти, два літа бороли ся пани з Жидами, вкінці доведено до згоди. Гарасим Кишшка — як сказано — приїхав, провірив, що все в порядку, вислав зараз Семена Сироїда з листами і телеграфічними депешами на пошту і до сусідних фабрик. По тих листових і телеграфічних „штафетах“ незадовго приїхали до Чудович представителі всяких чинів, всі рівночасно; і в самоходах і на колесницях і на візках; одні в товаристві багнетів, другі з пачками банкнотів. Зачав ся під опікунчим оком „видзялових“ добродіїв вступний торг о кільканайцять сот моргів громадського ліса і пасовиска в Чудовичах. Радили зразу тайно, але не при зачинених дверях і не разом: водили ся з кожним радним за радницю в темний угол і там у громадській кропиві, в буйнім лопушу в чотири очи укладали плян договору. Що там радили, якими „штанами“ кожного чудовицького радного обдарили, або якими повітовими язвами його лякали, лопух, кропива німаки, не скажуть нікому.

Ага! зять старої нанашки Гатланки трохи виговорив ся. Виходячи з темного угла з Гаврилом Пропасницею і ще з одним адвокатом, сказав:

— З дому виходив я з чистою совістю, а вертаю до нього з вами як злодій у краденім кожусі з богоміля на ярмарок.

Один він, повитушин зять, виговорив ся, а потім у суді вирік ся своїх слів, сказав: „Не тямлю“.

Зібрали ся вкінці: Мардохей Пордес зі своїми, Гаврило Пропасниця також зі своїми попличниками в радниці; засіли радні на лавах по одній, пани на Пордесових кріслах по другій стороні, зачала ся рада при відчинених те пер і дверях і вікнах явно і славно.

— Пане начальнику — каже Гаврило Пропасниця — ми вже всі, пора до діла.

Андрій Тихомир, чудовицький начальник, сидів увесь час за столом коло „видзялових“ опікунів і чудував ся дуже, чого його куми і радні так часто за радницю бігають із панами? Йому навіть і на сон не приходило, щоби на очах таких великих панів могли діяти ся злодійства. Він не гадав, що під омофором його мужицької чесноти грошелюбні книжники та фарисеї ругали правду і справедливість, кидали жереб, кому на долю припаде більша пайка багряниці в виді кільканайцять сот, — правдоподібно 1350 — моргів громадського ліса і пасовиска. Витягнув писар з під Кишкової собаки книгу ухвал, а за те постелив їй інші акти „уржендове“, успокоюючи її словами „спи-спи“. Собака „видзялового“ секретара не противила ся сему, розтягнула ся на широкім столі, скривши морду в паперах перед настирливими мухами, а люди крізь отворені вікна дивили ся, завидували собаці і мали чого завидувати. На раді перший раз проминуло без сварні та крику. Всі радні вели себе мирно, прилично, як безгласні риби, хоча кождий з них иншим разом горлав, садив ся, щоби оказати Чудовичанам свої здібности на budouчого начальника. При остатнім бюджеті, коли ходило про підвисшене платні о десять

корон річно Семенови Сироїдови за його вище згадану службу, мало не посварили ся; всі крім Андрія Тихомира кричали „Не годимо ся на те! громада бідна!“ Нині говорив Гаврило Пропасниця за всіх чудовицьких опікунів, а секретарська собака, що горілиць твердо спала з розложеними ногами, пособляла йому кризь сон приємним скомленем.

— Я кажу в очи, не поза очи — говорив Пропасниця, безсовісний лицемір — що ліс і пасовиско не до нас радних належить, а до всіх, що живуть у Чудовичах. Ми отже перед Господом Богом...

— А диви богомільний, а два літа в криміналі за богохульство сидів і в страсну п'ятницю ковбаси їв! — кликнув хтось із товпи на дворі під вікнами.

— То колись було і не в Чудовичах, — продовжав Гаврило Пропасниця. — Ми радні, що робимо, то робимо перед цілим світом. Ми не хочемо, щоби за нас говорили: „Взяли по десятці баришівного і продали громаду!...“ Отже я так гадаю, щоби тим панам ліс і пасовиско законтрактувати, коли дадуть нам 2% чистого доходу і зараз готівкою по підписанню контракту двацять тисяч корон. Але ті двацять тисяч мають бути нові, з цісарської каси, новими паперами такі, щоби аж шелестіли. Ті гроші мають зараз помістити ся в цісарській касі, хочби у самім Відні, щоби наші діти, внуки, правнуки мали памятку.

Предложеноє Гаврила Пропасниці ухвалено одноголосно, пани згодили ся на умови. Десь і контракт уже наперед напечатаний аж у кількох примірниках з'явив ся зараз на столі до підписання.

— Согласно, прекрасно і концептово. — сказав на кінець Гарасим Кишка і вже мали

всі рушити ся зі своїх місць, щоби запивати договір, як ненадійно явив ся Семен Сироїд у сорокатих штанах із жовтими латами в „кроці“ і на сидженю. Воскресло в Чудовичах перше чудо галицької культури.

IV.

Чи то може стадо степових жеребців чотирилітних заіржало при стрічі своїх родителюк? Ні, то такий регіт повстав у радници; здавало ся, невидима сила скоботала всю „знать“ краєвого промислу в ноги по підшвах; кожний держав ся за черево та давав волю горлу. Гарасим Кишка надув свій потрійний підбородок у великанський телячий богуж, гримав ногами мов ковбицями о підлогу і ревів нелюдським голосом: „гу! гу! гу! ратуйце, душен се... ратуйце, душен се!...“

Семен Сироїд поклонив ся світлому зібраню і з опущеними руками поставив ся як раз проти самого маршалка, дожидаючи, аж перестануть сміяти ся. Своєю поставою аж під самі пахи мав подобу секретара Гарасима Кишки: вся його некультуність, себ то довга по кістки рубатка, міхова кацабайка і сіракова подягачка потахли в культурних просторах „видзялових“ штанищах словнісенько самодруга родителька, от, от... нині, завтра... Іще й ті лати жовті в „кроці“ і на сидженю... Ой леле! доле галицька, бодайже тебе!... бодай же тебе!...

Хотіли пани взяти Семена Сироїда „на бас“, задумали натішити ся доволі першим чудовицьким гаманом і якось не повело ся: го-

лодне черево Сироїда, його крайна нужда, видно не годили ся на те.

— Приходжу до вас — рапортував Семен Сироїд — моїх щедрих хдїбодавців та сумлїнних громадських опікунів заявити, що моїх девять малих радних у хатї зіло мою пайку капусту, ще миску й горщок вилизало і я нинї ввесь день до тепер нічим не оскоромив ся. Повідомляю також, що складаю всі мої достоїнства, а то: чин запряглого оглядача живого й мертвого скота, чин поштового післанця і поліцайника, чин дзвонара і грабара, складаю у ваші пречисті радницькі руки, а сам йду зараз зі своїм швагром до Лібіка в верхи „цапки“ ставити. Перший мій остальний грїш дам на благодарственну службу за всемилосердного пана секретара Гарасима Кишку, що обдарив мене за мої многолітні труди коло громади своїми сорокати штанами, котрі жертвую тут при всіх своїх красних людях своїй громаді Чудовичам під умовою, щоби Чудовичани, коли не будуть мати де на громадськїм і здохлу курку закопати, занесли тоді сю невидальщину, ті сорокаті штани до „видзялу“, як доказ його безпримірної опіки та дбайливости.

Так сказав Семен Сироїд і вмить розпрезав ся, стягнув зі себе культурні штани та кинув ними з досадою Гарасимови Кишці під ноги і оставив посеред німої тишини баришне нафтяно-промислове зібранє. Ще за порогом у сїнях сказав радним, що могорич для них, бочки з пивом і горівкою, на возї Пордеса, а для панів вина й інші напитки в кошах на возї Гаврила Пропасниці.

Ненадїйне поведене Сироїда збентежило не на жарт громадських і „видзялових“ опі-

кунів, але діло контрактове було порішене: кільканайцять сот, правдоподібно 1350 моргів ліса і пасовиска громадського відступлено на трийцять літ під копальні нафти за двацять тисяч корон і 2% брутто, відступлено заграничним баришівникам банковим; кільканацять мільонів громадського майна дістало ся чортовій матери в зуби; а із радних при могоричи навіть ні один не захлиснув ся.

А могорич був славний, преславний, другого такого чудовицькі радні ніколи не діждуть ся: дві доби пили, їли громадські опікуни з родинами до нестяму, чоловіки і невісти, старі й молоді справляли поминки по покійнику лісі і його подрузі толоці. Як осудять діти, внуки і правнуки сей пир чудовицьких фрильців, соромний на весь світ, страшно про те й думати.

Багато людей по сусідних селах горювало і ще нині горює, що чудовицькі опікуни запропастили такі мільйони, а вже найбільше страдав і можна сказати злив ся, судія в П... Буракевич, душею й тілом відданий мужицьким справам, за що навіть висші влади покликували його кілька разів до відповідальности.

— Сором, невисказаний сором — говорив часто судія. — Перше, щоби на глум баран баранови в Чудовичах ошибнув незамітно ріг, то зараз уся рада чудовицька і в ночі до мене за порадою, що має робити. А кілька місяців перед контрактом ні один не показав ся. Сам шукав по місті цілими годинами, посилав своїх післанців до Чудович і ні один не прийшов до мене.

На закінчене годить ся завважати, що з сорокатих штанів видзялового секретара

скористала стара нанашка, повитуха Гатланка: зробила з них всесвітнього опуда і поставила на високім колі в капусті при самій повітовій дорозі. Чудо над чудами: хто йде, дивить ся, подивляє, розумієть ся, галицьку культуру, не капусту.

Хто винен?

I.

Трясла, мотикала контрактова лихорадка всім живим міром у Чудовичах. Свої й заграничні баришівники облягали незаметне до тепер верховинське нужденне сільце, як голодні собаки стервятину; адвокати, нотарі ночами пріли, гарували по курних хатинах, рисували мапи й писали законні договори в імя високої справедливости.

Стара нанашка Шкомбатючка законтрактувала остатна свою кількадесятьморгову „солтисівщину“, по всіх людях законтрактувала. Цілий рік гонила кочергою з обори всяких баришівників нафтяних, а її придурковатий чоловік сидів або під хатою на приспі, або в хаті за комином і при кожній горячій боротьбі баби з нафтярами пособляв пискливим дитячим голосом: „По голові, Марина, кочергою, по храпах, так як то ти умієш.“ Весь рік і в день і в ночі проганяла баришівну язву, не одну кочергу й ожог поломила, а вкінці таки улягла діявольській покусі. Запросила раз Шкомбатючку княгиня Заморська до своєї палати, повела нанашку в скотські хороми й говорить: „Диви, які в мене красулі, бучулі, си-

вулі, багрулі; вибирай, котру хочеш для своєї одиначки Парані в придане“.

Приблизила ся Шкомбатючка до бучистої тирольки, а вона лиже її язиком і по лиці й по чолі й по роті так привітливо, так щиренько, як іще ніхто в житю її не цілував.

— Паненько ясновельможна, зіронько ясна, даруйте мені сю ненаглядну бучуленьку! Жадайте від мене, що хочете, а я дам, усе дам, за сю розкішницю, за сю любеньку.

Ну й стало ся... Княгиня Заморська дарувала старій нанашці Шкомбатючці бучисту тирольку в придане для її донечки Парашки й вісім шнурків французьких коралів, а за те Шкомбатючка законтрактувала на трийцять літ свою кількадесятьморгову „солтисівщину“ за десять соток готівкою, новими із цісарської каси паперами, бо так домагав ся головний свідок Гаврило Пропасниця в імени християнської й божої справедливости і показував рукою всім на окопчену стелю, себто на небо. Всі троє підписали договір, тоб то контракт „видержавеня“: стара Шкомбатючка взяла двома пальцями за перо, повнолітна Параня зробила на контракті такий самий хрестик, як на великодній крашанці, а старий тумановатий Шкомбатюк виставив голову зза комина, пропищав: „Марина, я також підпишу“ і схвативши жменею за ручку пера, полетів стрімголов із печи на-серед хати.

Поконтрактували чудовицькі лободоїди і громадське і своє під нафтяні шиби, позабিরали задатки, розминули на дачку-драчку — гріш кругленький скоро котить ся — і ждуть, божої обрадовоаної ждуть.

Коби тільки стали вертіти за ропою, а буде гаразд і бабі й громаді, думали собі, бу-

де одним процент брутто, себто легка нажива, а другим заробок при копальнях.

І діждали ся чудовицькі голодомори гаразду, діждали ся обрадовоаної: кругом Чудович стали рости фабрики з високими коминами, машини, льокомобілі, гамарні з паровими молотами, вертничі вежі, на кільканацятьсот-морговім пасовиску й громадським лісі закурило ся вонючими димами, загуділо, заклекотіло, свист, рев, постійне землетрясенє, словом немов усі діяволи з пекла переселили ся на чудовицькі поля. Тисячі прибудів суєтять ся днем і ночью, бігають, вертять ся як у своїй рідній хаті, а своїм на своїм ніякого діла, ні старим, ні молодим, годі навіть на прісну паленичку заробити. Що робити? Треба щось конечно ділати, треба рушати ся, бо голод і холод не жартують, а проганяють гет із хати!

Прислав Василь Бідун з Америки своїй бабі, себто подрузі, пятьдесятку на соборну благодарственну, дві сотки на довжок, а своїм трьом синам — найстарший кінчив уже девятнацятий рік — три „шифкарти“ на переїзд за море. Про Василя Бідуна я ще не згадував нічого. Се той самий, що ходив сорок літ по всіх фабриках у дрогобицькім повіті й ні на гурманець соли, ні на скрутелик тютюну не заробив.

Нужденний був, сухоробрий, ходячий кістяк, правдивий привид галицької смерти, нікому не понадобив ся, хиба в Чудовичах косив, молотив, різав січку всім опікунам і відробляв за них пильно всі шарварки „видзялові“. На шістьдесятім році життя заставив Мардохеєви Пордесови свою хату й дві прилуди на „шифкарту“, і став ладити ся в далеку дорогу — в Америку. В день відїзду купив собі за шість корон європейську чи галицьку культуру,

себто чорні панські штани, блюзу й камізольку з якоїсь барханової сировятини, старий плюшевий капелюх одержав даром від Пордесового бельфера, і в усе те вирядив ся та в неділю по богослуженню поклонив ся перед церквою всему чудовицькому народови на всі чотири сторони світа і сказав:

— Уся громадонько рідна — прощай! Словом добрим споминай, а коли кого обидив, не памятай! Я йду в далеку дорогу шукати за сязнем землі, за чотирма дошками, далеко за море.

— За море, нанашку?... за море? — питали здивовані й думали одні; от Бідунови помішало ся в сухім черепі, а другі просто не хотіли вірити.

— Морем страшите мене? А деж мене такого сухореброго прийме море? — відповів Бідун і показав сухі ребра й голениці. — Та дивіть, я от такий легонький, що трин-трина, що по воздуху буду літати, Господь за всіх Страдатель і Пречиста Діва пособлять і перейду сухими стопами по бурному морю!

Так сказав Василь Бідун і ще раз поклонив ся перед чудовицьким хрещеним народом і ще раз зотягнув за церковними воротами: „Яко по суху путешествовав Ізраїль по бездні стопами“ і стільки й виділи старого Бідуну в Чудовичах.

Тямили в Чудовичах усі добре сей парастасовий ірмос, проспіваний грімко Бідуном на прощанє, тямили дуже добре той час, як щез ім сухоребрий з очий в шестикороновій галицькій культурі й у старім плюшевім бельферськім капелюсі та заєдно гадали: Не знати, де він тепер, чи жиє, чи може де загиб? А він ось по двох роках відкликнув ся і шле стільки гроший, Господи! стільки гроший!... Аж пятьсот

корон і три „шифкарти“. Він, ходячий привид смерти галицького голодомора, аж п'ятьсот корон прислав ізза моря, се неправдоподібно, а всеж таки свята правда.

І линули Чудовичі до шинкара Мардохея Пордеса, як до щадничої каси за позичкою, а від нього в город за пашпортами, а Пордес дає, з охотою пособляє й інтабулює ся на луги, поля, хати. Все зворохобило ся: парубки, дівчата й жонаті, весь роботящий цвіт хліборобний пустив ся з Чудович за море, в Америку; навіть восьма відданиця нанашки Гатланки Марта, котра бояла ся виходити на другий кінець Чудович за молодого вдівця, кажучи: „далеко від мамунечки“, пішла в Америку за море з вискоком.

На самий Святий Вечір, на саме величаве свято, коли по всій Україні славословили правовірні „Рождество Твоє Христе Боже наш“, а діти по хатах у Чудовичах качали ся по соломянім дїду серед хати й кудкудакали, щоби кури добре несли ся, стара Бідуниха заводила в гіркий череп, ридала гірко і пристроювала своїх кучерявих трьох соколиків у галицьку культуру, за котру заплатила в Самборі на тандиті по шість корон. В саму різдвяну північ попрощали Гринь, Іван й Петро свою неньку й рідну стріху і з першими півнями, коли дзвони в Чудовичах і по довколичних селах вістили: „Слава во вишних Богу, і на землі мир, в чоловіціх благоволенє“, всі три вже були далеко, дуже далеко від тої широкої, теплої „середини“, з котрої скакали колись довгими зимовими вечерами на запічок.

Дві незвичайні події склали ся в Чудовичах і то в самий храмовий день на святого Івана Купала, а саме: перша, то лист до Біду-

нихи з Америки від її трьох кучерявих соколиків, а друга, то аж у трьох шибах вибухи нафти на „солтисівщині“ покійної Шкомбатючки; а вибухи були такі обильні, що чудовицьке кладовище перетворило ся у великанське вонюче ріпне озеро!

В листі трьох синів до Бідунихи містило ся аж десять долярів; яким чудом-дивом вони дійшли з такого далекого світа в nereкомендованім листі, Богу одному відомо. Лист писав наймолодший син. Ось писанечко його без усяких моїх додатків:

Слава Йсусу Христу.

Найдорожші мамуню!

Ми тепер у місті „Сам Іван-в-ситі“, гаруємо під землею всі три, тяженечко гаруємо. Татуньо наші уже тепер вулиці не замітають, вони тепер „бас“: дивлять ся, як другі замітають. Під землею наша робота гіренька і по кожній шахті відкашлюємо ціле полудне таким чорним, що смола-смоленна... Гриць наш подружив ся з Мартою нашої нанашки Гатланки. Мене також посватали з Марійкою з під Коломії, а Івана нашого з Анною з під Нового Санча, а весіля відбуде ся, так говорять татуньо, аж Ви до нас, мамунцуню, приїдете. Ми оба ще вернемо до Чудович, щоби Вас забрати; Гриць із Мартою уже ні... Марта варить нам і пере, але в неї не мешкаємо: говорить „тісно“. Іванови Запятчишинови перекажіть, що той горлоріз кількох жінок подушених, а кількох живих, той розбійник, що у нього вхопив дві сотки, крутить ся тепер десь у Чудовичах поміж вертничими нафтярськими робітниками. Татуньо посилають вам десять долярів на тісну петрівку. Іванови Запятчишинови те, що нам позичив, пришлемо з процентом коло Різдва,

коли до того часу він назад до нас не верне. Поклоніть ся від нас усім знайомим. Припадаємо до ніг наших хресних нанашків Тихомирів і дякуємо за святий хлібець, котрим ми в їх хаті на переднівку доволі прокормлювали ся.

Слава Йсусу Христу, найдорожші мамуню!

Гриць, Івась і Петро,
ваші діти, рідні сини.

Вість про сей лист, як також про те, що два сідоглаві господарі, один з під Коломиї, а другий з під Санча, при водосвятю коло церкви допитували ся до Бідунихи і розказували людям, що їх доньки заручили ся в Америці з її синами, проминула незамітно. Ніхто про сей лист, ні про тих будучих сватів Бідунихи не розважав, бо наслідком трьох нафтяних вибухів на „солтисівщині“ покійної Шкомбатючки і наслідком затоплення ропою чудовицького кладовища, так вертничі робітники розгуляли ся, стілько накоїли в Чудовичах халепи і беззаконства в храмовий день святого Івана Купала, що ніяка часопись у Галичині не відважилаб ся все те вірно представити, хоч би то лучило ся і не в Галичині.

— Та Бог з ними — говорив Семен Си-роїд. — Вони в грісі, вони в одвіті, а Господь Бог у мудрости своїй недостижимий знає, за що Чудовичі карає.

II.

Вернув Андрій Тихомир, чудовицький начальник, до своєї загороди, стоїть під хатою, питає себе, що він за весь день зділав доброго? Від самого світу, від зорі возив ся з ріжнородними комісіями по полях, по фабриках,

по нафтяних шибях, усюди процеси, нічого більше тільки процеси: в однім місци не мають господарі куди вийти з хати, в другім кітлівню й парову машину поставлено між самими стріхами, там замкнули виїзд до поля, оттам на толоку, онтам до ліса, всюди великанськими буквами написано: „Обцим в стем пвзброньони!“ Адвокатів, комісарів усюди повно, і з суду і староства і з „видзялу“; стілько жалоб, стілько провізорій кожного дня, що лячно й думати. Від зорі толочить чужі смітники по затінках у такий робучий, погідний, літний день. Глянув на святе сонечко, а воно от уже при самій землиці за пасікою глумливо великим червоним оком споглядає на нього і немов питає: „Що ти робиш, Андрію? що ти робиш?“ Заходяче літне сонце пригадувало йому часто, як він малим, вертаючи з полонини в провал, молив ся в душі, щоби ще за видна перехопив ся через химородь коло Опирової могили, або як косарі на впереями докошували сіножати, а женці на здогін дожинали жита; або як його покійний отець прощав ся з ним остатний раз у полонині — і такі інші гадки переходили в душі його при заході сонця, але питання: „Що робиш, Андрію?“ ніколи не бувало. Він аж тепер пригадав собі, що його жінка з донею Марусею увихають ся в полонині, сується ся коло громадільників, а він от що...

Станув Андрій Тихомир за стодолою на пострічу, звідки звичайно видів усі свої поля й сіножати як на долоні, навіть свої обороги в верху міг почислити; тепер дивить ся і дивує ся: стілько світа, що за ворота, а дальше нафтяні вежі, фабрики, немов у темнім лісі опинив ся.

Взяв Андрій Тихомир велику драбину від оборога й двигає в сад; тяжка драбинище, мало не надсадить ся нею, але двигає; з тяжкою бідою перетащив ся з нею через високий перелаз, а ще з тяжшою приставив її до високої вікової грушки, що то на ній землеміри помістили свій хрест на самім вершечку. Висапав ся доволі, обтер піт з чола, переконав ся, що ніхто за ним не підглядає і став лізти на ту завітну грушку. Виліз аж на самий вершок і споглядає з сеї землемірської точки, кругом розглядає ся. Не видить ні верхів зеленого Бескида, ні блискучих хрестів на мійських храмах, а навіть своїх оборогів під верхом не видить, лише фабричні комини й шибеничні вежі вертничі, і знов комини і знов вежі; а над Чудовичами густі хмари вонючих сірих димів. Кругом загороджений, зусюда забитий світ для чудовицьких бульбоїдів, усе запропастило ся, загирило ся. І спустив ся Андрій Тихомир із вікової грушки, скоренечко зліз на землю, примістив драбину таки в саді під задвірною коморою, ще раз розглянув ся, чи хто його не підглядає, а потім пішов до хати, сів при дубовім столику, підпер журливу голову обома руками й дав волю думам, скорбним, мрачним думам. Чудовичі обгороджені довкруги фабричними шопами, кошарами, збірниками, всюди рови, озера, перекопи наповнені кипячкою, а сіножати, а царина? Ніякої границі, ніякого забору: збіже не збіже, ярина не ярина, трава не трава, куди поглянеш, то всюди вертничі вороги роблять дороги, стежки, топчуть по святім хлібі, толочать безжалісно. Правдива війна, не теперішна модерна, а давня татарська, бо і в полон беруть дівчата та молодиці, а навіть осьмилітну дівчинку учительки Коцябівної верховодець вертничої ватаги

обезчестив, знеславив!... Се вже не ско-ти в чоловічій виді, а страшне боже наслане. До чого все те доведе? — питає себе Андрій Тихомир. Ноги виходив до княгині Заморської, до фабричних директорів, до всяких властей і у самого намісника у Львові був аж три рази на авдієнції й нічого з того. А сором і ганьба на весь світ, хоч би й тим кладовищем, заля-тим вонючою кипячкою; така чудасія ніколи й з поганськими окопищами покійників не лу-чила ся. Тлінні останки дідів, прадідів, під наф-тяним озером; його два стрижи на італійських полях, його два брати під Кенігрецом полягли за цїсаря, за вітчину, й він сам вірно і чесно вислужив дванацять літ, а тепер що? Лишай, покидай ту простору хату, те тихе пристанище, де віками жило по кілька родин у згоді по божому закону й він по приміру своїх предків хоче з усіми жити мирно, без божої обиди, а тут неможливо. Лишай, покидай батьківщину, а ні, то з ясного неба вдарить грім в яку не-будь вертничу нафтяну вежу, огорнуть тебе довкруги огняні язики і згориш із майном на попіл, а прах твоїх костий будуть дистилювати у суміш із кипячкою на нафту. На силу витїс-няють, викидають Андрія Тихомира з його батьківщини, з його земського раю. А дають уже йому не двацять тисяч, як колись Чудови-чам за 1350 моргів громадського ліса й пасо-виска за згодою „видзялу“, а двацять рази по двацять, себто чотириста тисяч корон за його сорокморгову батьківщину і ще 16% брутто з тої ропи, що колись бухне обильними стру-ями. Та що йому з того? Де шукати тих лю-бих, дорогих слідів, із котрих слава і хвала його покійних предків гомонить високо під не-бесний стріп і лунає по зворах та дебрах? Де подибати таку сіонську гору, на котрій би

грішна душа так постійно линула, рвала ся до Господа? Коли би так можна ту живу книгу царства божого з тими завітними деревами, корчами, горбами, долинами, притоками і потоками, освяченими в день святого Богоявлення, разом із тим денним і нічним небом забрати з собою! Для чесного хлібороба без тої живописної завітної книги однаково, чи йти в сусідне село, чи на край світа... А на що Андрійови Тихомірови гроші, на що мільйони, для кого? Одна однісінька донечка, ненаглядна Маруся. Коби хоч у щасливу годину межі людей випровадити, добру долю у Господа виломити. На дім нашибають женихи і то не будь які директори сумнівної вартости, а такі правдиві урядники, та не по душі вони йому; звісно йому, що не про дитину його їм ходить, а про маєток. Чужинців женихів тьма тьмуща, а своїх дасть Бог; свої за морем, в Америці: одні поселяють ся на безлюдних пушах і в боротьбі з усякого рода ворогами стелять ся по денем для будучих американських горожан, другі чахнуть, горюють у підземних норах і побільшають своїми животними соками царство мільярдерів. А Чудовичі радують ся, подивляють, що пришло хто сотку-дві, а змарнована молода цвітуча сила животна нікого не обходить.

Затопив ся Андрій Тихомир у своїх сумних гадках і не чує і не видить, як його похресник Іван Запятчишин став перед ним, дожидає відповіді на привітне слово боже. Уже пять літ минуло, як попрощав своїх хресних батьків і він перший з Чудович вибрав ся до Америки. Повернув у село, ніхто не видів коли, аж Семен Сироїд у памятнім контрактівім дни при розправі з тими сорокатиими чудацькими штанами виговорив ся: сказав, що складає всі

громадські чини й іде в Лібікові ліси з своїм швагром Іваном „цапки“ ставити. Іван Запятчишин вернув у село, не пізнав Чудович, таке чудо з ним за пять літ зробило ся. Всему дивував ся, а одному найбільше: в ніякій чудовицькій вертничій фабриці не міг і даром найти роботи. Він, що в Америці на вдивовижу всім „басам“ обертав ся не в таких горнилах із паровими молотами і тащив сам вози з рудою, з вуглєм та сипав в огняну пашу, гейби крупи в горшок з окропом; він, що в неодній американській гамарні всіх очайдушних своїх настоятелів уводив своєю відвагою та своєю силою в подив, тут от, у тих нужденних кипячкових фабриках, що їм кабан рилом догодив би, ніякої роботи не одержиш, і даром не одержиш. І при своїх і на своїм загибай, пропадай! Всюди „встемп обцим взброньони“. Навіть до церкви в неділю обходи цілу милю кругом по безвісних дебрах, бо відвічні дороги позагороджувані і на таблицях, як на завітних скрижалях — *„встемп обцим взброньони“*.

Стоїть Іван Запятчишин, стоїть перед нашкоком, уже два рази поздоровив і поклонив ся, а відповіді ніякої.

Аж за третим привітом збудив ся Андрій Тихомир із глибокої задуми, глянув на свого несподіваного гостя.

— Гаразд, здоров був, сину! — закликав і обі руки простягнув до свого любого похресника. — Ненадійний, а пожаданий, з чим добрим і відкіля?

— З Лібікових лісів, із під Старої Шебелі вертаю. В верхах стрітив ваших коло сїна; уже все під оборогами. Нанашка веліли повісти, що на завтрішний день женці непотрібні: жито загирила фабрична шаранча, весь лан столочний, тільки під косу можна і то не всюди.

— І там також не дала погань царині остоятись — горював Андрій. — Нема нічого святого у тих бездомних очайдушних скитальців, небо й землю розрушили би сини ада, ніякої не надій ся від них пощади.

— Я, нанашку, до вас зі своїм дуже важним ділом. Позволив Всевишній, що вернув я на родину ще цілий і здоровий і за те дякую Йому, Найвисшому, чи встаю, чи лягаю. Придбав я за тих п'ять літ вісім тисяч, тяжко, гірко заробив я, тай тільки всего. Сестру, швагра з дев'ятерма діточками з хати на вулицю не викину, а вертати у друге в Америку жаль, тяжко і страшно. От до вас я, нанашку, за порадою: як прикажете, так і зділаю.

— Згадав ти про гроші, сину, — говорить нанашко, — а круглі гроші скоро розкотяться; тисячі, мільйони легкої наживи не приносять щастя, благословення, чого примірів без числа видиш власними очима. Не в грошех гаразд і не в пирогах сласть, а в чеснім труді. Не по моїй воли їхав ти за море, та стало ся, пропало. Слава Богу, що вернув щасливо. А тепер моя рада ось така...

Не докінчив Адрій Тихомир того, що мав сказати похресникови. Влетів Мардохей з кількома радними до кімнати, забрали начальника на-силу з собою.

— Ходіть, Андрею, діло дуже важне, ходіть скоро — наглили радні і майже на руках його понесли.

— Здасть ся у Мардохея не гаразд, тісно йому в хоромах, коли він, той всемогучий повелитель у Чудовичах, сам потрудив ся до нанашка — подумав Іван Запятчишин, виходячи з хати і стаючи під порогом. Варта би по-смотріти, що за гості у чудовицького шинкара, але як? От вечеріє, пастух пригнав товар і десь

запропастив ся, а тут усе, вівці, корови розбрели ся, поміж стоги розтягають снопи під стодолю, непосидюща багра з одним рогом намагаєть ся в огород, тільки гульне через ліску, ще на кіл простромить ся.

Позаганяв Іван череду, позапірав ворота, стрінув ся на брамі з Марусею. Станули обоє проти себе як заворожені на вузкій кладці, не можуть оминути ся.

Маруся при мамі жартувала з Іваном, говорила йому, що в двоє висший вернув з Америки, що міра його росту десь запропастила ся у верховині, а тут ось при своїй брамі перший раз не стало відваги зажартувати над великаном, показати себе давною старою збиточницею. Ще й галузочками зеленої брусниці з червоними ягодами, що він їй дав у полонині, замаїла чорні кучеряві коси; ніяково якось, що він те видить.

— Чи на ділі я такий великий, Марусю? — спитав Іван. — Чи справді я такий дивний у твоїх зїницях...

Маруся належала ростом до найбільших межі ровесницями, але з Іваном не могла в тім спорити. Вона піднесла круглі, обгорілі від сонця руки в гору, схопила за крису Іванового капелюха і тягне, дуже тягне, а здіймити з голови не може. — Схили ся — говорить жартом — видиш, що драбини не несучь з собою.

І схилив ся Іван великан і стягнула Маруся крисаню, поворожила щось коло неї незамітно та віддаючи назад Іванови говорить:

— Бігай до Мардохея по татуня і скажи, що ми тільки обі, я з мамунею, дома, а челядь із косарями лишили ся в верхах.

Так сказала Тихомирова зїниця в оці і побігла до хати, оставляючи самого Івана при брамі.

Іван стоїть, держить крисаню, дивить ся, а до неї так мудрено пришпилена віточка барвінку з двома синіми цвітками, тільки любуй ся. Зрадів легінь сирота із такої чудової появи; збиточниця затіяла сим разом не діточу, але розумну штуку.

III.

Не гаразд у коршмі Мардохея Пордеса. Радні, що прийшли спасати свого шинкара перед вертничою ватагою, трепещуть за столом у союзі з Андрійом Тихомиром; сам Пордес за шинквасом також як під шибеницею з петлею на шиї. А є чого страхати ся, є чого тремтіти; вертничча ватага з фабрики княгині Заморської гуляє, бісить ся. Се не люди, а олицетворені дітиска ада злетіли ся з цілої вселенної і пирують, радують ся, гей ті діяволи над запропащими душами.

— Вино, пиво, розольки самі собі беремо, наливаємо — кричать очайдушні скитальці — а дівку свою і ту другу, що з нею сховала ся, давай, Юдо поганий, або говори, де дівки сховали ся, бо смерть твоя зараз, навіть не зівнеш! І ви радні, опікуни чудовицькі, оборонці Мардохейські, пийте, хлюпайте вино, пиво доволі, коли даєм і не рушайте ся із за стола, коли вам жите миле, коли не сверблять вас голениці!

— Отвирай, череватий Юдо, сякий такий сину, кімнати, відмикай пивниці, там дівки сховали ся! — горлає ватажко скитальної товпи і товче одні склянки, а в другі наливає; всі пирують, бенкетують, веселять ся і добирають ся до грубого Пордесового черева за шинквасом.

І діждав ся всемогучий чудовицький володїтель своєї заплаги на землі: він мїліонер, сила в повіті, має пожертвувати свою дитину зі стотисячним приданим грїшним похотям; він, що поїнтабулював ся на всїх шматках землі тих, що винесли ся за море в Америку, він можний горожанин, поважаний всякими властями, нинї безсильний против тих бездомних, розбішених кільканайцятьох очайдушників... І трясе ся за шинквасом і не даром трясе ся; від п'яного варварства нїякої пощади, а від переляканих громадських сїдоглавих опікунів нїякої оборони; вони самі дубіють за столом, придумують, куди би то втекти, котрим вікном свиснути; не рівнодушні вони на смерть без покаяня.

Андрій Тихомир не тратить ще надїї погодити розбішених скитальцїв із череватим Мардохейом. Приговорює їм: „Пани славетні, мужі достойні всякої чести, у світі ви бували, чуда-дива видали, пируйте на славу Чудовичан, але тихо, смирно, без обиди божої, без вини грїховної...“ А вони йому на те:

— „Добзе, Андзею, добзе, нацайніку,“ ми будем тихо, тільки сякий такий син Іскарїотів нехай прикличе свою Суру і ту другу або нехай дає ключі від кімнат, від пивниць і ми собі самі пошукаємо та під землею найдемо...

Ось чоґо всесвітні скитальцї бажають собі від чудовицького арендаря, череватого асесора й самому „Андзейові нацайнікові“ мають охоту ляти вино, пиво за обшивку, а инші опікуни мають сеї благодати і в собі і на собі повно. Такі мокрісїнькі, сухого рубочка не досмотриш ся; гарно скупали ся у винї, в розольках, за всї часи свого житя скупали ся і прїють у союзї з Мардохейом, страх прїють і дивлять ся, як скитальцї-фабриканти добира-

ють ся до Пордесового грубого черевища із усіх сторін.

В такім страшнім розгарі став хтось добивати ся з сінній до господи.

— Відчиніть, бо я маю діло до Сурці — пискливим голосом кликав незнакомий.

Розбішена товпа притихла на хвилю.

— Пустити, то дівка! — скомандував ватажко.

— Пустили дівку до коршми. Ні, то не дівка, то Іван Запятчишин, великан, так зумів наслідувати дівочий голос. Йде сміло в скитальчу товпу, суне до самого шинквасу, станув перед самим ватажком, глядить на нього та каже:

— Гаразд, здорові, Бартуню! Якими незрозумілими судьбами воскрес ти з Чікаго у Чудовичах? Чи може задумав голодні животи пороти?

— А тобі яке діло до мене, сякий такий сину? — крикнув Бартуньо і сягнув рукою за холяву.

— Тихо, тихо, зазуленько перелетна, не горячи ся, знаємо ся не від нині — відповів Іван Запятчишин і скрутив Бартуньови дуже кріпко руки, аж затріщали в сугавах та сам витягнув йому револьвер із-за холяви. — Пригляньмо ся — говорить Іван і держить в одній руці притисненого до шинку Бартуня, а в другій револьвер — пригляньмо ся, чим ти пукаєш по лісах, чим ти страшиш чудовицьких голodomорів? А знаєш, Бартуню, чудовицьку пословицю, що хто смерти лякає ся, тому неладно дзвонять, га?... Гарний семистрільний колодачик, є чим душу виганяти з грішного тіла. Стрібую, чи добре пукає! Але перше тебе поставлю на безпечне місце...

Вся скитальна товпа протверезіла, стояла стовпом і дивить ся на великана Івана, а ще більше на блискучу револьверову люффу.

Поставив Іван Запятчишин свого знайомого Бартуня одною рукою на стіл поміж здивованих нанашків з увагою: „Стань собі висше, бо на ногу тобі наступлю.“ Стрелив у стелю раз; спробував револьвер, чи добре стріляє, а потім ногами став відсувати все, що йому заваджало. І бочки, барилки котили ся від шинку до порога з такою скорістю й силою, словом косили із ніг кожного, що стояв їм на дорозі. Заки дим розійшов ся і стало виднійше, в коршмі крім нанашків за столом і Мардохея за шинком більше Іван не видів нікого; навіть і сей вертничий ватажко Бартуньо скочив через сідоглавих нанашків і улетучив ся.

І втішили ся нанашки великаном Іваном, що заступив ся за честь чудовицького опікунства, отрясли ся з превеликого страху перед видимою смертю та набрали такої бодрости і відваги, що коли би їм попала тепер навіть і сліпа шкапа в котрого на стернищу або косовиці, дістала би небога за своє, ех дістала... Не до смерти, а й по смерти обкладали би її друками і приговорювали: „На маєш! за нашу кривду... за наші страсти, на маєш!“ Сам Мардохей витягнув із каси аж два бровнінги й сунув Іванови в руки та велів бігти за вертничою ватагою, стріляти із усіх трьох у „непожондних злодзеюф“ на його Мардохейську відповідальність. А нанашки крім Андрія Тихомира, всі згідно закричали на славу Чудовичанам: Бий!... забий!...

Вони безпечно може й самі завели би між собою сварку, хоч би й на тій точці, чи смів Іван стріляти в коршмі в стелю з чужого пістоleta та чи його віддати за те законним

власням, чи пустити на волю, тільки ще одна несподіванка стрінула їх усіх тої памятної темної ночі.

Прибігла задихана, розчепчена, покровавлена сама Тихомириха і то з таким падьканем та наріканем на власть громадську, що більше на всіх подіلالо, як бровнінговий вистріл. Найпаче же дістало ся самому Андрійови Тихомирови; за весь вік свого подружного життя не одержав стілько докорів, що тоді від своєї любові — дорогої, лагідної дружини; навіть слово „окаянний“ вирвало ся в тій великій розпуці із її нелихословних уст.

— От ти, начальнику, йдеш спасати і мирити других — кричала Тихомириха до свого чоловіка Андрія — а твою хату розбивають душогуби і вікном до дівки, до твоєї єдиної дитини добивають ся! А багато їх маєш? То не совісно тобі, що я і твоя дитина по цілоденнім труді не маємо під своєю кривлею спокою? От чого дожила челядь чудовицького начальника! Нечестиві прибуду витовкли вікно, а один надшиванець зловив мене крізь вікно в хаті за хустку, стягнув разом із волосем і от що з мене зробив! Отвирай двері, бабо, дівку давай, а ні, то смерть твоя! А тут що слово бабо і бабо... Та яка я тобі баба, мерзавче поганий, не я з тобою бабила — говорю — і чепнула його за рило. Далаж би я йому „бабо“, дала, та другі францоваті душогуби надбігли.

Слухає Андрій Тихомир своєї держительки трьох углів, жаль йому жінки та й жаль любові дитини, перервав ридане подруги і питає:

— А деж Маруся, говори раз, де Маруся?

— Тепер питаєш?... тепер?... Завтра Мардохей буде у Львові в своїх палатах роскошувати, а ми що?

— Вислухаєм, невсипуща Марто — говорить Андрій зворушений — буде час і на те, а тепер ходім! Господи сохрани нас від лихого припадку!

І опинилися всі з Іваном Запятчишином на подвірі Андрія Тихомира; ніч темна, непроглядна, тьма кромішна, і вони стоять тихо, не рухають ся, надслухують. Світло з хати крізь вибите вікно розсіяло незаметно зарево по деревах і в однім місци помічено щось білого. Здає ся злодій скиталець налякав ся їх і спрятав ся на дереві. Підходять тихонько до грушки, до того білого, штуркає Іван Запятчишин якоюсь жерткою і то добре штуркає. І злетів злодій з грушки на землю. Ба то не один, але аж три від разу злетіло. Пустили ся радні ловити злодіїв і зловили в руки всіх трьох, тільки не злодіїв, лише заголовки. От прихожі робітники яку штуку культурну „нацайнікові Андзейові“ затіяли: всі подушки та заголовки вікном із кімнати повитягали та по деревах порозвішували. І радні знов тихо стоять у темноті ночі, надслухують. Як вовча збішена череда, вила п'яна товпа на другім кінці Чудович під фабриками княгині Заморської, а дикий рев мішав ся у воздуху з клекотом і шумом парових машин.

— То вони, вертничі вороги — завважав тихо Андрій Тихомир — добре, що їх понесло... щоби уже не вернули ся.

Ні, не всіх понесло: в саді зашуміло гіле, забренів у воздуху один камінь, другий, третій... За першим задзвонила шибя в невитовченім вікні, за другим хватив ся Андрій Тихомир за коліно, а третій попав у голову Івана Запятчишина і то в саме чоло над правим оком.

Крикнув Андрій з болю, розсипали ся радні як ципленята перед яструбом, а Іван бі-

жить у сад ловити розбишаку, шибеника і кличе по хвили:

— Є, тут є! Сюди за мною!... Одного маю, спрятав ся в яму від бульби!

Обступили яму, світять, знайшли знов одного злодія: знайшли перелякану, засоромлену Марусю!... Вона вилізла була із задвірної комори, де сховала ся, гадала, що то вертничка бранжа. Кину — подумала собі — бодай одного напасника поцілю, но і кинула й влучно поцілила; дістало ся татунечкови дорогому, а ще більше Іванови Запятчишинови; о малий волос, що не стратив ока.

Подякував Андрій Тихомир Богу, що на тім скінчило ся, запросив усіх оборонців до кімнати. Цілу ніч сторожили, виходили на вулицю, надслухували, чи не йдуть вороги в полон невіст брати. Над зорею явив ся і Семен Сироїд, що радним не було дуже по нутру: думали, що Сироїд стане пригадувати їм контрактові діла та їх наслідки і повиносили ся тихцем у свояси. Сироїд прийшов за чим другим: люди говорили, що Івана Запятчишина забили в коршмі в союзі з Пордесом.

— Та за тобою мої діти ридають, оплакують твою смерть, а ти от де воскрес! — так привитав Сироїд свого швагра Івана.

Винесли ся радні, остав ся ще Іван Запятчишин із Сироїдом, але й ті спішили ся до себе.

— Татуню — говорить Маруся тихо Андрійови на ухо — нехай Іван лишить ся у нас.

— Лишить ся, лишить ся — повтаряв Андрій додаючи: — А що би ти на то сказала, коли би я хотів його за зятя прийняти?

— Воля ваша, тільки нехай уже не їде в Америку — відповіла Маруся і пішла засоромлена в другу кімнату.

І Іван Запятчишин лишив ся.

Другого дня досвіта уже не Маруся з мамою, а він сам спішив у верхи до робітників. Того самого дня Мардохей Пордес переселив ся з усіми рухомими скарбами з Чудович до Відня, до своєї власної палати, а на завіда-тельство свого нерухомого добра прислав го-лого, бідного свояка Мотя Гопа з Самбора. На трьох балагулах привіз Мотьо Гоп свою численну сімю до Чудович і помістив ся в про-пінації. Зараз відвідав Андрія Тихомира, вста-вив йому шиби в витовчені вікна і представив йому своїх шість унуків сина, з першого по-дружа, чотири внуки дочки з третього по-дружа і пять своїх нелітків від четвертого по-дружа. Як вам то розбрело ся коло житниці, по оборогах, по стогах, по садовині, світе гіркий, несолодкий галицький!.. А кожде такє проворненьке і в кожного портенята з руба-точкою сціплені і в кожного уже по дві ве-ликі кишені. Тихомириха в голову заходила, не знала, що з тою саранчею зробити. Поста-вила їм цілу діжу з грушками і так удержала їх у куті, заки старий Мотьо повставляв шиби. Ще й на дорогу напхала кождому повні ки-шені грушок і за ворота вивела з прощальни-ми словами: „Йдїть уже, йдїть, бо пчоли по-чинають суетити ся...“ Аж лекше відітхнула і перехрестила ся.

IV.

Через цілу осїнь лагодили ся у Андрія Тихомира до весїля на великі мясниці. Уже на Успене Пресвятої Богородиці в Самборі коло церкви подивляли храмові на однім возі дві величаві ріжноцвітні скрині й говорили собі,

що се чудовицький тисячник купив у придане для „ось сеї пави розкішницї, з тими французькими коралями як бульби, що водить ся з тим високим верховинцем“. Се було на першій „матки“, а на другій, на Рождество Пречистої Діви, накупили Тихомири також у Самборі для своєї єдинородної доні стілько добра дочасного, що в обох ріжноцвітних скринях не могло помістити ся.

Через цілу Пилипівку наговорили ся в Чудовичах до волі про вінчанє Марусї Тихомірної з Іваном Запятчишином і кождей, що сподївав ся на те весїля запрошеня, придумував, якими би то дарами приподобати ся новоженцям і самому господарю. Цїлого вола і вепра як вола і велику станву вудженої баранини, все те призначено на угощенє весїльних. Хоча Іван Запятчишин сказав раз незамітно свому будучому гостеві, що пированє не в міру враз із музикою і танцями не мають нічого спільного зі святою тайною подружа, то Андрій Тихомир пропустив те без відповіді: він на тій точцї хотїв держати ся прадїдівського звичаю і з нього нічого не пропустити й за макове зернятко; на тій точцї був він готов і святий мир нарушити, а не відступити від свого.

— Може би, нанашку, лїпше обмежити ся на святїм дїйствї в церкві при свїдках, та не спрощувати нарід у таку пору, коли бездомні скитальцї перетворили тихе, мирне пристанище в завітну Содому і можуть як раз накоїти пройдисвіти Бог вість якого лиха — говорить Семен Сироїд Андрїйови Тихомирови.

— Городиш, Сеню, не по мойому бажаню городиш — відповідає Андрій Тихомир. — Анї я, ні моя запобіглива Марта на таку сватьбу не годимось; не прогнїви ся, але ще раз го-

ворю, не годимось. На другу сватьбу нам старим уже не надіяти ся. Я от по своєму уморозуму, по старому діло поведу, як мої покійні родичі зо мною вели ся. Пізнають у Чудовичах, що Андрій Тихомир з усіми, як Господь приказав... Хто прийде, гостем буде; накормлю, напою і своїх і чужих на весілю моєї любої дитини, дам усего доволі, щоби тямилі мою щедрість і згадували до смерти.

Так відповів Андрій і наповняв обі комори і хатну і задвірну всякими прибагами... День перед вінчанєм старі Тихомири напружали всі свої мисли тільки на те, щоби про все тямити, нічого не пропустити... Невісти поварили в одній кімнаті пекли, варили при негасимім огню всяку всячину, а в другій кімнаті крім вареня всячини в великих празничних горшках, пекли коровайниці коровай для молодого. Чудесно коровай удав ся: такий великий і високий, як сонце ясний, як небо красний; було чим повеличати ся, було що нести з хати в задвірну комору. І вінці проминули щасливо для молодих при торжественнім родительськім благословеню. І справді була се хвиля дуже зворушлива, коли Тихомири своїй одиниці сказали: Дитино наша люба, в руки твої віддаємо нашу завітну честь, заховай її, зберігай той неоцінений бісер ураз зі своїм судженням. Господи благослови тебе і ми благословимо...

Не менше вражінє зробили на присутних слова Семена Сироїда, що виступав у заступстві покійних родичів жениха. — Пожертвував ти, любий брате — говорив Сироїд — свою батьківщину моїм девятьом неліткам, та от Господь у своїй святій щедрости наділив тебе своєю благодатю. Благословлю тебе в імени твоїх покійних праведників, що радують ся нині твоїм щастєм!

І забавляла ся старшина й веселила ся молодіж до пізної ночі і все йшло по божому, бо Тихомири слідили зірко, щоби кожному догодити і найменшого брата до себе пригорнути та заявити на ділі всім ту для них і для їх одиначки важну хвилю. І на другий день по шлюбі ще величавішим і славнійшим видало ся всім у Чудовичах, коли з церкви рушила весільна дружина, молода, свахи, старости аж на чотирох возах, а молодий з боярством на конях. У двох кімнатах і в сінях позасідали при столах, для всіх місця стало, ще й чотирох надшиванців із фабрики княгині Заморської, що невидимо воскресли — і тих також поміщено в ряді з іншими весільними. І тих чотирох Мазурів попросив Андрій Тихомир вічливо до світлиці та посадив за столом. А вони, зайти, гостять ся, не гордять божими дарами і усміхають ся до гарних дівчаток.

І помітив те Іван Запятчишин, глянув на свою молоденьку подругу та на своїх дорогих, чогось непокоїть ся, а сам не знає, чого? — Господи — гадає собі в душі — коби бодай іще сей вечір перебути у гаразді. Скінчила ся вечера і повставали гості із-за стола, зачали пани франтувати свою штуку: снують ся поміж весільними по просторій світлиці, а зелені крисані „перебакирені“ на їх головах говорять за них святим образам поклін і не честь господареві за гостину хочать віддати, а що инше мерещить ся в тих пройдисвітних головах.

Стоїть Андрій Тихомир серед світлиці, дякує молоденькій першій свашечці, що послужила його одинокій Марисуні при святій тайні подружа і просить соромливу свашечку, щоби заспівала веселенької, щоби не стидала ся та повела перед, як пристоїть першій весільній провідниці.

І вволила волю соромлива весільна старостишенка та лише зачала милозвучним голосом: „В полонині Марисуня ягідки збирала“, як ненадійно приблизився до неї вертничий надшиванець і поглянув на неї так неприлично, що невіста спаленіла та мало не розплакала ся. І „посмотріла“ обиджена свашка вертничого надзирача з такою досадою межі очи, що безличник летів, летів, аж під порогом ногами накрив ся. От і зачало ся те, чого Іван Запятчишин найбільше бояв ся. Стали вертничі франти з одної сторони, весільна дружина з другої грозити собі кулаками, от-от у мить стануть літати склянки, фляшки, стільці і потече кров струями. Ніхто не слухає того, що Андрій Тихомир просить: „Панове! тихо, мирно, без обиди божої!“ Не з одної миски і склянки кушало ся, в одних і других хоробрість велика.

Помітив Іван Запятчишин, що тут на дворі може жде десятки скитальців, зловив усіх чотирох зайдів, витиснув їх до сінний, з сінний на двір, засунув двері, забарикадував, чим попало і говорить обидженій свасі:

— Беріть свого, беріть, Марусю, утікайте задними дверми через пасіку, бо під вікнами не гаразд.

Як се інші свахи підслухали, зараз кожда свого закукуріченого боярина перед себе і задними дверми пасікою, затінками в нічній пітьмі тягне в свояси та шепче в ухо: — Добре молодий порадив, так, так, у своїй хаті волиш зі мною бити ся, ніж із тими дикунами, з тими пройдисвітами...

Всі, як на знак чародія, винесли ся, один тільки Андрій Тихомир сам у світлиці глядить крізь вікно в непроглядну темноту і нічого не

видить, лиш чує, як пекольний рев під вікнами змагає ся: „Смерть! усему народу смерть...“

Так ревіла вертнича ватага на хрещений нарід. Влетів у кімнату Іван, тягне свого тестя, молить горячо, щоби йшов із ним, та Андрій до нього з докором:

— Щож, сину, ти уже від тепер?... Ні, ні, я ціле жите живу тихо, мирно, нікому й марного слова...

Так сказав і притулив горяче чоло до холодної шиби і кличе: „Люденьки чесні, у світі ви бували, утихо...“ і не докінчив остатного слова: вікно забренькотіло, шиби посипали ся, а варварська рука вгатила зелізним друком у лисину Андрія Тихомира з такою силою, що мужицький миротворець і не йойкнув!

В кімнаті вилетіли вікна, передна стіна під топорами подала ся, упала і зачав ся новий діявольський пир без господаря й весільного боярства: всю посудину з маслом, сиром, усе мясо, хліб позносили і з задвірної і з хатної комори в кімнати, зложили з того копицю і накрили короваєм та святими іконами і все те змісили, столочили в одну безобразну масу, на котру заточили віз та в піч дишлем встромили!

На другий день лежав Андрій Тихомир у хаті Семена Сироїда на смертній постели; помирив ся з Богом, простив ся зі священником і з усіми своїми та просив горячо, молив уволити його волю: занести його до батьківської хати, щоби там на своїм віддати свою душу Господу. Марусенька його єдина, люба, клячала при вмираючим своїм татунечку дорогім та проливала тихі, гіркі сльози. Всі в Чудовичах горювали, страдали і допитували самих себе: Хто винен? Ми живі, чи наші батьки, що такому праведникови, такому щедрому доброді-

єви, що кормив усю голодну чудовицьку голь, що пособляв кождому нуждарєви і свому й чужому — тепер таку страшну, нечувану кривду затїяно? Хто тут винен? — гадали, розважали і не могли сеї загадки розв'язати...

Всемогучий позволив Андрійови Тихомирови двинути ся зі смертної постелї на превелику радість Чудовичанам, а ще більшу своїм рідним. В рік по тїй страшній подїї була в Самборі голосна розправа перед присяжними судьями. Кільканацять очайдушників сєго звірського вчинку дожидало з глумливим усміхом заплаати від законної справедливости. Адвокати, оборонці обвинєних, так говорили переконуючо і виказували невинність підсудних, що Андрій Тихомир сокрушив ся, розжалобив ся і сказав: „Простїть їм, простїть, а й Господь простить їм і не затямить сєго беззаконства“. Усе те так потрясаючо подїлало на уми мужиків, присяглих судїв, що були би певно всіх оправдали... Але лиш один Поляк, міщанин образумив їх і пояснив, у чім дїло і для того оборонцям не повезло: засуджено кождого на кілька лїт вязницї.

В Чудовичах щєзли нинї нафтяні вибухи, всюди мерзь, гидливість і неописанє спустошенє, немов по нападї татарської орди; навіть птиця у воздуху боїть ся перелетїти понад содомськими озерищами; стїлько культури лишило ся в Чудовичах із тих мїлїонів, що витягнуто з мужицької землицї; навіть і „шкулка“ на борзї придбана цїлком заснітила ся. І ще одно лишило ся: лишив ся прокажений, знайомий Івана Запятчишиного, револьверник Бартуньо; самі свої поломили йому кости, а він калїка прилїпив ся до Парашки, дочки покійної Шкомбатючки і має з нею уже шєстеро

незаконних дівчаток, але по закону хрещених, і то по латинському обряду. Та Бог з ними, з тими Паращиними незаконно родженими, а законно хрещеними дітьми, Бог з ними. Нехай ростуть на хвалу Господа й на славу галицького міра, а Андрій Тихомир ураз зі своїм зятем Іваном нехай їх підготовують своїм насушним хлібом і над Парашкою та її незаконним подругом калікою і дальше милосердять ся.

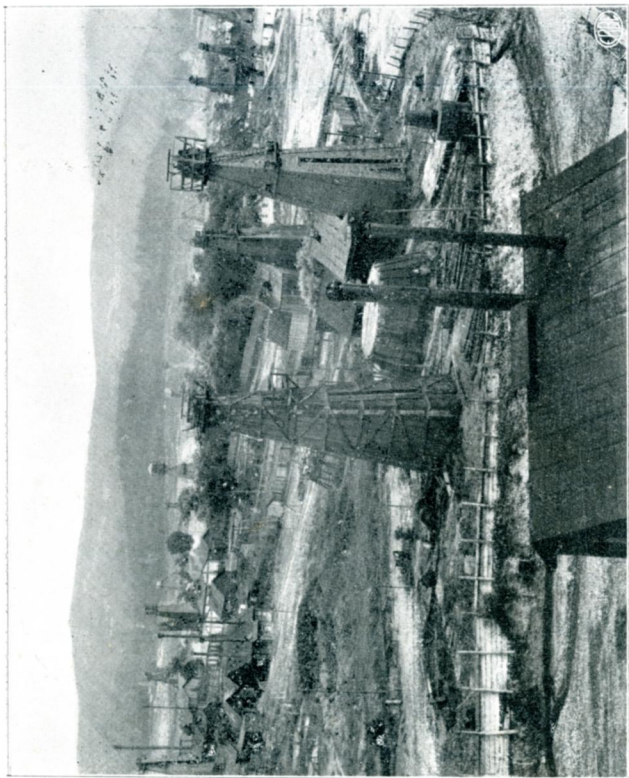

На Дрімайловім пустарищу.

Мойй Дружині Анні.

I.

Кількогектарова площа, відмежена від громадського пасовиска срібнолентим гірським потоком, а від камеральних лісів глибоким яром, відзначала ся дивоглядністю: порізана з трьох сторін згаданим бистрим потічком на кільканайцять півостровів, врїзувала ся попеременно величезними лисими трикутниками в громадське пасовиско, заросле ялівцевими корчами, а під лісом кінчила ся над яром високим горбом. На тім горбі росло глогове дерево незвичайної величини. Тут стояв також копець із геометричним стовпом. Копець той з геометричним стовпом називав Павло Дрімайло з гордістю своєю префектурою, а біля „префектури“ містила ся й колиба властителя площі Павла Дрімайла. Площа та була на цілу околицю всякому бездомному волокиті головним прибіжищем: ні поліція, ні жандармерія нікого звідти не проганяла, а сам властитель Павло Дрімайло радо витав усіх сторонських нагих пройдисвітів, що вигрівали ся на сонці й варили собі в його колибі бараболю з юшкою

Недокінчені нафтяні шибби вертничі, за ними під лісом громадянська толочка і „Дрімайлове пустарище“.

або пекли палениці в попелі на подобу верховинських рубачів. Поміж бездомними Дрімайловими жителями можна було часто стрінутися з такими, що колись їздили в княжих колесницях і розпоряджали міліонами заграничних капіталів, приміром колишній міліонер і власитель в однім часі мало не цілої Східниці Дмитріїв; він також сидів у погідних днях із Дрімайлом при ватрі коло колиби, „правив“ своє немудрене платечко й роздумував над тлінністю людської суєти. Тут також мав свою літну резиденцію артист Безштайновський, прогнаний офіцер від „жені“, що рисував портрети робітничим красавицям по дві шістки від штуки й звідси з колиби винесли його в околоті на вічний спочинок. Багато, дуже багато можна було стрінутися на Дрімайловім пустарищу бувших знаменитостей, з котрими власитель жив у мирі по божому, без прокази й вини гріховної і всіх радо приймав на своїм, кровавим потом зрошенім його батьками шматі землиці. З одним Дрімайло не був у ладах, із самим срібнолентим потоком, що часто в часі повени відбирав йому по два, по три лисі півострови, а в заміну давав тої самої величини півострови з громадського, окриті терновими і ялівцевими корчами, але в тім він Дрімайло радив собі так, що всі його бездомні постійні льокатори зараз закидали нове русло землею, окривали його зеленим дернем і ялівцевими корчами, а пускали воду старим руслом і тим чином провізоріяльне діло рішало ся без суду й адвокатів.

Крім постійних „дачників“ — так називав Дмитріїв себе і всіх нагих нічліжан на Дрімайловім пустарищу — гостив Дрімайло на своїй батьківщині випадкових прихожих, а до сих належали: робітничі збори в часі малих і ве-

ликих стрейків, у часі котрих із сеї Дрімайлової „префектури“ чоловіколюбці, послі демократичні, кидали громами на всіх вельможів, глумили ся з властей, органів безпечности і укладали закони, параграфи для хлібодавців, за що пізнійше голодні черева мусіли ще більше голодувати і творити велику покуту. Тут відбували ся також публичні забави, хороводи, фестини добродійних товариств, а найбільше гуляла тут часто шкільна молодіж, котру старий учитель Лупина приводив сюди в погідних днях і уряджував при помочи молодших товаришів веселі гри діточі. Останних називав Дрімайло своїм „вибухом нафтяним“ у виді колачів, обарінків, прецлів, якими дарували хлопці й дівчата властителя сеї каліфорнійської Йорданівки. А прогулька така відбувала ся весною і літом кілька рази в місяць і відзначала ся так само, як і цілий устрій місточка з п'ятнайцятьтисячним населенем свого рода орігінальністю. Щоби дати докладнійше виображене згаданої орігінальності, належить конче згадати також і про саму школу. Первісно перероблено примітивний уряд почтовий, себ то сільську хижу, шопу, стайню, стодола і возівню на тісні кімнатки шкільні, покрашені червоною краскою; і се порішено в дуже скорім часі, в протягу одного місяця, і то не в філянтропійній цілі, лише чисто матеріяльній: почтар В... хотів зі своїми союзниками радними дещо заробити. Одну кімнату шкільну перебудовано з такої невисловленої убікації, що краще її не зраджу і ся кімната була найбільше простора, тільки найбільше не здорова... По п'ятьох літах у тих напихапци збудованих бараках, у тім самім обемі, де перше містив ся почтар В... зі своїм крамом, себ то зі шкапами, коровами, сіном, соломою і т. и., містило ся

в тісних норах звиж дві тисячі хлопців і дівчат у віці від вісім до сімнайцять літ і то переважно самих християнських! Похід отже сего двотисячного будучого горожанства викликував у фабричнім світі чималий подив і пригадував також „вибух діточий“ в виді двокілььометрового ужища, котрого перша пара уже була на Дрімайловім пустарищу, а остатна виходила ще з кляси. Чудував ся божий народ і говорив: — Звідки стілько чоловічого дробу взяло ся тут? Як він то може удержати в таким порядку?

Прогульки відбували ся під надзором старого учителя Лупини, до котрого молодші товариші й товаришки відносили ся з великим довірем і любовю, а шкільна молодіж горнула ся до нього і просто боготворила його. Трийцять літ виховував, учив, ублагородняв божі діточки й людські — а було їх в остатних часах трийцять п'ять відділів у шістьох клясах — а ніхто за ввесь сей час учительської праці не пожалував ся на нього. В часі такої прогульки Дрімайлове пустарище перетворювало ся в велику різнообразну житєву практичну школу: молодіж поділена на два табори — хлопячий і дівочий — упоена животворним гірським воздухом гуляла, радувала ся, кождий відділ сповняв на вказанім місци розкази Лупини, що одушевляв і малих і великих своєю родительською дбалістю.

Раз тільки на трийцятім році своєї безпримірної торопливості учительської лучив ся старому Лупині на Дрімайловім пустарищу по його думці дуже немилий випадок. Втомлений кількогадинною працею зі шкільною молодіжю сів у тіни під Дрімайловою колибою і дав вільну волю своїм гадкам про пережиту минувшину. Тілом, душею перенятий колись своїм покликанєм, з юними високопарними

гадками гадав Бог вість, що зділає для суспільности, а передовсім для своїх. Проти волі своїх щирих настоятелів утік на село д своїм мужикам і працював, щиро працював і свої полюбили його, гаразд зрозуміли його посвяту, та лишечко! В кілька літ кинула ним щербата доля в сю галицьку Содому і сказала: „Ось тобі школа: вчи ся і учи других“... І Лупина опинив ся мов серед широкого моря на слабкім човні без компасу, без керми й без провідної звізди та не упадав духом: гордо й сміло ніс учительський стяг, ніс теплу любов між молодіж, поборював тисячні перешкоди й сам не знав пояснити собі, звідки в нього стілько охоти до праці, звідки стілько горячої любови родить ся в нім до сього budouчого горожанства? Але Лупина посідав талісман, про який сам не знав; тим талісманом було щасливе родинне огнище домашнє і се пособляло йому в його тяжких трудах, у боротьбі з нуждою про хліб насущний. Як у кінематографі снував ся в його душі один образ за другим: тисячі й тисячі з тих, що водив їх сюди й ушляхотняв по змозі, розбрили ся по білім світі, а многі, що займали в суспільности видні становища в ріжних чинах — священники, професори, адвокати, судії, лікарі, інжинери і т. п. — бігали тепер малими вітрогонами по сім пустарищу, а не один із них так кріпко вразив ся в його память своїми нестримними норовами, що дармо силував ся Лупина забути за нього. Якби вони всі, ті нинішні вельможі, верховоди, що Лупині чимало юної сили й здорвя забрали своїм живим темпераментом, якби так усі на сім пустарищу явили ся? Тут вони його поважали, шанували, а нині?...

Пробудив Лупину з глибокої задуми молодший його товариш. — Старші хлопці, ціла

шеста кляса зноровила ся — говорить — по-лізла в яр ловити головачі для плотиць.

При школі була саджавка з коропами і плотицями: остатних кормлено в відповідній порі також жабячим розплодом.

Занепокоїв ся Лупина. Став над деброю, дивить ся в яр і перелякав ся не на жарт на вид того, що побачив: одноокий Шлойма Брудергребер лежав на мураві мертвий, окружений товаришами; як не старали ся привести його до життя, ніщо не помагало: терли, скроплювали водою, Шлойма не давав ніяких знаків життя, блідожовтаве його лице з одним сліпим, другим замкненим оком викликало тривогу. Положене старого Лупини було розпучливе: щось подібного за трийцять літ йому не лучило ся, чорні громові тучі нависли над його сивою головою. Вивів повірену собі молодіж здорову, а верне з одним трупом; се кара божа за те, що не сповнив своїх обов'язків так, як йому совість наказувала. Він бачив уже ясно наслідки сего випадку в цілій наготі, а судових властей, з котрими весь вік не мав ніякого діла, тепер уже йому не минути. А часописи також оповістять, відкликнуть ся з вітцівською дбалістю до властей, щоби Лупину за те по голові погладили. З такими невеселими гадками став Лупина спускати ся в яр; на половині дороги кусень звітрілої скали обрушив ся йому під ногами і зіхав із ним аж на долину. Хлопці зі страхом дожидали свого учителя.

Лупина приступив до мертвого Шлойми, порушив його рукою за голову, хотів спитати, що стало ся, як знечевя Шлойма, зірвав ся на рівні ноги, станув здоровий і глипав глумливо одним видющим оком по своїх здивованих товаришах.

— От як пан запорошили ся — перервав одноокий гробову тишину і став старанно чистити халат і штани пана Лупини. — Щастє, що на кипячку не попали..

Лупина не міг зійти з дива: він мав багато, дуже багато в своїм житю Шлоймів і не раз приходило ся йому з ними не один гіркий оріх розкусити, але таким одноокиим соколиком обдарила його судьба аж перед шістьма літами, що уважав за кару божу і вчив ся на нїм безпримірного довготерпіня. Чим більше приходило ся йому зносити безличности та зухвальства одноокого, тим більше старав ся оказати йому свою родительську любов у тім переконаню, що от-от Шлойма поправить ся і стане колись лекшим тягарем для суспільности. Але одноокий був постійний в своїх норовах і пригадував Лупині заєдно на другого Шлойму, що ходив до школи під ним іще перед трийцятьма літами; тамтой вправді не був одноокий, але вже від першої кляси хотів переконувати, що кожда птиця має три крила, бо хвіст, то не хвіст, лише третє крило у птиці. Він, колишній Шлойма, завів був раз на тім самім пустарищу хлопців і дівчат у дупельнаву ялицю, де загніздили ся були оси і тим вразив ся кріпко в Лупиновій памяти. Пізнійше тамтой двоокий Шлойма звидів усї європейські престольні города, всюди відкликнув ся своїм осячим гніздом, аж наврослід вернув до рідної Галичини і нині є голосним адвокатом та послом до ради державної. Але той з одним оком? Куди ним судьба кине? Підступні та небезпечні сіти всесвітнього паука лихоємця!... але сей з певністю в них не замотаєть ся.

Довго, дуже довго ждав Лупина, заки втихомирив ся, заки переминула дрож і настала душевна рівновага; а ще більше роздумував,

що зробити з тою непрактикованою до сеї пори несубординацією. По довгій розвазі закликав:

— Шлоймуню!... Шлоймуню!...

В голосі Лупини звучало щось таке незрозуміле, що оголомило всю хлопячу ватагу й сам одноокий Шлойма Брудергребер стратив свою безличну сміливість, та став складати вину на свого товариша Семена Крису. Всему, по його зізнанню, був винен той його тяженький ворог, Семен Криси, бо всадив йому веретільницю до кишені, тому він, Шлойма, з превеликого страху мусів позірно умирати.

Семен Криси признав ся, що так було, як Шлойма говорить і заявив отверто, що він дуже радо встромить йому колись вужа не за пазуху, а таки у сам рот за його нечесне поведене: він назвав його батька такими негарними словами, що він стидає ся їх повторити.

Одноокий Шлойма також оправдував ся: покликав на свідків усіх товаришів, як Семен Криси перший зачіпив його і перший кликав за ним „одноокий генерал кучинірський“, а його вітцєви приліпив також неладне прозвище. — А пуголовиці не хотів йти ловити — додав із притиском одноокий Шлойма — і повів, що його тато йому наказав учити ся на „жаболупа“ в школі!...

Остатні слова розстроїли старого Лупину зовсім: вину сього неприємного випадку приписав сам собі з застосованем пословиці: „Дай серцю волю“... От що значить не запанувати над своїми почуваннями. Уже нераз щось подібного стрічало його в житю і таки не навчило. Несубординація старших учеників поставить його в смішнім положеню в очах його колишніх учеників і учениць, а теперішних товаришів по званю. Він задумав се діло порішити так, щоби укарати самого себе найбільше, а саме

хотів сказати, що шкільна саджавка з рибами ще нині з полудня буде усунена. Тільки що хотів сей засуд висказати, як ненадійно залунав у воздуху проразливий похоронний плач і занепокоїв усю молодіж на Дрімайловім пустарищу. Всі звернули очи туди д лісови, звідки походило голосіне похоронних плачок ніби за покійним мужиком. Усіх одно дивувало: неймовірна подібність двох пискливих голосів, що тільки ріжнили ся нерівночасним вичитуванем гарних прикмет помершого, тисячного західниченька та його заслуг, себ то запопадливість його „золотеньких рученьків і ноженьків“. Вичитуванє тих похоронних славословій розлягало ся дивно по Дрімайловім пустарищу і відкликувало ся многократним відгомом по сусідних дебрах. Многократний відгомон не позволяв докладно збагнути, де саме ті похоронні плачки за перекопом у лісі скривали ся. Сам Дрімайло виліз також із колиби заспаний, чіхрав ся по голові і спльовував із досадою в напрямі до ліса.

Один одинокий Шлойма знав про ті невидимі похоронні плачки і два рази зголошував ся до Лупини, та заявляв, що він приведе їх зараз до колиби, одначе старий учитель, знать зворушений незвичайним випадком, удав, що не чує.

По похоронних голосінях слідували нові несподівані продукції церковні, а то: „Да ісправить ся молитва моя“, „Христос воскрес із мертвих“, „Ангел вопіяше благодатній“, а потім весільні пісні; одну за другою не співає, але скрипить голосом несмарованого воза.

Лупина і молодіж не могли зрозуміти: дві невісти з однаковим голосом; кождий хотів побачити їх. Навпослід коли з ліса донесли ся нові ликування, многолітство для самого пана

Лупини, всі одногласно закликали: „Се Йосиф Верцінський!“ Кождий знав його голос, але хто другий, що вмів його так вірно наслідувати?... Загадка зістала розвязана, коли на пустирищу явив ся Йосиф Верцінський зі своїм грамофоном! То був собі бориславський горожанин, котрому пощастило на нафтянім контрактованю і те щастє перетворило його з малого незамітного дурака в голосного і потішного чудака. Літами жив у бідности в курній хаті з матерію, що мала сіножатку й кілька загонців поля та з сього утримувала себе й свого Юзя, свою зїницю в оці. Юзьо нічого не робив, лише придбав собі стихар, епітрахиль та фелон і в хаті відправляв богослуженє, або йшов на богоміле і писав просьби до цісаря, щоби йому позволено вступити до духовного семинара. Нафтяні вибухи перетворили нуждара Йосифа Верцінського на дурака, але не нарозумили; перший процент брутто, себто місячний дохід, що виносив кільканайцять тисяч корон, ужив на подорож за границю: був у Відни, Абації, Гамбургу, Берліні, в остатнім купив собі гавельок, циліндер і грамофон із плитами своєї власної продукції співної. Всіх плит мав кількадесять, і всі зі своїм власним пискливим голосом, перед котрим і собака його казила ся та вила немилосерно. Коли вернув із заграниці, перший раз явив ся в гавельоку на самий Великдень на обході коло церкви, ступав гордо за плащаницею, двигаячи у величезнім пудлі новий циліндер і співав на соблазнь дякам о пів тону висше від них „Воскрес Ісус от гроба“... Аж по богослуженю нарід заливав ся радісним сміхом, коли Верцінський за церковною брамою витягнув із пудла циліндер, заложив на голову, а саме пудло як ведро з водою з гордістю поніс до

дому. З грамофоном також возив ся по домах на превелику радість людям; цілими товпами бігали цікаві за ним мов за Циганом із медведем.

— Просимо ближше, Верцінський! Щож ви нам таку несподіванку... Але як виджу, ви маєте плити тільки зі своїм голосом, інших нема у вас? — так привитав старий Лупина прибулого.

— Ще двацять нових пришлють мені з Берліна — говорив Верцінський.

— Розкажіть же нам, яким способом попали ви на таку гадку?

— Розкажу все докладно — повідає Верцінський — ходім лиш висше д колибі на курган: там усім буде на пострічу.

Слова ті підхопила молодіж, стала сердечно просити Лупину, щоби позволив Верцінського примістити біля колиби. — На копець, прошу пана, на копець, там усі зможемо подивляти Верцінського!...

І повели дивака з грамофоном під Дрімайлову колибу, посадили на кіпци, а його циліндер і гавельок повісили на геометричнім стовпі.

Верцінському схлібляло, що молодіж за-скакувала так коло нього, він знаходив ся в своїм царстві, в своїм елементі; співав свої чудацькі арії, деклямував свої власні стихи попеременно то сам, то з грамофоном, а молодіж розбавлена, нагороджувала чудака за кожним разом радісними окликами „Славно, Верцінський!“ і тисячі рук плескало завзято, аж у воздусі греміло. Дрімайлове пустарище ще ніколи не двигало на собі стілько щасливих, безжурних Лупинових соколиків. Один однісінський поміж молодіжию глядів на все не весело, сам учитель Лупина; він дивив ся на Верцінського,

сього чудака й страдав, тяжко страдав: у нїм бачив представителя тих соток мужиків, котрим легка нажива тисячів не то, що не помогла до щастя, але перетворила їх у галицьких дивоглядів, кинула ними в омут розгульного житя й розкоші та довела їх до костура й жебрачої торби. І щож Верцінському по тих тисячах, що їх носить у мішку за пазухою під серцем? Що принесуть йому ще ті тисячі з нових вибухів брутто? На добродійну ціль одного шельюга не пожертвує; своїх щирих людей він не послухає, тільки таких, що заведуть його до повного божевіля і крайного убожества.

І ще один не брав участі в сій забаві, а тим був одноокий Шлойма Брудергребер; він відбирав від хлопців і дівчат колачі, булки, хліб та зносив до колиби Дрімайлови, щоби задобрити його злий настрій проти Верцінського. Забобонний Дрімайло глядів на грамофон недовірчиво і уважав несамовиту трубу нечистою силою та хотів Верцінського прогнати зі свого пустарища, але одноокий Шлойма умів властителя втихомирити.

II.

В два тижні по сім грамофонічним представленю Лупина був зі своїми соколикками знов на прогульці; сим разом тільки з хлопцями і то найстаршими з шестої кляси. Круглим числом було їх сімдесять, а до них належав також одноокий Шлойма Брудергребер і пристаркуватий Семен Криса. Перед шести літами було всіх майже пять разів стілько, але з часом „погубили ся“: старші віком пішли ще перед скінченем народної школи до фабрик, розбрели ся по світі, а більша частина до середних шкіл. І сі сімдесять за три дні

покинуть свого учителя Лупину й народну школу, та вступають у велику практичну школу. Деякі з них, що дістануть ся до взірцевих фабрик та перейдуть як слід тверду школу парового молота, навчать ся руководити силою пари й електрики, для тих і весь світ отвором... Але більша часть сих соколиків лишена сама собі без ніякого проводу старших піде на пропале, змарніє, зів'яне перед часом без хісна для суспільности. Говорить ся тут тільки про християнських хлопців, для котрих верховоди в протягу кількадесятьох літ при таких міліонових скарбах і за макове зерно нічого не зробили. Інше діло з жидівськими хлопцями: ті мають усюди місце і сотки своїх покровителів.

Відвідав Лупина ще раз зі своїми соколикми усі ті місця, де може найбільше скористали з усього того, що через шість літ учив їх, опинив ся навіпслід на Дрімайловім пустарищу. Змотикана молодіж кількогадинним ходом по стрімких пропасних дебрах, спочивала тепер під глоговими корчами на мягкім зеленім коврї. Лупина обтирав зіпрїлу лисину, втягав із цілою силою в свою грудь свіжий, гірський воздух, насичений живичним етером і глядїв на краєвид, що розпростирав ся на схід, північ і захід та переображував ся перед його очима в протягу трийцятьлітної його обсервації майже що дня мов кінематографічні образи. Анї зазороки¹⁾ з тих загород, садів, огородів, піль і лугів, що колись сіяли в такій порі буйною цариною, а женці, косарі падкували коло божого дару. Якби ті мужики хлібороби, що колись з під тяжкої недолї освободили ся, повставали з гробу, щоби вони тепер воскресли й глянули на свої діти? Якби

---

¹⁾ Слїду.

Вертач сидить і кермує коромеслом то одним, то другим, а після сего сполучені штанги, довжиною часом і 1500 метрів, йдуть у долину або в гору в шибовім отворі, де стоить помічник, а дальше позаду відповідальний за все наставник (управитель).

так воскрес на хвилю сей мужицький богатир, що сотки косарів водив на свої сіножати й хотів купити Борислав разом із Кропивником, а навіть давав десять тисяч більше від Дувидка Лінденбавма? Панський фактор мав більше щастє, Дувидкови припало на долю винести святого з двірської каплиці в Кропивнику за ріку на громадське болоне. Які дивоглядні метаморфози переходили ті села, скільки підступної потайної боротьби, скільки жертв у невиннім народі, скільки тисячних процесів, контрактів, підконтрактів, попідконтрактів нотаріальних за кожний шматок землиці, скільки облуди, хитрости й безличности зі сторони підприємчивого й грошелюбного демона, заки витворило ся те, на що нині глядів старий учительський зробок Лупина. Як далеко міг глянути, всюди ліси вертничих веж із паровими машинами, кітлівнями й сотками фабричних коминів. Колишні села: Мражниця, Борислав, Баня Котівська, Губичі, Тарнавка, Тустановичі з присілком Волянка перетворили ся в одноцільну безобразну осаду: поля, луги, пасовиска й непроходимі трясавиці, що відділяли колись ті села, окривали ся тепер фабричними забудованнями, великанськими нафтяними збірниками, шинками, кантинами, робітничими нужденними садибами. Ні загород, ні мужицьких дахів незамітно, усе потонуло в тих на борзї поставлених шатрах без усякого ладу й порядку, обставлених високими парканами або залізними решітками. Кільканайцять тисяч народа суятить ся, товпить ся по тих смердячих, гнилих норах і живуть своїм житєм у царстві крайної нужди, безвіря і злодійства. Нічого в тім дивного: там, де безмежна содомська своєвільність і гуляще жите тих підприємців та верховодів, що орудують заграничними капіталами, кидають

тисячі в грязь на задоволене своїх похотий тілесних, інакше не може бути. Скільки соток мільонів загребано, заверчено в тій землиці, скільки обманства, банкрутства, а скільки тисячий людей в самім розцвіті життя одичіло й згнуло перед часом, зогнило за життя. Та Борислав ще дише, живить ся Тустановичами, а що стане ся з тими вілями, що в них нині негосподня трапеза з вибагливими наїдками, шампанами обливає ся, коли в Тустановичах устануть вибухи? Голодним щурам на сховок. Ні, й вони заберуть ся з нафтяним промислом, а вся та простора колишня земля мужицька перетворить ся в одно вонюче кладовище, на котрім довгі ще літа хлібороб нічого путнього не второпає. Бо щоби тут стали пізнійше якісь фабрики, про те нема що й думати.

Такі питання й відповіді снували ся в душі старого Лупина, що знав усякі злодіїства, якими переходила земля з мужицьких рук у жидівські, від тих у пансько-жидівські, а від тих під власть заграничних банків на те, щоби на всесвітнім торзі акційнім відограти таку саму роль, яку відграє сліпа дихавична шкапа в руках проворних баришівників коноводів. Усе те уважав Лупина за річ насущну й мовляв часто „добре є, як є“, з одним тільки не міг погодити ся, а то: Чому стільки тисячий сеї молодіжи пускало ся на загубу, чому для тих грядущих горожан не побудовано хоч би одну примітивну школу? Бо чейже школа, що в ній дусив ся трийцять літ Лупина з двома тисячами дітий і друга школа „Гірша“, се було діло виключно жидівське... На се останне питанє одержав Лупина досадну деспотичного тону відповідь: сотки машин ріжнородними голосами звіщали пожар в околиці; від тисячного реву тих машинових труб, дивносильних свиставок,

сирен і Бог вість яких дивовижних приладів, що наслідували голоси скажених звірів, здавалося Лупині і його ученикам, що от-от уся содомська осада з своїми жителями провалиться; імінечко по корчах літало мов скажене, собаки на сусідній лісничівці скавуліли немилосерно й гризли з лютости землю. Далеко над деброю біля церкви на старім кладовищі піднісся величавий стовп високо понад церковною банею. То не був свіжий пожар, але давніший, що ще перед шістьма неділями повстав несподівано: в ясний день грім запалив вибуховий шиб і горів собі так днем і ночью, глумився з тих тисячий рук, що носили мішками й сипали гори землі на нього; кілька разів були заметали та окрили його горою землі, а він, а властиво підземні газы, розмітували насип і стовп огняний знов уносився попід небеса, огортав страхом сусідні фабрики. Лупина і його ученики не звертали нині на сей пожар великої уваги; з такими пожарами, з такими огняними стовпами, яких в одну пору підносилося аж двацять три, так освоїлися, що сей один старий шестинедільний проти погідного сонця в кількакілометровім віддаленю тратив свою велич і страх, якими густо-часто любувалися місцеві жителі збуджені посеред темної ночі.

Лупину мучив сей пекольний алярм соток машин, ті сотки ріжноманітних тонів дразнили його до нетерпимости; він держався руками за голову, перед його очима гуляло все: корчі, дерева, вертничі вежі й ним самим трясло мов у лихорадці. Труби й машинові сирени не то що не вгавали, але число їх більшало з кожною хвилиною. Баня Котівська, Тарнавка, Губичі, Волянка, Тустановичі окривалися новими ве-

ретами сірої мраки, всі вертничі толочні машини ревіли всею силою пари.

— Ні, се не може бути пожарний алярм; се мабуть витають якогось достойника, владику, або хоронять випалені кости покійника, що згорів у шибі — погадав Лупина. Він хотів щось більше довідати ся від своїх учеників, але в такім страшнім хаосі хоч і громами стріляй, нічого не зрозумієш.

Лупина не помилив ся: те супірниче загальне трублене не було пожарним алярмом, лише останнім прощанем, надгробним риданем. Ученики сказали, що тамтої ночі вистрілив вибуховий шиб Стругльоватого Люзера і трьох чоловіків згоріло: з двох найшли голениці без голов, з третього під стиртою спаленого заліза на вдивовижу всему содомському світу тільки жолудок із нестравленою бараболою! Тим отже тлінним мощам, тим неспопелілим костям і чудом спасеному непорожному жолудкови уряджено таку жалібну похоронну музику! Огонь повстав як завсїгда — коли грім не вдарив — з незвісних причин. Правдоподібно сверлик ударив у руру, залізо викресало до заліза іскру і шиб вистрілив у миг, перетворив ся в огняний стовп; з п'ятох робітників два утекло, але також попекли ся й догаряли, бороли ся в шпитали з неминучою смертю. Від пожарного шибу перейшли хлопці до самого Стругльоватого Люзера і стали розказувати Лупині про його великі капітали та як він, бідний Люзер, двигав на плечах перед трьома літами в кіблях кипячку, а нині став міліонером.

— То він так збогатив ся на процентах мого вуйка Дудурака — помітив один зі старших учеників, круглий сирота Іван Струна — там тепер на тім ґрунті аж п'ять вибухів, то графа Заморського.

Одинацять вибухових шибів горить і то від одного громового удару! За громадкою нафтярських робітників два азбестові паравани, якими заслонюють ся, підходячи ближше до огню.

— А ти звідки те знаєш? — спитав Лупина.

— Бо мої покійні мама з сього ґрунту, а мої тато були там ковалем у тій фабриці. Там, прошу пана, один шиб уже третій рік дає на добу по пятьдесят цистерн (зн. пів мільона кільограмів) і говорять, що сей шиб із цілого терену, з усіх ґрунтів по тій стороні ріки стягнув до себе кипячку й тому в тих усіх інших шибих пусто, навіть і газів незамітно.

— На чім такі вибухи? — питав далі Лупина, ніби не знаючи. Він знав дуже добре поведене сімі Дудуракової, а тільки ходило йому, яке понятє мають про те його ученики.

— На ґрунті Дудурака, прошу пана — поясняв далі Іван Струна. — Там мій вуйко Дудурак мав двацять процент брутто, а потому продав усе Стругльоватому Люзерови за пятьдесят корон, а Люзер із сього при підписаню контракту дарував йому з ласки одну десяту процент брутто.

Лупина казав ученикови пояснити докладнійше та Струна не міг якось второпати.

— Прощу пана, я знаю все дуже добре — відозвав ся одноокый Шлойма. — То справді шиби на Дудураковім, але не графа Заморського, лише графині Людомирської, а він у неї тільки завідателем. А Дудурак той самий, що тамтого літа приносив до школи неживі раки й просив кусень хліба, а пан дали йому цілий, то мав у тім шибі двацять процент брутто й продав його і ще з цілого терену за пятьдесят корон. Так якби нині рано Дудурак підписав контракт, узяв від Стругльоватого гроші, а по полудни в тім шибі наступив такий сильний вибух, що аж військо спровадили збірники копати. Він пізнійше хотів правувати ся з графом, Стругльоватий дав йому з ласки

одну десяту процент брутто, але тільки з того одного. Граф дуже штудерна голова: він зробив таку угоду з купцями, що чи буде кипячка дорожша, чи дешевша, йому все мають платити сталу ціну чотири корони за сто кільограмів, або чотиреста корон від цистерни. Тепер за ропу вже від двох літ ніхто й вісімдесят корон не хоче дати, а графови платять сталу ціну чотири корони. З того отже одного шибу на Дудураковім побирає Стругльоватий Люзер чотири тисячі корон денно, а Дудуракови з ласки дає десяту часть процент брутто т. є десяту часть із сорок або чотири корони!

Ось такий іспит зложив одноокий Шлойма Брудергребер перед своїм учителем у дни прощальної прогульки. Він іще більше знав від усіх своїх товаришів шкільних: докладне число всіх вибухових шибів у цілій околиці і їх завідателів, усі фірми акційні і їх покровителів, він одним оком бачив більше, як його християнські товариші числом шістьдесят девять двома разом і з сеї галузи знання міг навчити багато, дуже багато й самого Лупину.

Сонце жарило, припікало що раз дужше, а що більше прогнало тїнь із сього місця, де до тепер сидїли хлопці. Лупина відсунув ся дальше в корчі й роздумував над практичним поглядом одноокого. Підступні та небезпечні сіти облудного паука, але Шлойма одноокий з певністю в них не попаде.

— Сисак!.. Сисак йде!.. Лесь Сисак зі своїм міністром Блотніцким!.. Кулинич, се твій мабуть вуйко!.. Покаже нам свій золотий цвікер!.. Ні, попросимо, щоби нам показав золоті корони!..

Такими радісними окликами витала хлопця ватага надходячого дукаря горожанина. Деякі зраджували охоту навіть бігти йому на

зустріч, але Лупина приказав усім не рухати ся з місця.

То був у самій річі Лесь Сисак, автохтонний горожанин, що перед кількома літами возив прісну воду жидівськими шкапами до одної фабрики й належав до тих нещасливців, що ненадійна нажива золотої мамони не то, щоби його ублагороднила, але ще більше опоганила. Зіставши в однім дни тисячником, він також по приміру висше згаданого Йосифа Верцінського став своїм ладом городити діточі дурниці. Ось два з численних епізодів: Першим голоснішим його ділом було те, що заплатив за умебльоване своїх кімнат трийцять тисяч корон, чого дійсна ціна не виносила навіть і двайцятій часті! В другім іще більше оказав содомському світови своє душевне убожество: коли Жид Люзер Бе... запросив його на весіле своєї дочки до Львова, Лесь Сисак так одушевив ся тим, що записав його дочці один процент брутто з трьох вибухових шибів вартости — як самі Жиди говорили — до сто тисяч корон, а самому Люзерови дарунок у золоті за тисячу корон!... Належить завважити, що Лесь Сисак належав колись до дуже проворних візників жидівських. Він переняв із часом усю хитрість та злобу від своїх демонів учителів і тих дуже часто немилосерно надував, та ось легка нажива золота, а особливо начинене до пересади смачною й вибагливою їдою переголодоване літами черево не дозволяло йому відріжнити своїх щирих людей від ворогів. Зрештою він тепер тільки їв і пив із цілим домом і після свого уму-розуму строїв ся. Він не йшов, а майже сунув ся величезною поливанницею д' Лупині, щоби показати тому зайді „ось то ми щось“... Обемисті штанищі з вибагливого плюшу спинали ся на далеко вису-

ненім у перед двокірцевім вантюху, а на нїм блищав ся золотий ланцух із ріжними премно-гоцінними дармовісами. На ножищах слоневої грубости пестріли панчохи з червонозеленими басаманами й жовті черевики; сорочка застягнена широкою червоною лентою закривала висшу часть Сисакового тіла. То був собі чоловік, що мав уже шістьдесятку за собою. За ним ступав у смирнім виді середнього росту чоловік майже з хлопячим лицем; в одній руці держав парасоль над Сисаковою лисою макітрою, а в другій брукселінову блюзу й капелюх „панама“ свого хлібодавця. Він звав ся Бандурович Блотніцкий, один із російських дезертирів, пристрастний любовник красного пола і... горівки й ще раз горівки. Він умів приспособити ся до всяких обставин, а передівсім знав у кожній хвили позірно станути „з руками по швам“, заявити „виноват ваше превосходительство“ й та прикмета давала йому пристановище при таких Сисаках і Верцінських. У своїх Поляків він не тішив ся ласкою, бо своїм жаждушчим горлом, а ще більше тою другою пристрастію, компромітував своїх безпощадно.

Лупина в першій хвили не пізнав у тім тучнім потворі колишнього замлілого візника, що мучив його кільканайцять літ своїми тупоумними Сисаками, а навіть за одного з них, наймолодшого, тягали Лупину судові власти до себе й закидали його такими питаннями, що Лупина набрав переконання, немов його ділом було пізнати докладно складові части устрою мізкового наймолодшого Сисакового наслідника. Лупину страх згіршило було те волоцюжество по судах і майже цілий рік потім цілими ночами снили ся йому опирі в виді старих і молодих Сисаків, що клали його з великою приємністю на Мадеєве ложе, або вішали до гори

ногами під стелю. По сїм випадку Лупина оминав Сисаків, а особливо старого, що в остатних часах дуже спольщив ся. Аж ось ненадїйно й він сам, Лесь Сисак, сунув д' ньому як нафтяний резервоар і навіть не поздоровивши сїв собі біля нього й сапів мов машина з усею силою пари, кашляв, харкав, пчихав на всі заставки й не соромив ся! Ще говорив собі „на здорове!“... Його секретар Бандурович Блотніцький тільки незамітно поклонив ся Лупині, щоби хлібодавець не видїв і сїв собі покїрно осторонь за своїм паном.

Хлопці заворушили ся, позатикали роти, стримували в собі сміх; Лупина аж прїв зі стиду: неприємно було слухати Леся в присутности молодїжи, що уважала на кождий рух, на кожде слово живого манекїна.

Лесь висапав ся доволї, поклепав широкою долонею Лупину по спині з словами:

— Сьвентуєце, пане?... А дзївкі де?... Файні дзївкі... Я волю дзївкі!...

— Га-га-га-га! — відповіла на те хлопча ватага.

Під словом „дзївкі“ розумів Сисак учениці. Лупина мовчав, лице його судорожно скривило ся, губи дрожали, хотїв на-силу встати, не міг; його разила не дурнота того „шабесгоївського черевайка“, лише подібність його понятя з понятями деяких першорядних верховодів місцевих, що також, хоч иншими словами, заявляли свою звїрячу пристрасть на вид зібраної нераз дївочої громади на Дрімайловім пустарищу!

Зі скрутного положеня вибавив Лупину один зі старших дотепних його учеників, свояк Леся Сисака. Він устав з під корчїв, приступив д' ньому й каже:

— Вуйку! покажіть золоті корони, бо наш товариш Шлойма не вірить сему; він говорить, що золоті корони тільки міністри у Відни мають, а я говорю, що ви також маєте, а він каже, що неправда.

Сисак віддув жирні губи, всміхнув ся.

— Гм-гм! Тільки міністри... тільки міністри — приговорював і заложив при помочи свого секретаря золотий цвікер на ніс, вийняв золотий годинник та потиснув за пружину. Годинник став звільна дзвонити години. За кожним ударом Лесь Сисак моргав до хлопців, притакував головою і цмокав язиком. Хлопці удавали здивованих окликами: „Чудо!... диво!... чудо!“...

Витягнув Лесь Сисак коверту, глянув на адресу, ніби читає „Високоповажаний пан Лесь Сисак“, а далі питає свого свояка: „А що — знаю?“...

— Дуже добре — відповів хлопець. — Вуйко вміють навіть до гори ногами читати.

— Правда?... правда?... А того знаєш, що є?

Тут витягнув із коверти кілька банкнотів по тисяч корон і став хвалити ся, що се йому нині що йно з Відня прислали таку марницю.

Розгуляли ся хлопці при зарозумілім ту-поумнім богатирю, не завважали, що їх учитель використав їх неувагу, усунув ся тайком, щоби не бути свідком того, що може вчинити дотепна молодіж, коли стріне старого здитинілого дивака. Лупина стояв здалека, та дивив ся у противну сторону на громаду сплячих нуждарів під Дрімайловою колибою, поміж котрими парив на сонці закостенілі голениці також і колишній мільонер Дмитріїв. — От де тлінні голениці з висшого культурного світа — думав старий азбучник і числив у пам'яті,

скільки приходило ся йому бачити таких знаменитостей, що їх похоронено в околоті соломи.

Його вітрогони тимчасом падкували коло Леся Сисака, схлібляли йому до пересади, а в кінці зробили зі своїх плащів „горне сідалище“, посадили на нім Леся, заслонили його кругом від сонця, а одному казали рисувати з нього портрет. Семен Криса був до того майстер; він іще в першій клясі нарисував був писальцем на лупковій таблиці Лупину, як го-дує риби в саджавці. Криса отже згодив ся, став рисувати вуглем контури Сисака, а з ним і голову одноокого Шлойми; в миг діло було скінчене. Поглянули всі — Господи! Точнісінький Лесь Сисак сидить на стирті хлопячої одяги, а понад його головою голова й суха твар із характеристичним носом одноокого Шлойми.

— Удав!... удав!... Чудесно вдав! — подивлялися товариші. — Контури чудові, тепер тільки красками ще, й то червоними!

Поглянув Лесь Сисак на контури своєї особи крізь золотий цвікер, пообертав рисунком на всі боки і шпурнув ним із досадою на землю.

— Нездалий маляж з тебе — сказав до Семена Криси. — Ні кадовб, ні станва, ні — свиня!...

— Нездалий маляж!... Семен Криса нездалий маляж! — горлали розвеселені вітрогони й плескали руками без тями. — Ще раз за кару нехай рисує! ще раз, але з другого боку.

І ось задумували ще раз знимати портрет із дукаря з противного боку, як ненадійно залунало в воздуху гасло трубки до відходу!

— Старий кличе! біжімо! — повторяв кожний і витягав чим скорше з під грубого Си-

сака свій плащ та гнав, що мога д старому. Хоча Лесь Сисак показував цілу жменю золота й просив, щоби ще заждали, то ні один не лишив ся: гасло трубки пригадало їм сердечну любов, з якою через шість літ відносив ся до них їх учитель, тому і в останнє на прощаню заявили охоту сповнити остатний для них його приказ. Одно тішило чимало старого азбучника, а то що вертаючи домів Семен Крися і одноокий Шлойма вели себе дуже чемно.

— Як будемо колись так іти поруч себе — говорив одноокий обнявши Крису рукою — так великими панями, розумієш, то за нас обох шапки будуть знімати!...

III.

Ще кілька літ водив ся Лупина з молодіжю на згадане пустарище й за кожним разом подивляв нову панораму, нові переміни. Парові машини й електричні мотори, що повіли мільонам „гет із вашими руками й з вашою слимачою рухливістю! лізьте в стебло спати або кладіть ся за житя в гріб на вічний спочинок!“, пересували ся з місця на місце з горячковою скорістю. Толоки й громадські поля перетворювали ся з часом у вихіснованих нафтяних теренах у погані окопища: на місци гамарнь, котлівень і магазинових складів стояли стирти рур, вертничих приладів, машини, кїтли, що їх проворний галилейський промисловець забирав ночью на „свій склад“ за ціну пять, десять корон, аби пізнійше продати другому, або й тому самому товариству до нових шибів за тисячі! То був також свого рода галилейський промисл, що творив для многих цибульоїдів головну точку спасеня від голоду й легку наживу капіталів. За те в нових місцях підоймали

ся нові вежі вертничі з новими відповідними фабричними будинками. Повстали десь невидимо вежі й будинки коло Дрімайлового пустирища: шиби „Ванда“, „Литва“, „Естера“, „Казімір“ заслонили Дрімайлови в колибі світ на муровану пропінацію, забрали всю воду з гірського бурливого потока, що відмежував його ґрунт від громадського, до своїх машин, навіть і русло зовсім заснітило ся. Суперництво галицького нафтярства руководило ся, не знаю як деінде, але тут дивоглядною метою: поставив один вертничий шиб, став вертіти, тільки завоняло углеводородними газами, а вже десять нових шибів повставало першому під носом, немов кількадесять гробокопателів вертіло кількадесять ям для одного автохтона що конав у судорогах.

Прогулька Лупини з молодіжню на сей свобідний майдан стрічала ся що-раз із більшими неприємностями: давні улиці, громадські дороги позабудовувано, пазагороджувано, молодіж примушена була переходити журавлем цілий лчбіринт болотнистих вузких улочок із діравими деревлянами хідниками, то знов перекрадати ся тихцем коло голосних орфеум-ів „Портартуру“, „Цушими“ і таких інших „великих заведень“. З вертепів виходили на зустріч молодіжи товпи рицарів незвісного промыслу та походження та зневажали всю дїтвору шкільну всякими нецеремонними епітетами. Тут належить завважати, що замість давних нехрещених касієрів, що під натиском нових міністеріяльних законів пересилили ся в Америку, а яких Лупина вважав за олицетворених синів пекла, заняли їх місце хрещені озорники, а ті були тисяч разів гірші від перших для автохтонних жителів; то був рід горлорізів, зібраний з усіх кінців світа, що навіть такого

невинного раба божого, як Лупина, доводили до крайної розпуки. Кілько разів із конечности доводилось йому переходити з молодіжню чи до церкви, чи на Дрімайлове пустарище коло тих „Портартурів“ і „Цушимів“, то все стрічався з нечуваною напастию на гладкій дорозі: касієрська товпа на вид гарних дівчаток удобряла ся своїм ладом і заявляла свою содомську „дзярскоць“ нецензурними словами; такі вислови, як *„мацьора з просвітамі“* на адресу учительки й учениць, належали до найкультурніших і найделікатніших. Лупина в таким критичнім положеню з крисанею в руках і зі славословем на устах відкликував ся до великодушности содомських „культуртрегерів“ і таким чином приневолював до мовчанки те шумовинє, що уважало себе за всемогучих рицарів принайменше в сій галицькій Содомі. Доходить сеї справи у місцевих властей, значило лізти з одного гнізда поміж рої шершенів: автономічна власть гляділа на такі безличности й дикі нориви як на звичайну річ, щоденну й конечну, жандармерія держала з культурним касієрством „штаму“, поліція перед кождим „Янком розпрувачом“ здіймала на кількадесять кроків рогативку, а на всякі злодійства виправдувала ся курячою сліпотою. За те давала собі духа, коли зловила голодного тупоумного Івана на крадежи гнилого селедця або кавалка дротяного заржавілого ужиска: розказувала нечувані річи про те, як то вона, рогата поліція, перебрана за „цівілів“, перенишпорила всі нори-вертепи, кілька неділь підходила, аж наврослід схопила проклятого гнилоїда, злодія гнилих селедців і заржавілих кавалків дротяних верівок. І сама потім допитувала нерозумного свого брата Івана, до чоґо йому та дротяниця, коли на ній і повісити ся не можна? А свої — хрест свя-

тий — свої Івани були в рогативках і свої свого Івана ловили й карали страшно, не по азійськи, а по галицьки так, що кождим ребром, кождим суставом грішного тіла вилазили дурному Іванови гнілі селедці й заржавілі дротяні ужища!...

Лупина мав завсїгди дивне почутє, коли просив пощади для невинних, повірених йому дітий: йому здавало ся, що він є одиницею, виключеною з під законів, що жиє самотою, в тій кільканайцятьтисячній товпі й може в кождій хвили бути обезвіченим. Під постійним гнетом тих прикрих мислий він уважав свої невсипущі труди не хісном для суспільности, але інстинктом самооборони: він представляв себе муравлем, а молодїж, що до нього горнула ся, „мшицями“, що пособляла йому утримати ся в сїй галицькій Содомі яким таким чоловіком, сотвореним на образ і подобу божу.

Випровадив Лупина раз шкільну молодїж на прогульку, розглянув ся по пустарищу, подумав собі — амінь твоїй безжурній сонливости, Павле Дрімайле, амінь і моїм прогулькам із вами, діти: на цілій площі працювали кітлярі, тарахкотїли сотками молотів, нїтували грубезні плити зелїзні в резервоари, що були вже майже на укінченю: від соток ударів по такій металевій великанській бодні дрожала земля, дрожав воздух, дрожали й усі сустави в чоловіці; Лупині здавало ся, що одна доба такого пекольного тарахкотаня зуміє перетворити чоловіка з найніжнішим чутем у тяжкий молот і острый різак. Завважав Лупина ще одно: на місци Дрімайлової колиби і його „префектури“, себто геометричного кургана, підоймала ся гордо вертнича вежа з надписом „Шиб нумер І. Дрімайло“ і „Встемп обцим взброньони“. Прочитав отсе Лупина й каже:

— Вертаймо, діти, в наші душні казamatки; мабуть нині не попали на Дрімайлове...

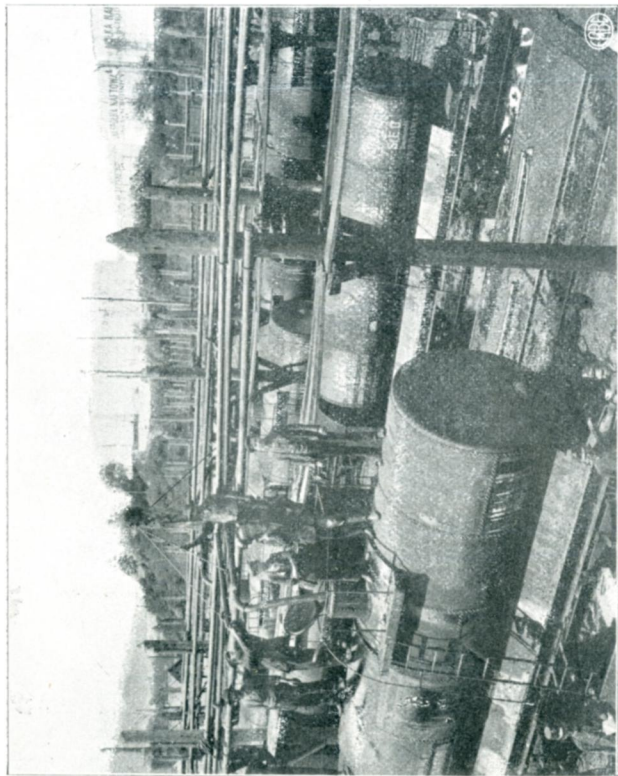
— Ні, ні, ні!... не' попали! — голосили многі, зрозумівши буквально слова учителя й стали готувати ся до відвороту.

Не встиг іще Лупина упорядкувати молодіж, як вибігло з шибу „Дрімайло номер I.“ кількох „хоробрих“, оброплених либаків, стануло якраз на перехіднім місци на хіднику, і стало кричати: „Прец до рову!... до кіпйони з к... сини!...“

Ні на що не здали ся відкликування до великодушности й до почутя милосердя тих „хоробрих“ всесвітних очайдухів, сам Лупина обірвав також порядну пайку... На щастє старого бакаляра надійшов із робітниками від сіна мужик автохтон Литюк і той спас його й молодіж перед напастниками по своїому: зелізними вилами потягнув одного, другого барабу по спині й се пособило: удирала „хоробрість“ страх! удирала й пятами кивала...

— Ви, паноньку, також удали з своїм „прийдіте поклонім ся“ перед тими грішниками плоти — говорив Литюк до Лупини, потрясаючи зелізним тризубом. — Просити о штани такого, що їх у житю не мав на собі, то майже смішно й немудро. Почутє відкликує ся до почутя, а зелізо до зеліза, розумієте? Бачите самі, як подіلالо...

Литюк то був один із немногих мужиків, що не злакомив ся на ненадійну наживу великих капіталів й не ліз із ходаків у панські лякери по приміру своїх кумів й сватів Сисаків, лише держав ся кріпко свого кафтана й кожуха, а навіть сорочку носив по верха. Хоч отримав тисячі за контрактованє й проценти брутто, жив зі своєю родиною по давньому дальше поєдинчо без панських витребеньків, гарував

З різних нафтяних теренів і резервоарів йде ропа підземними рурами і наповняє вагонові цистерни на залізничім двірці.

на рілі, „курував“ худібку й мужикам і панам та в тім ділі робить іще й нині чималу конкуренцію ветеринарам. Дивна річ, що сей ворог усякої переміни мужицької ноші стояв о ціле небо висше над своїми братами, що пошили ся були в надшиванці, бо мав кілька кляс гімназіяльних, розумів ясно силу пари й електрики, але гордив ся своїм мужицтвом й зберігав його чесноту та достойність.

Аж тепер Лупина довідав ся від Литюка, що Павло Дрімайло від давна був викинений зі свого батьківського пустарища на улицу, а що вільно йому було літами пекти ніби на своїм бараболі й спати доволі, то не за дурно: через нього довідувала ся пропінація про житебуте своїх льокаторів на пустарищу й очевидно хіснувала з того. Як тільки дійшов до повнолітності, зараз Жиди зробили з Павлом Дрімайлом нотаріяльний контракт й одержали на вічність його батьківщину за пів кірця ячменю, стрийський кожух та зимові чоботи на велике копито. — Пустарище й колибу можеш собі уживати, поки не станем вертіти — сказали, але того в контракті не написали.

— На нашім хлібі вигодував ся, мій покійний отець заєдно ним згіршував ся — говорив Литюк з огірченєм. Я покрадиємци годував логиновату колоду так, щоби старі не виділи, а він коли дійшов до повнолітності, відступив ворогам свою батьківщину за дурно; я сам щось аж у два літа довідав ся про те. Ба, що більше: я через нього тому два роки обірвав чотири неділі арешту за обиду пана директора з пропінації й бурмістра Ворони!

Та вість, що Павло Дрімайло був донощиком на своїх гирканьоїдів й повідомляв пропінаційну дирекцію про все, що діяло ся на його пустарищу, вразила старого Лупину

дуже діймаючо: зробок учитель уважав Дрімайла за олицетвореного легендарного логина, що лежить під деревом і жде, чи скоро спіла груша попаде йому сама в рот, що перед самим Спасителем не хотів рушити ся з місця й показати дорогу, але підозрівати його про шпійонство ніколи й на сон йому не приходило.

— А от говорять будьто ви, пане Литюк, також покидаєте своє рідне гніздочко, а мені так жаль за вами, що й висказати того не можу — сказав Лупина в тім намірі, щоби зійти на иншу розмову, щоби придавити чим неприємні вражіння.

— Воно так у самій річи... Дальше витримати годі... Та й вам, пане учитель, не довго животіти в сім хайдері християнським; вам також у недовзі скажуть „йди на зелену пасти ся“, а ваше місце віддадуть гультаям, що всім будуть, тільки не учителями педагогами.

Лупина з дітьми ступав по вузкім деревлянім хіднику за говірливим Литюком і кілько разів Литюк штуркнув його нехотя зелізним тризубом, стілько разів здрігав ся й привиджувало ся йому, що біжуть ті самі громили з більшою силою, щоби стократь надолжити йому й Литюкови за зелізні вили... Аж коли опинив ся коло шкільних воріт, сказав: „Слава тобі, Господи!“ і тисячний оклик вдячності з діточих грудий залунав у воздусі для мужика, що оборонив їх перед авантурними нападниками. Лупина від того часу лякав ся виглянути й за шкільну браму. Пророцтво Литюка, що вневдовзі скажуть йому „йти пасти ся на зелену“, додавало йому ще більшої сили; він учив, виховував діти з іще більшою ревністю й додавав своїм молодшим товаришам відваги

й принуки. А були то люди молоді, початкові учительські сили — при тім було в четверо більше жіночих, як мужеських — переважно такі, що на разі крайна нужда приневолювала їх ділити долю з Лупиною, тягнути цілоденну шахту в сій двотисячній юрбі діточій і в воздусі затроєнім ріжними мікробами. А шахта така сполучена була з чималими неприємностями. Ось один образок із тих що-денних приємностей Лупини:

Сема година рано. Дітий тьма тьмуща снує ся по клясах та на подвірю. Лупина вже в школі суетить ся, падкує і тремтить, молить у душі Господа, щоби щасливо тільки до першого дзвінка, а там уже далше якось піде... Та ось ненадійно прибігає з сусідної фабрики кітляр чи машиніст на шкільне подвірє, ловить у свої зелізні ручищі одного хлопця за другим, підносить у гору й кидає ними як мячиками о землю. Крик, плач, переполох поміж дітьми й учительством, хлопці дужші, з більшою витрималістю підносять ся на силу з землі, слабші лежать приголомшені, а фабричний потвір ненажера ловить усе ще нових, все ще мече о землю, вимощену грубим камінем, ніяк не може вгасити жажду скаженої лютости. З одинайцятьма справив ся, заки Лупина протиснув ся крізь товпу, наставив себе під хижі лапи і питає, за що такий дикий напад, яким правом сміє забивати невинні діти?... Фабричний пан машиніст споглядає згїрдно на Лупину очима розюшеного бика на арені й нічого не відповідає старому, тільки до наляканих дітий говорить, але не так, як то кажуть многі „з бжидка з руска“, лише по уржендовему так не ладно, що чесному Лупині кров у жилах стигне. Аж пізнійше довідуєть ся Лупина, що причиною сего варварства була справа, до

котрої шкільна молодіж нічим не була причастна. Фабрика пустила собі газ з якоїсь копальні до опалювання печий при машинах. Проводові рури поклала під ногами на публичних улицах. А що рури були старі, подіравлені ржою, тому свій краєвий фабрикант позатикав діри деревляними кілками. Один із таких кілків, чи може сам під тисненем газів вискочив, чи може бути, що який вітрогон умисно витягнув, ну і в печах фабричних погасло. Ізза того злобна месть машиніста на невинній у нічим шкільній молодіжці. А кілок сей витягнуто й газ випущено не коло школи, але о кільометер дальше, десь аж за головною пропінацією „на Мочарах“.

А ось другий образок галилейської чудасії:

Осьма година — електричні дзвінки звістили початок науки. Гудьба, шум дітгий утихають, настає тишина, тільки голос запопадливійших учителів відзиває ся по клясах. Сам Лупина також перший у клясі, в своїм земнім раю. Та ось на коритари залунав бішений гавкіт собак і страшний квік безроги. Кождий учитель і кожда учителька замикають свої кляси з середини умисно до сего зладженими закрутками. Лупина один виходить зі страхом, а перед ним стоїть із зелізним друком горожанин із трьома собаками. На горожанині черевики, цератові штани в панчохах, цератовий кацабай, цератова з наперед випученим вимячком шапка, геть усе цератове й ропою обильно обляте, а пропінація садить від нього, як углеводородні гази з вибухового шибу.

— Пон од школи куровнік може? — питає горожанин.

— До услуг — відповідає чемно Лупина.

— Чому двері по всіх клясах позамикані?

— Бо публіка ще не навчила ся читати того, що на кожних дверех написано...

— Ет! що мені там... Я був три літа в Америці, два на Суматрі, два на Слободі Рунгурській, а девятий рік пробуваю вже тут.

— Приймаю до відомости.

— Моя дитина уже третій день стоїть на середній за те, що спізняє ся... Пане! я того не стерплю... я зараз йду до кляси й сякому такому або сякій такій кости поломлю, а в нашім робітничім органі рознесемо всіх вас із радами шкільними в пух і прах. Ми уже на нашім тайнім засіданю говорили про те, карати в школі не вільно! Пане, я берграта самого Шум... „вигризмолїл по офіцинах аж міло!... Пон зна теґо берграта з Прус?...“

Лупина бачить, що горожанин прикликав усю свою пропінаційну силу авантувати ся, зачинає йому представляти, що його дитина не за кару стоїть, тільки длятого, що коли прийшла, уже не було місця де сидіти. Відкликує ся дальше до його культурности, родительського почутя і так успокоює дику пристрасть всесвітнього волоцюги. Часом такого дбалого обропленого батька мусів Лупина запросити до свого сальону, посадити на почесне місце й споглядати з жалем, як „кіпйона“ спливала цюрком із нього й розпливала ся струями по килимах. Аж по сім отець дитини добрів і на відхіднім заявляв Лупині, що не тільки не поломить костий учительству, але ще й піднесе його заслуги в своїм робітничім органі!...

Належить завважати, що такі щоденні дивоглядні епізоди й варварства були звисні всім місцевим дописувателям і таких і сяких польських часописий, а всеж таки ані одна часопись за кільканайцять літ не заікнула ся про щось подібне. Раз правда одна соціялістична часо-

пись польська постояла за правду і справедливість і помістила статтю про страшний випадок, а то, що учителька Л... вдарила робітничого хлопця Столяжа в лице, і рівночасно надруковано те саме нескладним віршом у дотепнім „Сьмігусі“. Лупина переглянув десятки катальогів за трийцять літ, перенишпорив усіх дітей по клясах, але такого хлопця з назвиском „Столяжа“ не знайшов. Ся безлична брехня й страшна кривда, заподіяна найпримірнійшій, найідеальнійшій учительці, мала підклад еротичної натури: учителька показала ся нечуткою на любові сьмігусового сатира з галицької Содоми. Учителство наслідком сеї мерзенної брехні стало самому Лупині доскулювати тим, що почало вважати свій труд за панщизняну шахту, за ремесло задля хліба. На щастє старого сумлінного бакаляра явив ся ненадійно в школі сам шкільний радник М..., а наслідком сеї візитації було „високе признанє“ для всіх, у першім же ряді для тої, що мала ударити в лице неістнуючого в школі „Столяжа“. — Лупина — як говорив мені пізнійше — чув ся в царстві небеснім; йому також уділили шкільні власти „високе признанє“ за його довголітні труди, але рівночасно наказав правительственный комісар Бідерман, нинішний староста в Перемишлянах, засунути коло школи ставок із рибами, а на його місци побудувати „місце вступне“ для шкільних дітей! Той ставок був протягом дванайцятьох літ живою книгою не тільки для шкільної молодіжи, але подиву гідним місцем кожного культурного чоловіка. Були там незвичайної величини освоєні коропи, що брали від дітей поживу з рук, був також нарибок оконів, лінів, плотиць, що наплодив ся з икри й розвивав ся на очах щоденних малих обсерваторів. Кількадесять тисяч нарибку,

кількасот штук лінів й кількадесять коропів закидали люденькове, безжалісно заметали, а Лупина навіть не скривив ся, тільки сказав молодшим товаришам:

— Лихословити власти, що один зробить дурницю, значить самому вихователеви кидати в лице болотом. Коли діти жалують тепер за ставком, чи за рибами, то ми вже осягнули своє: вони колись виростуть і перемініють місця вступні для наших наслідників на акварії.

„Місце вступне“ ні на що не придало ся: в зимі засипане снігами, в літі залляне водою — діти не можуть навіщати.

Дрімайлове пустарище перемило ся з часом із публичного майдану в першорядну нафтяну копальню з голосною фірмою, в котрій скуплювало ся все чільне нафтярство з докторськими дипломами й славними родовими іменами. Понад високими парканами підносили ся з кождим днем нові комини, нові вертничі вежі, що з них постійно відкликували ся робітники на арію ріжних краковяків або й костельних пісень протяжним „гееей — яяя — гооотуф!“

Через довший час головна дорога з залізничого двірця була затарасована новими машинами паровими, електричними, кітлами, все те першорядної конструкції, призначене було на Дрімайлове пустарище. Одну з таких машин великанів везли цілий тиждень із двірця, по кільканайцять пар коний і по кількадесять людей суєтило ся днем і ночью, новий міст треба було побудувати для сего молоха, конкурента тисячий людських рук. Многострунна сіль телефонічних дротів засяла металічним блеском понад пустарищем і за кождим сильнішим подувом вітру вигравала самому Павловн Дрімай-

лови жалісно „последне цілованіє“. Та ось одного дня заграв, заревів на цілу околицю і шиб „Дрімайло нумер І.“, а рівночасно мов йому на „віват“ вистрілив сумежний шиб коло школи з такою силою, що старий Лупина в клясі повалив ся з крісла на підлогу, всі шиби потріскали, в декотрих клясах вікна по-виривало з завісами й покидало в противні кути дітям на голови. Цілим будинком шкільним стало трясти як возом, що котить ся в безодню по каміннім грудю, ясна червона луна освітила темні нори. В десятках тих нор повстав проразливий крик двотисячної переляканої молодіжи. Лупина зірвав ся на рівні ноги, казав старшим поважнішим хлопцям бігти по клясах та повісти дітям, щоби не виходили на коритар, лише скакали в лавках. — Ось так нехай скачуть — сказав рівнодушно й зачав сам підскакувати так комічно, що всі ученики поневільно загуділи по своєму судорожним сміхом. Він перший вибіг на коритар, ходив по клясах, та говорив: „Скачіть, дітоньки, скачіть на місци так довго, аж я скажу вам виходити, а нічого злого вам не стане ся“ і діти скакали та перемінили цілу школу в великанський барабан, на котрім тарабанило чотири тисячі діточих ноженят, із усеї сили тарабанило. Сліпе довіре і сердечна любов до старого вихователя, чи може інстинкт самоохорони, здаєть ся одно й друге, спонукало молодіж, що замість утікати на вузкий півтораметровий темний коритар, скакала в клясах і обійшло ся без катастрофи. Регулямін пожарного алярму, що до котрого роблено проби по кілька разів на місяць, оказав ся в тій хвили непригожим: місце, куди належало на випадок пожару випровадити діти, заливала тепер кипячка з вибухового шибу, а з другої сторони окрили густі клуби

диму все шкільне подвіре! Треба було дві тисячі малих наляканих дітей вести метровим хідником до брами, де товпи народу глотили ся, бігли не дітий спасати й огонь гасити, лише подивляти вибух шибу „Дрімайло номер I“.

Лупина по сім страшнім випадку цілий тиждень ходив як загорілий, та як десь запропастився один хлопець; його мучили страшні привидячки сонні. Йому завсїгда здавало ся, що він збудив ся й пригадав собі, що снило ся йому, немов у часі пожару багато дітей потопило ся в тім „місци вступнім“, побудованім на місци шкільного ставу. Він йде, дивить ся, Господи! се правда: бачить, у каналі пирують шурі, давлять ся діточими трупами. Він тягне одну, другу дитину гаком, тягне їх без числа й носить ніби до своєї кімнати, ніби до колиби Дрімайлової й гребе всіх, а сам йде до школи, сидить у клясі й дожидає що хвиля жандармів. І приходить жандармерія, кує Лупину зелізними путами, а нарід товпами глотить ся, горлає „Злодій, душогуб Лупина, на гак із ним!“ І він у розпуці кричить: Господи! і пробуджує ся та молить Бога, що се таки не правда, а тільки страшний сон. Судьба тим разом пощадила Лупину й не веліла йому платити соромом за те, що він увесь вік любив, горячо любив молодіжчити й виховувати.

Шиб „Дрімайло номер I.“ гудів безперестанно, як градова туча з громами. Цілими днями повози з ясновельможними й високородними, з золотими й звичайними ковнірами не переводили ся на пустарищу; вся сметанка зі столичних городів приїздила подивити ся, як виглядає нафтяна фонтана, що вимітує з землі по двіста цистерн на добу, значить по тодішній ціні ропи за 80.000 корон у золоті! Гірські потоки наповнили ся ропою, дві доби несла ріка

Тисьмениця ту вонючу благодать повним руслом, розливала її мілями по полях і мужицьких лугах, та оскоромлювала в Дністрі всяку твар господню. Спроваджене військо днем і ночью мучило ся, сипало окопи, гатило ріпну повінь і загатило.

— Чотири дні обертала кипячка з Дрімайлового пустарища млинськими колесами на Тисьмениці — що в часі кільканедільної посухи майже зовсім висхла — а хлопці з Ротшільдових кошар повідають, що Жид коло них у млині пустив усі камені на питель — із такою вісткою прийшов рано до школи Семен Криса, той самий, що колись свому товаришови шкільному одноокому Шлоймі встроїв був веретільницю за пазуху й готовив ся ще встромити йому гадину до рота. Семен Криса був уже учителем.

Лупина, хоч завсїгда радо слухав оповідань свого молодшого товариша, прийняв сим разом звістку, що ропа з Дрімайлового пустарища меле Жидам пшеницю, зовсім рівнодушно. Він мучив ся постійно гадками, де міг діти ся той хлопець у часі пожару коло школи? З двох тисячий дітий він один запропастив ся і то не малий, а старший, шіснайцятьлітний. Всі канали, закопи довкола школи перенишпорили й не найшли.

— Ще одна радісна звістка і та без сумніву утішить вас — говорив Криса свому старшому товаришеви — а то, що малий Мазур Каспшик — так звав ся запропащений — уже нині в клясі, але такий обсмалений, якби вернув з Африки.

— Семене! Бог з тебе говорить — закликав урадований Лупина, прискочив до Семенови, вдивлював ся в нього недовірливо й повтаряв: „Чи се тільки правда?“

— Дійсна правда... Вітрогон використав нашу неувагу, як горіло й утік зі школи до своєї матери межі німецьких кольоністів. Говорив мені, що незадовго знов буде утікати, бо його тато прогнав маму і в хаті живе з другою неладно, а та посилає його до фабрик красти дерево й вугле.

Лупина здригнув ся на остатні слова і вдивив ся в образ св. Вознесеня; він не хотів тому вірити й подібні гадки гонив від себе як докучливу муху.

— А тепер іще одна справа — говорив Семен. — Хлопці конечно хотять подивити ся на вибух; цілий тиждень непокоять мене... Щож, так близько, щоби не видіти? Напишіть до копальняного заряду, він певно позволить.

— А як не позволить?

— То буду бачити чорне на білім і совість моя буде чиста... Скажу всім: відписали „встемп взброньони“.

Під впливом радісної звістки, що пропавший хлопець знайшов ся, рішив ся Лупина написати до копальняного заряду й на превелике його здивованє заряд не відмовив; позволив звидіти, лише з обмеженим числом учеників, найбільше двайцять тому, що на цілій копальні тепер великий здвиг роботящого народу та заєдно нові визначні особи приходять.

— Всеж таки один знайшов ся, що відповів чемно — говорив Лупина до Семена Криси. — Як часом односторонно чоловік глядить на неодно під впливом свого настрою душевного. А ось у Содомі галилейській є чемні люди... Пише: „завтра о десятій...“ Йдемо, Семене... Посмотримо ще раз на те давне місце діточої прогульки. Певно Німець, Сеню... Скільки знав Німців, усі вони відносили ся до школи дуже прихильно й пособляли їй морально.

На другий день пішов Лупина з Крисиою і з хлопцями подивляти вибух шибу „Дрімайло номер І.“ На самім вступі завважав одно, що ще ніколи при такім здвизі народа не відносили ся до нього з таким незвичайним пошанівком. „На бік!“ кричала служба й поліція, завважавши Лупину здалека й тиснула на рід за браму. Один із копальняних урядників приступив до Лупини, вклонив ся вічливо та каже:

— Пан директор перепрашає, що не може сам видіти ся з паном, бо тепер радник двора у нього. За те я заведу в таке місце, звідки буде можна всему придивити ся докладно.

Лупина ступав мовчки за провідником поміж юрбою, що розступала ся, аж опинив ся на тім самім підвисшенім місци, що Павло Дрімайло називав своєю префектурою. Шиб Дрімайло з розметаною вежею гучав страшно й силою підземних газів вимітував потоки ропи повисше вершків вікових ялиць, що стояли тепер як великанські опуди. Інжиніри з робітниками підходили д вульканічному ріпному горнилови, підкрадали ся з ріжними приладами, старали ся увязнити й ропу й гази так, щоби власними силами ропи могла йти рурами до резервуарів просто на залізничий дворець.

Лупина розглядав ся по колишнім пуста-рищу й питав себе: чи се дійсність, чи тільки сон? Чи можлива така переміна в протягу двох літ?

Оглянувши з хлопцями цілу фабрику, каже до урядника:

— Дякую вам, добродію, в імени гуртка отсеї шкільної молодіжи, що були ласкаві для нас потрудити ся й прошу мені сказати, коли можу видіти ся з самим завідателем?

— Ось я на ваші услуги — відповідає на те молодий панок у вибагливім одязі, що як-раз

Військові піоніри при пожарі „вибухового шибу“.

вийшов із канцелярії на стрічу Лупині. — Вас, пане Н., звільняю, можете йти до свого діла.

Поклонився урядник завідателеви, віддалився.

— Щож, пане Лурино, не пізнаєте свого давнього ученика? — питав завідатель, у котрого тоні звучала певність свого власного „я“.

Вдивився Лурина в молодого чоловіка, пригадує собі риси лица з типовим носом, але очі... очі... тамтой мав тільки одно... — Ні — каже — не пізнаю.

— Знаю, що вас милить — говорить завідатель і сягнув рукою в ліве око, вийняв незаметно оправу. Лурина й Криса кликнули рівночасно: — Шлойма Брудергребер!...

І в самім ділі перед ними стояв колишній одноокий Шлойма Брудергребер, а теперішній завідатель фабрик і властитель двацять п'ять процент брутто з терену копальняного на Дрімайловім пустарищу.

Одноокий Шлойма глядів за хвилию знов двома очима на свого давнього учителя Лупину й товариша шкільного Семена Крису. В Відни, Парижи, Гамбургу і в Берліні не зівав і не купував грамофонів, а мусів багато, дуже багато зложити іспитів зрілости на всесвітнім грошевім торзі. В похвалу належить почислити Шлойміте, що старого Лупину хотів також узяти до „спілки“: ще перед двома літами писав до старого, щоби дав бодай сто корон, себ то, щоби хоч із такою незначною квотою приступив до контрактowego товариства на пустарищу Дрімайла. Та видно старому Лупині, тому трудящому азбучникови, не судилося носити брилянти на пальцях, їздити в княжих повозах і в вагонах першої кляси.

Випровадив завідатель фабрик свого учителя Лупину й товариша Семена Крису аж до

брами й хотів їх відвезти вороними спровадженими недавно десь аж із Тамбовської губернії, та старий випросив ся. Сказав, що покористаєть ся колись иншим разом.

Коли опинив ся за брамою, Лупина завадив ногою, о нагого обропленого чоловіка, що лежав посеред дороги; поліція стояла безрадно над ним, бо не знала, що з таким оригінальним бунтівником зробити.

— Встань! встань! йди там дальше до брами; там твоє місце! а тут публична дорога, до неї не маєш ніякого права — кликали присутні до обропленої живої колоди.

— Не пущу! нікого не пущу! й самого цісара не пущу!... Се моя батьківщина, тут буду лежати, бо так мені хоче ся й хто мені що зробить — горлав охриплим голосом оброплений вільнодумець.

Лупина переразив ся того голосу: він дізнав того самого почуття, якого дізнавав малим хлопцем слухаючи про страшних опирів і чарівниць.

Оминув сю живу перешкоду й прискореним кроком утікав, аби не бути свідком, як поліція потащить на силу те чоловіче посміховище на „склад“ до вязниці. То був якраз Павло Дрімайло, колишній властитель пущарища, що на нім розливали ся мільйони в виді нафтяних вибухів.

Тогож автора вийшли:

Дезертир і інші оповідання. 1. Дезертир. 2. Безжурність. 3. Олекса Шупак. 4. Крашена господа. 5. Завіщанє. 6. Моя перша їзда силою пари. 7. В зимівці. 8. Кого сеї неділі вибють? Львів, 1899, 8⁰, стор. 115, ціна 1 К 60 с.

Громадські промисловці, оповідання. 1. Громадські промисловці. 2. Китайська яблінка. 3. Дрогобицький Найда. 4. Безконечний швіндель. 5. Ройтів шиб. 6. Наслідки непорадности. 7. Рішуча хвиля. 8. Спиритко Брущак. Львів, 1899, 8⁰, стор. 125, ціна 1 К 60 с.

Риболови і інші оповідання. 1. Риболови. 2. Сокіл. 3. Конокради. 4. З практичної школи. 5. Чічі. 6. Заміть. 7. Шляхотська шапка. 8. Здрячі. 9. Котюзї по заслужї. 10. Пригістник з Борислава. Львів, 1903, 8⁰, стор. 186, ціна 2 К.

Похресник і інші оповідання. 1. Мій похресник. 2. Два дні в Івановій хатї. 3. Андрій Кременяк. 4. Суд. 5. Свій по званю. 6. Навправці. 7. Сїльський лікар. 8. Зваричі. 9. Перемащений Петро. 10. Дїд Карита. 11. Поломаний Кальвін. 12. Ян Кабатек. 13. Поступ. 14. Колядники. 15. Добре заробив. 16. З кількох тисяч один. Львів, 1909, 8⁰, стор. 195, ціна 2 К 60 с.

Чародійна скрипка. Оповідання для молодіжи. Том перший. 1. Чародійна скрипка. 2. Калічка. 3. Щастє і нещастє. 4. Неімовірне. 5. Ліса. 6. Срібний шелюжок. 7. Несамовитий пан. 8. Грішники. 9. Киселиця. 10. Світ учить розуму. У Львові, 1910, 8^о, стор. 109+1. З портретом автора. Ціна 1 К 60 с.

Лисанка. Оповідання для молодіжи. Том другий. 1. Гриби. 2. Суницї. 3. Син невимовного. 4. Суєта про насущний. 5. Сліпий патрон. 6. Полазники. 7. Лисанка. 8. Паска. 9. Незварені яблука. 10. На вакаціях. У Львові, 1910, 8^о, стор. 153. Ціна 2 К 20 с.

В остатній лавці. Оповідання для молодіжи. Том третій. 1. Американська крисаня. 2. В остатній лавці. 3. Хрущі. 4. Подарований кальош. 5. Настунина пригода. 6. На причках. 7. Лиходій з несвідомости. 8. Означене грама. 9. Прогулька в верх. 10. Грім. 11. Кум з маленької хати. 12. Паламарові бузьки. 13. Куфа з араком. 14. Загадки. У Львові, 1911, 8^о, стор. 174. Ціна 2 К 40 с.

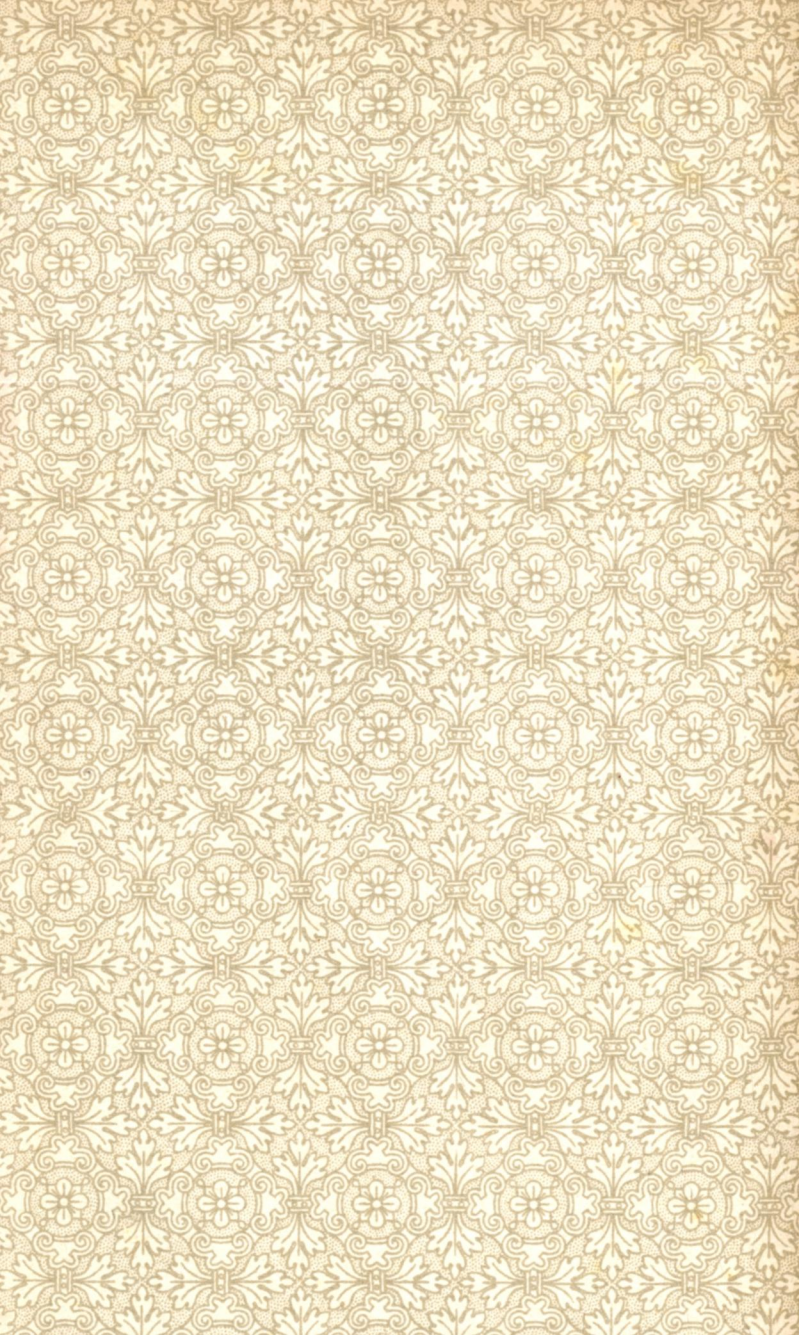
Щаслива бабуня. Оповідання для молодіжи. Том четвертий. 1. Додержали тайну. 2. Щаслива бабуня. 3. Стріча над хрестом. 4. Дроворуб. 5. Пятка. 6. Волоцюга. 7. Сво-яки. 8. Памятник на кливі. 9. З книги міра. У Львові, 1911, 8^о, стор. 145. Ціна 2 К 30 с.

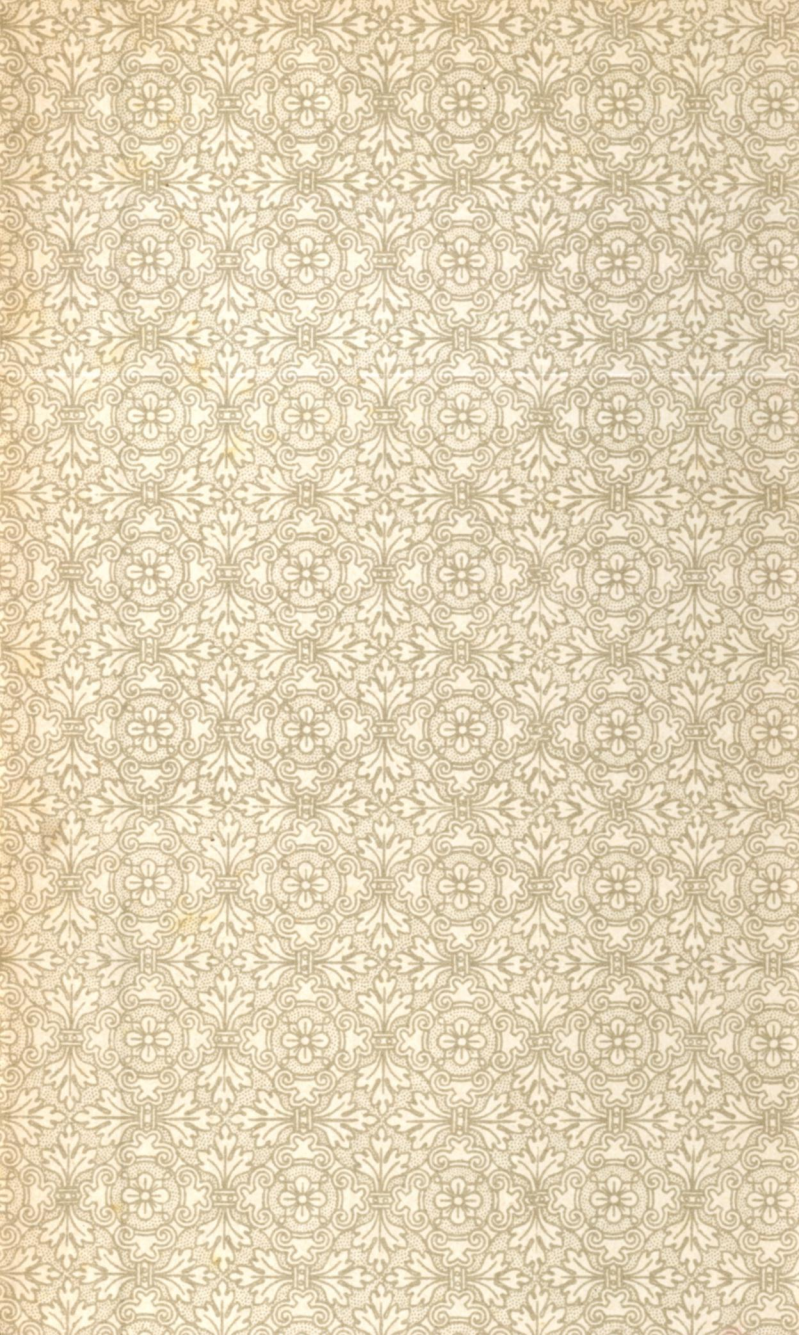

2004

548445

B-1334
1916

B 1.334

С.Ковалів. Образи з Галицької Каліфорнії

С.Ковалів.

ОБРАЗКИ
з Галицької Каліфорнії

